

Religion og rusomsorg

En studie av ansatte og frivillige i Kristiansand Blå Kors-forening og på Borgestadklinikken avdeling Loland

REL-3900

Tina Østerud Sigvaldsen

Mastergradsoppgave i religionsvitenskap

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Universitetet i Tromsø

Høsten 2012

Religion og rusomsorg

En studie av ansatte og frivillige i Kristiansand Blå Kors-forening og på Borgestadklinikken
avdeling Loland

Religion og rusomsorg

En studie av ansatte og frivillige i Kristiansand Blå Kors-forening og på Borgestadklinikken
avdeling Loland

Tina Østerud Sigvaldsen

Mastergradsavhandling i religionsvitenskap, Rel-3900
Institutt for historie og religionsvitenskap,
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, Universitetet i Tromsø.
Copyright © Tina Østerud Sigvaldsen, Høst 2012 (november)

Innholdsfortegnelse

1. Introduksjon	1
Aktualitet	2
Forskningshistorie	2
Blå Kors	6
Blå Kors i Kristiansand	9
Borgestadklinikken Blå Kors Sør, Loland	10
Kontekster	13
Informantene om det offentlige som kontekst	13
Sørlandet	15
Kristiansand	16
Pinsevennenes Evangeliesenter	16
Andre kristne aktører i Kristiansand	17
Filadelfia Omsorgssenter	18
2. Metode og teori	21
Hva mener jeg med religion	21
Feltarbeid	24
Tilgang	24
Ettervernsgruppen	26
Ethiske problemstillinger og notatskriving	28
Søndagsfrokost	29
Deltakende observasjon	31
Intervjusituasjonen	31
Intervjuguiden	33
Lesing av dokumenter	34
Etterarbeidet	35
Åpne ender og noen begrensninger	36
Teoretiske perspektiver	37
Rom for kristendom	37
Ritualer	38
Ritualer som arena for endring og kontinuitet	39
Ritualisering	40
Mangfold	41
Observasjoner i tid og sted	42

3. Empiri.....	43
Dokumentene	43
Blå Kors identitet – verdidokument	43
Vedtekter for Blå Kors Norge	45
Inn i en ny tid. Handlingsplan for Blå Kors Norge 2009 til 2011	46
Etske retningslinjer for Blå Kors Norge	47
Jubileumsskrift for Loland Behandlingssenter	47
Kommentar.....	48
Loland.....	50
Rom for religiøse uttrykk på Loland	50
Den åndelige dimensjonen	51
Åndelighet.....	52
Hvilke kristendommer.....	54
Andakt.....	57
Bønn	60
Endringer.....	61
Kristiansand Blå Kors-forening.....	62
Lørdagskveld i Blå Kors	62
Samlingsfest i Blå Kors.....	64
Torsdagskveld i Blå Kors	65
Kvinneforeningsmøte.....	66
Fritid og frivillighet.....	67
Korene	67
Beverting	67
Søndagsfrokost.....	68
Stille dag.....	68
4. Analyse.....	71
Rom	71
Ritual og ritualisering.....	73
Mangfold og praksis.....	77
Posisjonerings og bevegelser	80
Avsluttende kommentar.....	81
Referanser	83

Forord

Det er mange mennesker som på ulike måter har hjulpet meg i arbeidet med masteroppgaven. Prosjektet mitt hadde ikke latt seg gjennomføre uten god hjelp fra informantene mine. Uten å nevne navn vil jeg takke medlemmene i Kristiansand Blå Kors-forening for å ha tatt så godt i mot meg; ansatte på Borgestadklinikken Blå Kors Sør, Lolland for å ha delt sine tanker om og erfaringer med religion med meg; samt ansatte på Blå Kors Internat og Mjåvann arbeidstreningscenter, og ansatte hos Filadelfia Omsorgssenter for å ha fortalt meg om sin hverdag.

Bjørn Ola Tafjord har vært en enestående veileder, både faglig og pedagogisk. Selv om magen har vært hul de siste minuttene før hver veiledning, har det ikke skjedd at jeg har gått derfra uten en klar idé om hva jeg skulle gjøre, og et litt klarere bilde av hva oppgaven min skulle bli til slutt.

Feltarbeid er en notorisk ensom affære, men den verste ensomheten ble jeg spart for. Familien Aagedal har vært mitt andre hjem siden barndommen, at jeg fikk bo hos dere og kalle Konvallveien "hjem" mens jeg gjorde feltarbeidet, er jeg utrolig takknemlig for. I tillegg vil jeg takke Linn Mari, uten vennskapet ditt hadde jeg nok følt meg noe isolert og venneløs sommeren 2011. Lesesalen, som paraply for alle de fantastiske menneskene jeg har fått kalle venner, er jeg stor takk skyldig. Det faglige og sosiale miljøet der er givende og motiverende.

Avsluttende vil jeg få takke familien min for at de er akkurat det de er. Om man kunne velge ville jeg valgt dere på nytt, igjen og igjen. Ikke på tross av alt, men på grunn av alt. Og Mia, hadde ikke du sagt "du vet det finnes en verden utenfor videregående," så er det slett ikke sikkert jeg hadde endt opp med å studere i det hele tatt.

1. Introduksjon

Denne masteroppgaven er en undersøkelse av hvordan religion kom til uttrykk blant ansatte og medlemmer i Kristiansand Blå Kors-forening og på Borgestadklinikken Blå Kors Sør avdeling Loland¹ sommeren 2011. De har fortalt om sine erfaringer med og holdninger til religion, og de har latt meg få være med på utflukter og møter som de har arrangert. Jeg har ikke skrevet om pasienter og brukere.

I utviklingen av problemstillingen var målsettingen todelt. For det første ville jeg undersøke forholdet mellom Kristiansand Blå Kors-forening og Loland, og for det andre ville jeg undersøke uttrykkene for religion på de to stedene. Den endelige problemstillingen ble: Hvordan kom religion til uttrykk i virksomhetene til Blå Kors i Kristiansand og Vennessla sommeren 2011? Fordi problemstillingen er relativt vid, er den forsøkt belyst ved hjelp av tre underspørsmål. Disse spør hvordan religion kommer til uttrykk i hva de ansatte, de frivillige og de som er knyttet formelt til organisasjonen sier, hvordan religion kommer til uttrykk i den daglige praksisen hos Blå Kors, og hvordan religion kommer til uttrykk i dokumenter som handlingsplaner, vedtekter og verdidokumenter. Handlingene og uttalelsene til de som var tilknyttet Blå Kors gjennom verv, som ansatte eller medlemmer, er tillagt mest vekt.

Det var en interesse for religion i rusomsorgen i Norge som lå til grunn for valget av Blå Kors som studieobjekt. Blå Kors er en felleskristen organisasjon som driver med forebygging, behandling og rehabilitering av mennesker som er rammet av alkohol- og rusavhengighet. Blå Kors eier Borgestadklinikken, som igjen driver tre behandlingstilbud, henholdsvis Skien, Bragernes og Loland i Vennessla kommune. Disse behandlingstilbudene er en del av spesialisthelsetjenesten og tilbyr tverrfaglig, spesialisert rusbehandling. Valget av Blå Kors-virksomheter på Sørlandet som gjenstand for undersøkelsen, ble gjort av praktiske hensyn, men utbredelsen og mangfoldet i uttrykkene for kristendom på Sørlandet er interessante rammer for virksomhetene jeg skriver om.

Med deltakende observasjon, samtaler og intervjuer som de fremste metodologiske tilnærminger, har jeg forsøkt å danne meg et bilde av hvordan religion kommer til uttrykk i organisasjonens hverdag. Det er materialet som ble samlet i løpet av feltarbeidet som har vært utgangspunktet for det videre arbeidet med masteroppgaven. Jeg har valgt å benytte meg av teoretiske perspektiver som setter fokus på samhandling mellom mennesker, samspill og

¹ Heretter kalt Loland

vekselvirkning mellom mennesker og steder, ritualisering som strategi for å sette noen handlinger til side fra andre, mangfold i uttrykk og praksis, samt et fokus på både student og studieobjekt som posisjonerte og bevegelige.

I dette første kapitlet kontekstualiserer jeg oppgaven og feltet. Jeg fortsetter det andre kapitlet med de metodiske og teoretiske rammene for oppgaven, samt mine erfaringer med disse. Funnene fra feltarbeidet presenteres så i det tredje kapitlet. I det fjerde kapitlet ser jeg erfaringene fra feltarbeidet i lys av de teoretiske perspektivene, før jeg til slutt forsøker å komme med et svar på spørsmålet om hvordan religion kommer til uttrykk i Kristiansand Blå Kors-forening og på Loland.

Aktualitet

Private ideelle og kristne omsorgsinstitusjoner har vært pionerer i utviklingen av nye helse- og sosialpolitiske tiltak (Grindheim 2007). Av institusjonsplasser innen rusomsorgen i Norge i 2008, sto tiltak eid av kirkesamfunn, menigheter, kristne organisasjoner, private stiftelser og lignende for 49% av behandlingsplassene (Angell 2011: 26). På tross av dette finnes det bare et begrenset antall vitenskapelige undersøkelser som tar for seg religion og uttrykk for religion på institusjoner som er drevet av slike aktører. Et spørrende blikk eller perspektiv på hvordan religion kommer til uttrykk i organisasjoner som Blå Kors, mener jeg er viktig. Både fordi slike organisasjoner ivaretar samfunnsoppgaver det offentlige står som garantist for, men også fordi det kan gi et bredere bilde av religiøs praksis i Norge. Hensikten med denne oppgaven er blant annet å undersøke mangfoldet i uttrykk for religion i Blå Kors og på en av deres behandlingsinstitusjoner. Rusomsorg er en interessant arena for en slik undersøkelse fordi aktørene så tydelig befinner seg i en posisjon der de må tilpasse seg krav og forventninger fra ulike hold. Blå Kors er ikke en sekulær organisasjon der religion er helt fraværende, men den er heller ikke av de kristne organisasjonene med tydeligst tilstedeværelse av religion i sine virksomheter.

Forskningshistorie

Det er bare noen få samfunnsvitenskapelige publikasjoner som på ulike måter befatter seg med Blå Kors historie, deres institusjoner og andre virksomheter. Én av disse er Blå Kors jubileumsbok *Himmel og jord i bevegelse* fra 2006. Boken er skrevet av blant andre historiker Olav Hamran, og det er Blå Kors som avholdsbevegelse og aktør innen rusomsorgen som står i sentrum. Fokuset er på hvordan organisasjonen hele tiden har utviklet seg i takt og utakt med

strømninger i samfunnet. De fokuserer særlig på alkoholpolitikk og Blå Kors som avholdsorganisasjon, samt på hvordan ulike syn på avhengighetsproblemer opp gjennom historien har fått konsekvenser for Blå Kors virksomheter. Det overordnede perspektivet er historisk, men noen dybdeintervjuer med ansatte og medlemmer kaster lys over mangfoldet som eksisterer innad i organisasjonen. Dette gjelder også den profesjonaliserte delen av behandlingstilbudet som Blå Kors har. Selv om intervjuer med ansatte gir et lite innblikk i hverdagen ved to institusjoner, henholdsvis Eina behandlingssenter og Borgestadklinikkenes avdeling Skien, så er ikke de religiøse uttrykkene ved institusjonen et overordnet tema.

I sin masteroppgave i diakoni fra 2011 undersøker Espen Rakli hva som fremmer og hemmer Blå Kors målsetning om at tros- og livssynsspørsmål skal tas på alvor i alle deler av organisasjonen. Rakli undersøker også hvordan Blå Kors håndterer problemstillinger knyttet til å svare på krav og forutsetninger til drift av moderne institusjonell rusbehandling, samtidig som de forener dette med organisasjonens kristne ståsted (2011: 3, 6). Han stiller imidlertid ikke spørsmål ved hvordan dette får konsekvenser for hvordan religion kommer til uttrykk ved virksomheten han studerer. Han skiver også fra et innsideperspektiv om diakoni, eller kristne aktører i helse- og omsorgssektoren, noe som gjør at det kritiske blikket blir mindre synlig.

Sosiolog Olav Helge Angell har publisert flere relevante artikler og bøker. I *Misjon eller terapi i rusmiddelomsorga*, som er hans doktorgradsavhandling fra 1994, tar han for seg tre religiøst forankrede behandlingsorganisasjoner i rusomsorgen. Han stiller spørsmål ved hvordan profesjonelt arbeid og religion er instituert i disse og ser også på relasjonen mellom de to elementene. Angell fokuserer særlig på hvordan behandlingsorganisasjoner må operere i sekulære, profesjonelle og religiøse omgivelser. Dette fordi han mener religiøst forankrede behandlingsorganisasjoner er særlig egnede for å studere møtet mellom kulturelle aspekt ved det før-moderne og det moderne, i andre ord: moderniseringsprosesser og anti-moderne svar (1994: 1, 2). Problemstilling, funn og metode er aktuelle for meg, han har blant annet gjort feltarbeid på Loland, men avhandlingen er skrevet før tverrfaglig spesialisert rusbehandling ble en del av spesialisthelsetjenesten og en ny undersøkelse er nødvendig.

Angell har beholdt interessen for kristne aktører i rusmiddelomsorgen. I en artikkel tar han og religionssosiolog Anne Birgitta Pessi for seg religiøse aktører i det sekulære velferdssystemet og samarbeid mellom offentlige og religiøse velferdsorganisasjoner. Her finner de blant annet at samarbeidet mellom Blå Kors i Drammen og det offentlige er preget av et felles mål, og er

basert på gjensidig respekt og anerkjennelse (Angell & Pessi 2010: 70). I en evalueringsrapport av Evangeliesenteret er de overordnede spørsmålene knyttet til å identifisere klientene; hvor lenge de er på Evangeliesenteret og hvorfor; hva som er typisk for Evangeliesenteret som behandlingsorganisasjon og hvordan tidligere beboere vurderer opplegget; samt å undersøke hvordan det går med beboere etter endt opphold. Angell finner at hvorvidt beboerne opplever et religiøst vendepunkt må sees i forbindelse med hvor lenge oppholdet varte, og at disse faktorene fikk konsekvenser for hvordan brukerne hadde det etter endt opphold (Angell 1996: 12, 13). Angell har også vært sentral i ulike kartleggingsrapporter. Temaet i en av disse er spørsmål om hva slags helsearbeid som utføres av menigheter i Den norske kirke, samt bakenforliggende årsaker for utbredelse og type arbeid (Angell & Selbekk 2005). I en annen rapport er temaet hva slags religiøst forankrede institusjonsvirksomheter som drives, og hvilken betydning de har som frivillige virksomheter i det norske velferdssamfunnet (Angell 2011).

Jeg har ikke funnet religionsvitenskapelige publikasjoner der Blå Kors er tema. Knut Isachsens hovedfagsoppgave i religionsvitenskap fra 2003 tar imidlertid for seg hva som gjøres fra Evangeliesenterets side for at overgangen fra rusmisbruker til rusfri skal skje. Et sentralt perspektiv er at Evangeliesenterets rusbehandling bygger på ritualiserte overganger, Viktor Turner er den sentrale teoretikeren (Isachsen 2003: 5-7). Isachsen stiller flere underspørsmål. Noen av disse er knyttet til hva slags overgangsritualer som benyttes, hvordan de praktiseres og hvorfor. Han spør også hvor bevisste behandlere og brukere er disse overgangsritualene, og om det eksisterer en konsensus om deres form og innhold (Isachsen 2003: 5). Empirisk er oppgaven sentrert rundt forestillinger om frelse og dåp, samt beboeres erfaringer med opplegget på Evangeliesenteret. Eventuelle kontekster Evangeliesenteret beveger seg i og påvirkes av, vies lite oppmerksomhet.

Benita Cecilie Christensens masteroppgave i profesjonsetikk fra 2011 tar for seg teologi- og samfunnsforståelse hos ulike kristne organisasjoner som driver omsorgsarbeid. Dette gjør hun ved å gå til organisasjonenes grunnlagsdokumenter. Inger Johanne Aas (2009) tar i sin masteroppgave i verdibasert ledelse for seg utfordringer innen institusjonsdiakonien knyttet til det å virke som arbeidsgiver i et flerkulturelt og sekulært samfunn. Dette gjør hun med utgangspunkt i en institusjon eid og drevet av Kirkens Bymisjon. Fokuset i oppgaven hennes er hvordan Kirkens Bymisjon forholder seg til det å skulle jobbe for inkludering av flerkulturelle ansatte, når det også kan bety ansatte med andre religiøse tilhørigheter.

Pascal G. E. Lhote tar i sin masteroppgave i sosialt arbeid fra 2008 for seg hvordan en kristen, ansatts religion artikuleres på en kristen institusjon. Han tar utgangspunkt i at religion innen helsevesenet er noe tabubelagt, noe som får mindre plass i de offentlige rom og trengs tilbake til den private sfære. Maktperspektiver er sentrale. Forholdet mellom fag og tro tas opp, og det er de ansattes opplevelse av hvilken rolle troen skal spille som står i sentrum. Problemstillingen er aktuell for prosjektet mitt, men forfatterens forståelse av kristendom fremstår som preget av innsideperspektiver, noe som gjør at premissene for oppgaven blir andre.

I annen forskning gjort på kristne aktører innen rusomsorgen, og i ulike rapporter som tar for seg slike tilbud, ser religion nærmest ut til å være et ikke-tema. Fra 2008 foreligger en evalueringsrapport av rehabiliteringstilbudet Enter, som drives av Kirkens Bymisjon Kristiansand. På tross av dette brukes bare et avsnitt til å diskutere religion. Der legges det vekt på at brukerne ikke benytter seg av de religiøse tilbudene, med det unntaket at presten har vært sentral da det har forekommet dødsfall (Nilsen & Mydland 2008). Dette er typisk for mye av det jeg har lest av forskning produsert i Norge. Det stilles spørsmål ved kvalitet i rusomsorgen, hva brukere anser for å være viktig i ulike behandlingstilbud og hvordan ulike rehabiliteringstilbud fungerer. De religiøse tilbudene unngås så langt det er mulig, og når man skriver om disse tilbudene velger man å skrive bort religion og religiøsitet.

Et søk på helse og religion viser at det er et mangfold av artikler som tar for seg dette forholdet, særlig fra USA. Mange av disse er forfattet av leger, psykologer og teologer. Religion i rusomsorgen er også gjenstand for oppmerksomhet fra forskningsfelt som sosialmedisin, medisin og psykologi. Spørsmål som gjerne stilles, er hvorvidt religiøse med en rushistorikk har en annen tilbakefallsprosent enn ikke-religiøse; livskvalitet hos religiøse rusmisbrukere og alkoholikere i rekonvalesens kontra livskvalitet hos ikke-religiøse innenfor samme kategori; hvordan stress håndteres og hvorvidt religion er med på å dempe stress; hvorvidt det er forskjeller mellom religiøse og ikke-religiøse behandlingsmodeller (Pardini, Plante, Sherman & Stump 2001; Richard, Bell, & Carlson 2000). Til grunn for mye av forskningen ligger blant annet sosiologiske teorier om at religion kan være redskaper for å håndtere det som er vanskelig, og at religion er noe menneskeskapt i endring som forsterker ønsket oppførsel (Neff, Shorkey & Windsor 2006).

Hvordan religion kommer til uttrykk ved ulike behandlingsinstitusjoner og andre bo- og omsorgstilbud innen rusomsorgen, er altså ikke gjort til gjenstand for undersøkelser i noen

stor grad. Det er andre spørsmål som er søkt besvart, hvordan religion uttrykkes blir noe sekundært som vies lite oppmerksomhet. Jeg mener en slik undersøkelse er nødvendig.

Blå Kors

Blå Kors er en felleskristen avholdsorganisasjon som har eksistert i Norge siden 1906. Opprinnelig ble organisasjonen stiftet i Sveits i 1877 av pastoren Louis Lucien Rochat. Det var i 1883 at navnet Det Blå Kors ble tatt i bruk. Navnet er inspirert av Røde Kors, som da tok seg av skadde i krigsområder. Det Blå Kors skulle på sin side ta seg av skadde på "livets slagmark". Grunntanken var at totalavhold var det beste middel for den som ville hjelpe en alkoholiker (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 14-16). På det første offisielle møtet i Oslo, i august 1906, fikk organisasjonen 87 medlemmer. Allerede i januar året etter ble den første foreningen utenfor Oslo stiftet i Fredrikstad. Fra starten av ble det arrangert bespisningsfester, og i 1910 ble det etablert hjem for hjemløse i Seilduksgaten 41 i Oslo.

Avholdssaken var ikke ny i Norge da Blå Kors ble etablert. Anslagsvis var så mye som 10% av Norges befolkning etablert i ulike avholdsorganisasjoner som for eksempel Det norske totalavholdsselskap (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 20-23). Avholdsorganisasjonene generelt fokuserte ikke på behandlende og forebyggende arbeid. Det var likevel diskusjoner om slikt omsorgsarbeid og Blå Kors arbeid i Sveits og Danmark ble trukket frem som eksempler til etterfølgelse. Et kurhjem for alkoholikere ble diskutert allerede på det første møtet i Blå Kors i 1906. Diskusjonene førte relativt raskt frem, i mai 1909 ble det første kurhjemmet innviet. Dette var Blå Kors hjemmet på Eina (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 26-33).

Alkoholpolitikk, som tidlig på 1900-tallet viste til tiltak for å regulere omsetningen av alkohol, som var det særlige fokuset for avholdsbevegelsene. Blå Kors og andre avholdsorganisasjoner hadde jobbet for, og ventet på, et totalforbud mot omsetning av alkohol. Derfor fokuserte man ikke på ettervern eller oppfølging av de som hadde bodd på kurhjem eller lignende institusjoner. Man regnet nesten med at de kom til å begynne å drikke igjen. Midlertidige forbud mot alkohol som var innført under 1. verdenskrig, ble også gjort permanente i 1919 etter folkeavstemning. I 1926 ble imidlertid brennevinsforbudet opphevet etter en ny folkeavstemning og alkoholpolitikken endret seg. Etter avstemningen utredet man lov om kommunale edruelighetsnemnder og behandling av drikkfeldige. Da kom man frem til at edruelighetspolitikken hadde vært feilslått, å straffe de som hadde slitt med alkoholproblemer lenge var lite produktivt for å nå målet om "edruelighet i samfunnet"

(Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 66-68). Det egentlige ondet kom man frem til at var alkoholmisbruket, og ikke alkoholen. Den nye alkoholpolitiske oppgaven i samfunnet ble hjelpearbeid og behandling av alkoholmisbrukere. Dette sikret den økonomiske situasjonen for Blå Kors, og arbeidet de utførte fikk bedre anseelse.

I alkoholpolitikken som ble drevet fra 1930-årene var det kommunale edruelighetsnemnder som var den sentrale institusjonen. De skulle motarbeide misbruk av alkohol og kunne sette inn tiltak overfor den med problemer. Først med hjelp og støtte, siden med direkte inngripen med tanke på forhold som bolig, arbeid og penger. Alkoholmisbrukeren skulle presses til og “ta seg sammen” (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 71-74). Et kurhjem som var åpnet på Ørje i 1910, gikk i perioden fra å være et hjem til å få preg av å være en tvangsarbeidsanstalt. Pasientene skulle ikke beskyttes fra sine omgivelser. Fokuset på disiplin ble større og det ble installert celler i kjelleren. Nye institusjoner ble også plassert mer sentralt. Der det på Eina, og i begynnelsen på Ørje, hadde vært et poeng at stedene lå landlig til uten forstyrrende elementer i nærheten, ble en ny anstalt bygget nært Oslo. Driften på Eina forble relativt uforandret i denne perioden. Noen av forskjellene i hvordan institusjonene ble drevet skyltes ulike grunnsyn. Der man på nye, offentlige anstalter mente pasientens forhold til alkohol var problemet, mente man på Eina og i Blå Kors at samfunnets forhold til alkohol var årsaken til pasientenes problemer (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 75-80).

Fra slutten av 30-tallet bredte oppfatningen av alkoholmisbruk som en sykdom seg. Den som ledet alkoholistsorgen hadde fra 1950-årene tittelen “overlege for alkoholistsorgen”. Man fokuserte på at den som slet med alkoholproblemer hadde behov for medisinsk hjelp. Etter hvert ble også sinnssykdom inkludert som perspektiv, man mente at mange drakk fordi de var sinnssyke, mens andre ble sinnssyke fordi de drakk (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 95-97). Mange avholdsorganisasjoner opplevde tilbakegang på 30-tallet, men Blå Kors ble større. På slutten av 40-tallet hadde organisasjonen over 200 foreninger for voksne med over 8000 medlemmer, over 300 foreninger for barn, og de opplevde fortsatt vekst.

Blå Kors hadde et omfattende samarbeid med edruelighetsrådene og sosialdepartementet. Nye herberg og byhjem ble åpnet, og man la seg på en linje der man fulgte “tidens krav til alkoholistbehandling.” Samarbeidet med det offentlige i utviklingen av alkoholistsorgen i landet sto frem som den sentrale oppgaven for Blå Kors. Byhjem ble bygget om til tilsynshjem og de som bodde der skulle få både husrom og arbeid. Det var et poeng at disse hjemmene skulle ligge sentralt til, pasientenes kontakt med omverdenen skulle ikke brytes

(Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 98-103). I denne perioden ble det for første gang uttrykt bekymring for at avstanden mellom de ulike virksomhetene i Blå Kors ble for stor. Som svar på disse bekymringene fremholdt man at behovet for frivillige var like stort som før, blant annet i ettervernet var behovet stort (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 105). Selv om det ble et større fokus på behandling fortsatte det kristne verdigrunnlaget å ligge til grunn. Ledere av institusjoner måtte likevel ha andre kvalifikasjoner enn å være gudfryktige eller engasjerte kristne. Institusjoner ble modernisert og arbeidet ble utviklet i nær kontakt med det offentlige.

Da det i 1970-årene ble startet et stort utredningsarbeid, ble det fremmet ønsker om å behandle alkoholisme innenfor det ordinære helse- og sosialvesenet. På tross av profesjonaliseringen som hadde funnet sted i Blå Kors fremstod organisasjonen som gammeldags og til hinder. Dette fordi pasientene helst skulle behandles i nærområdet, og ikke på institusjoner (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 145, 148). I 1970-årene fikk restriksjonspolitiske tiltak igjen medvind fordi man gjennom ulike forskningsprosjekter kom frem til at en økning i totalforbruket gjorde at det ble flere storforbrukere. Man innså at det ikke var slik at noen ble alkoholikere fordi de hadde uflaks. I 1980 årene ble det bestemt at behandling av alkoholikere bare i mindre grad var et medisinsk anliggende, hovedsakelig burde det omfattes av sosialt arbeid (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 171-173).

På midten av 1980-tallet drev Blå Kors 22 institusjoner, hadde 850 ansatte og rundt 15.000 medlemmer. Dette var en periode der flere forskjellige modeller for behandling ble prøvd ut både på Blå Kors institusjoner og i det offentlige (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 184. 185). Det fantes Blå Kors virksomheter mange steder i landet, men det var ikke like synlig over alt. Mange steder var ikke Blå Kors i navnet. Et eksempel er Borgestadklinikken Skien og Blå Korsklinikken i Drammen som ble døpt om til Bragernes i 1988. Dette kan leses som uttrykk for at det på 80 og 90 tallet fantes ulike systematiske og ideologiske posisjoner mellom ansatte på Blå Kors sine institusjoner og medlemmene i foreningene. I 1984 ble det utgitt et jubileumshefte, og noe som kom frem der var at Blå Kors måtte tilpasse seg nye faglige rammer og det enkelte fylkes behov. Igjen var det uttrykt skepsis med tanke på det kristne verdigrunnlaget. Generalsekretæren svarte denne kritikken med å argumentere for at det kristne ikke var en ulempe eller hindret organisasjonen i å gjøre en viktig samfunnstjeneste, det kristne verdigrunnlaget virket ikke ekskluderende i forhold til pasienter og ansatte, og det førte heller ikke til at det ble stilt lavere krav til at virksomhetene skulle være faglige og oppdaterte. Påstanden om at man var ute etter å misjonere for, heller enn å

hjelpe mennesker i vanskelige livssituasjoner avviste han også (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 188-192).

Temaet ble ikke lagt dødt. På slutten av 80-tallet tok noen til ordet for at “åndsdimensjonen” måtte bli tydeligere på institusjonene. Utsagnet fikk støtte i foreningene, men ble møtt med mer skepsis på institusjonene. Følgen ble en ideologikonferanse og fortsatt arbeid med verdigrunnlag ut over 90-tallet. Da Geir Gundersen overtok som generalsekretær i 1998 opplevd han å komme til en splittet organisasjon der den profesjonelle og den frivillige delen hadde tydelige forskjeller og ønsket ulike ting. Et tiltak for å endre denne situasjonen, var å legge ned ordningen med organisasjonsråd og sosialråd. Det skulle være én organisasjon med ett styre. I 1999 ble også kretsene lagt ned som administrativt nivå. I 2003 ble det innført regionsnivå som i stor grad sammenfalt med helseregionene Sør, Vest, Øst og Midt/Nord. Målet med endringene var å knytte de ulike kulturene i organisasjonen sammen. Sammen med disse endringene kom også et nytt fokus på organisasjonens kristne verdigrunnlag, målet var at verdigrunnlaget skulle prege alle sider ved virksomheten (Hamran, Hageberg & Laahne 2006: 192, 193).

Blå Kors har altså drevet et omfattende arbeid innen alkoholist- og rusomsorgen i Norge, og gjør det enda. I dag driver Blå Kors rundt 40 virksomheter i 15 av landets 19 fylker, de sysselsetter rundt 1000 mennesker i sine virksomheter og har rundt 2900 medlemmer. Engasjementet i Kristiansand har også vært stort, Kristiansand Blå Kors-forening har vært involverte i flere forskjellige virksomheter.

Blå Kors i Kristiansand

Blå Kors ble etablert i Kristiansand i 1909, bare tre år etter at organisasjonen først ble etablert i Oslo. Jeg har funnet få kilder til Blå Kors historie i Kristiansand. Kildene for denne presentasjonen er derfor et jubileumsskrift for foreningen fra 1959 og informasjon som er kommet opp i samtaler med informanter og under observasjoner på feltarbeidet. I jubileumsskriftet beskriver Arnold J. Jensen en aktiv forening der det ble holdt kristne møter flere ganger i uken, samt regelmessige møter der en innbydelseskomite oppsøkte og inviterte “drikkfeldige” til bespisningsfest. Broderringen og Solstreif nevnes som grupper som rettet seg mot de som havnet på “livets skyggeside.” Jensen forteller om et oppmøte på slike fester på mellom 100 og 300 mennesker. Der beskrives også et arbeid som retter seg mot de eldre. Foreningen arrangerte utflukter for dem hver sommer, noe som i følge øyenvitner skal ha vært litt av et skue (Jensen 1959: 9-12). Det skrives også om ulike tiltak og samlinger. Noen av

disse er samlinger for gutter og jenter, det drives speider, og i 1913 ble Blå Kors Kvinneforening startet. I 1914 ble det i Gyldenløves gate 56 leid og åpnet et Blå Korshjem med tilhørende vedhuggeri. Der hadde de plass til 9 mann. I 1915 kjøpte foreningen lokalet, og i 1958 ble det tilsynshjem for Sørlandet. Da var det utvidet og plass til 19 mann (Jensen 1959: 12-17).

Kristiansand Blå Kors-forening er, hva medlemmer angår, en noe mindre forening nå enn den var for 50 år siden. Da hadde foreningen vel 400 ordinære medlemmer i følge Jensen, i tillegg kom medlemmer i ulike foreninger og ungdomslag. Selv om det var færre medlemmer sommeren 2011 var foreningen i Kristiansand, i følge bysekretæren, den største i Norge. Selv oppga han et tall på 220 medlemmer helt i starten av 2012. De holder fremdeles til på samme adresse, men eier i dag flere av bygningene i kvartalet. Sommeren 2011 hadde de sine kontorer i Gyldenløves gate 60, mens møtelokalene lå i Gyldenløves gate 56.

Jeg fikk høre om, og deltok på, flere kristne møter i Kristiansand Blå Kors-forening sine lokaler. På lørdagene var det Lørdagskveld i Blå Kors, annenhver torsdag var det Torsdagskveld i Blå Kors, på tirsdager var det sangandakt på formiddagen, og en eller to tirsdager i måneden var det møter for Kvinneforeningen. I august hadde de også Samlingsfest. Jeg fikk høre to forskjellige kor mens jeg var på feltarbeid, Brødrekoret og et felleskor med både kvinner og menn. Frivillige fra foreningen er med på å holde andakt i fengselet en søndag i måneden, og foreningen er inne som eiere i Blå Kors Sør Rehabilitering med en andel på 17%. Noen av medlemmene er også med i styret for ulike virksomheter. Eksempler er Barnas Stasjon som er startet opp høsten 2011, Stiftelsen Mjåvann arbeidstreningssenter, og prosjektet "mer enn bolig" som i oppgaven bare er omtalt som Internatet. Det ble også referert til en speidergruppe. Kristiansand Blå Kors-forening har noen leiligheter i sine lokaler som de leide ut til beboere som flyttet videre fra hybelavdelingen på Loland. Lokalene som før rommet tilsynshjemmet, ble sommeren 2011 leid ut og brukt som rehabiliteringspost for de som har gått gjennom Basis, et behandlingsprogram i regi av Sørlandet sykehus, avdeling for rus- og avhengighetsbehandling.

Borgestadklinikken Blå Kors Sør, Loland

Behandlingssenteret på Loland ble først åpnet som Blå Kors- eller arbeidshjem i 1947. Gården ligger på Loland i Vennessla kommune, 25-30 minutter med bil fra Kristiansand. Eiendommen ble kjøpt for 60.000 kroner av Sørlandet krets av det Blå Kors og Kristiansand Blå Kors-forening. De bidro med halve kjøpesummen hver. I 1963 overtok imidlertid

Sørlandet krets Kristiansand Blå Kors-forening sin eierandel (Mushom 1997: 18). Loland åpnet dørene den 7. september 1947. Da var det lagt opp til at beboere skulle hjelpe til med gårdsdrift og det var andakter hver dag. Man skulle også samles til andre kristne møter og foredrag. I 1949 ble Loland autorisert som kurhjem, da kunne de ta i mot folk som ble innlagt gjennom edruelighetsnemndene. Det var plass til 10-12 pasienter i tillegg til en bestyrerfamilie (Jensen 1959: 37-40).

Det har skjedd store organisatoriske endringer på Loland. I 1999 ble kretsene nedlagt. I 2003 ble de erstattet med regioner som i stor grad sammenfalt med helseregionene (Ekroll, Grevstad & Solberg 2009: 4, 20-21). Ansvar for tverrfaglig spesialisert rusbehandling ble i 2004 overført til spesialisthelsetjenesten, samme år ble Loland en del av Borgestadklinikken (Borgestadklinikken – Blå Kors Sør BA: 3). Overgangen til spesialisthelsetjenesten innebar en ny samarbeidspartner for Loland. Dette forholdet snakker også informantene mine om i kapittelet om ulike kontekster.

Sommeren 2011 var Loland delt inn i tre avdelinger, to behandlingsposter og ett bo- og ettervernstilbud. På seksti-tallet begynte de på Loland med yrkesopplæring for pasienter. Det tilbudet er utviklet videre, i dag ligger Øvrebø videregående skole mellom K1 og K2, de to behandlingsavdelingene. Fremdeles er det slik at noen pasienter fra Loland begynner på skolen etter endt behandling, men skolen tar også inn elever som på grunn av ulike omstendigheter trenger ekstra oppfølging og tilrettelagt undervisning, dersom et slikt behov kan dokumenteres.

På Borgestadklinikken hjemmesider var det en generell presentasjon av tilbudet på Loland, men i 2012 ble disse nettsidene erstattet. Som overordnet visjon sto setningen “bli den du er skapt til å være,” og i presentasjonen av behandlingstilbudet sto det at de fokuserte på fire dimensjoner i menneskets natur, den fysiske, den psykiske, den sosiale og den åndelige. Videre sto det at alle mennesker har behov å dekke innenfor disse dimensjonene og at alle har et utviklingspotensiale. Om behandlingstilbudet sto det at de ønsker å gi hver pasient en større forståelse for sine behov og hvordan de kan dekke disse på en god måte, uten rus (www.Borgestadklinikken.no).

I presentasjonen av K1 sto det at tilbudet var rettet mot unge rusmisbrukere mellom 18 og 35 år, og at de hadde 23 behandlingsplasser. Behandlingsopplegget besto av ulike elementer som for eksempel individsamtaler, medisinsk behandling, terapigruppe, livssynsgruppe,

arbeidstrening og turer. Før innleggelse sto det at pasienter² ble innkalt til avgiftning. Når pasienten ble lagt inn traff de sosialkonsulentene som skulle være deres hovedkontakt under oppholdet. De to første ukene var det velkomstgruppe der fokuset var på kartlegging og utredning.

I presentasjonen av behandlingen på K2 sto det at tilbudet var rettet mot eldre rusmisbrukere, mellom 20 og 60 år. Tilbudet rettet seg spesielt mot pasienter med avhengighet av flere rusmidler og pasienter som var i legemiddel assistert rehabilitering, LAR-behandling. Det påpekes også at mange pasienter har tilleggsproblematikk som ADHD, angst og depresjon. Det var plass til 22 pasienter på K2. Behandlingsopplegget sammenfalt i stor grad med det som var på K1. I tillegg var det imidlertid fysioterapeutisk behandling, fysisk trening med egne treningskoordinatorer og miljøtrening i form av ulike arbeidsaktiviteter med oppfølging av vernepleier.

Hybelavdelingen var et tilbud til pasienter som hadde gått gjennom behandling på Loland, eller på andre institusjoner med tilsvarende behandlingstilbud. Målet med avdelingen var å bidra til at overgangen mellom behandling på institusjon og det å etablere seg i en selvstendig tilværelse skulle bli lettere og mindre brå. Der skulle beboere ta ansvar for egen økonomi, husarbeid og matlaging samt begynne på skole eller komme i arbeid. En stor utfordring som ble trukket frem, var det å knytte seg opp mot et rusfritt kontaktnett utenfor behandlingssenteret. Dette var noe det ble jobbet aktivt med. Det var plass til 12 beboere i 4 hus.

På nettsidene beskrives også et aktivitets- og turprogram med fokus på å gi pasienter interesser og bygge videre på i en rusfri tilværelse. De trekker frem fem turer, en vintertur, kanotur, familietur, sommertur og en høst- eller villmarkstur. Turene har en varighet fra to til syv dager. Målsetningen er å la den enkelte få utfordre seg selv, trening i å takle utfordringer på hensiktsmessige måter for seg selv og gruppen og å oppdage verdien, gleden og nødvendigheten av det å samarbeide med hverandre (Borgestadklinikken.no).

2 Begrepene "pasient" og "bruker" viser begge til mennesker som benytter seg av behandlingstilbud. Mine informanter benytter hovedsakelig begrepet pasient, når de benytter seg av begrepet "bruker" fremkommer det ikke noen distinksjon mellom disse begrepene. Informantene fra Filadelfia Omsorgssenter benyttet imidlertid konsekvent begrepene "bruker" og "klient" og så ut til å sidestille disse.

Kontekster

Foreningen i Kristiansand og institusjonen på Loland, i den grad man kan snakke om stedene som enheter, står slik den forgående presentasjonen viser plantet i flere kontekster. Avholdsbevegelsen i Norge, det offentlige som samarbeidspartner, og Kristiansand og Sørlandet som kristen region er blant de som er trukket frem. Dette er kontekster også informantene mine har beveget seg i. Jeg har valgt å fremheve og fokusere på kontekstene “det offentlige” og Sørlandet samt andre kristne aktører på feltet rusomsorg. Det er det som informantene formidlet, om sine forhold til og meninger om hvordan disse kontekstene påvirket hverdagen deres, som er utgangspunktet for dette delkapitlet.

Informantene om det offentlige som kontekst

I det første intervjuet med “Erik,” en ansatt på Loland, fortalte han at på grunn av rusreformen i 2004 hadde det vært et spørsmål om Loland skulle være en del av den fylkeskommunale etaten eller ligge under kommunal sektor. Det ble besluttet at Loland skulle bli en rusinstitusjon innen spesialisthelsetjenesten. Dette medførte en utvikling bort fra det han kalte en “Evangeliesentermodell.” Loland ble det han kalte “en fylkeskommunal greie” med fylkeskommunale lover og sosialhelselover. Vi snakket ikke noe videre om hva dette medfører, men temaet kom opp i andre intervju, med andre informanter.

I intervjuet med en annen ansatt på Loland, “Jonas,” fortalte han at da Loland ble et helseforetak heller enn et sosialforetak, medførte det en del endringer.³ En av faktorene han trakk frem var de økonomiske rammene. Han fortalte at de får et rammetilskudd og så forventes det at de har et visst antall pasienter inne fra Helse Sør-Øst i løpet av et år. Dette kunne han ikke tallene på, men det måtte være en viss beleggspersent. I tillegg, sa han, kunne andre helseforetak kjøpe behandlingsplasser. I likhet med andre sykehus så er det et køsystem og i noen tilfeller fortalte han at en kommune kunne kjøpe en pasient forbi denne køen. Noe annet han fortalte om var at denne overgangen medførte store forandringer med tanke på hans og andres arbeidssituasjon. Han utdypet med å si at det var andre lover og forhold seg til, og at virkemidlene de kunne ta i bruk ble begrenset. Tidligere hadde de for eksempel hatt et “felles fora” der alle pasientene snakket om sin situasjon. Da det gikk bort, fortalte han, “så forsvant et viktig pressmiddel til å holde oppe en dialog.” Med tanke på frivilligheten og den

³ Jonas var den eneste som brukte disse begrepene, men jeg antar at han snakker om den samme overgangen som Erik snakket om.

kristne profilen på Loland så fortalte Jonas at han ikke følte at skiftet “rokket” så mye med det. Det gikk mer på vilje og muligheter til å engasjere seg utenom arbeidstiden hos de ansatte. Før, fortalte han, var det mer et kall å jobbe på Loland.

“Morten,” en av lederne på Loland, nevnte at det er uttalt i avtalen de har med helseregionen at de skal “gi et tilbud både fysisk, psykisk, sosialt og [på] det åndelige området.” Han sa at det er det profesjonelle arbeidet som er målet for samhandlingen med det offentlige, selv om han poengterte at den kristne tradisjonen “vi” står i ikke er noe å skamme seg over. Han trodde det var noe mange brukere synes var verdifullt. Han presiserte at “vi må også være bevisste på at vi er en spesialisthelsetjeneste og skal utøve vårt faglige arbeid på et spesialistnivå [...] Vi skal kunne levere et godt faglig arbeide.” Avsluttende i intervjuet spurte jeg om det i forbindelse med ansettelse er noen begrensninger med tanke på hva disse eventuelt kan formidle til pasienter og brukere. Han presiserte at det ikke er deres oppgave å drive et slags forkynnesarbeid, men at den enkelte skal møtes der han eller hun er, og i refleksjoner “skal vi være med og gi svar ut i fra det kristne ståstedet vi har. Men vi skal ikke invadere menneske.”

Jeg har ikke funnet rammeavtalen ansatte på Loland forholdt seg til i 2011. Ytelsesavtalen med Helse Sør-Øst fra 2008 samt rammeavtalen Borgestadklinikken forholdt seg til i 2012 kan imidlertid gi et inntrykk av hvordan en slik avtale ser ut. I ytelsesavtalen står en kort beskrivelse av tilbudet Loland skal gi ved de to klinikkavdelingene, en oversikt over hvor mange behandlingsplasser de skal ha samt antall liggedøgn i året (Helse Sør-Øst 2008). Rammeavtalen tar for seg hva tjenesten skal inneholde og hvilke krav som stilles, den tar også for seg noen av rutinene Borgestadklinikken er pålagt å følge. Det fremgår av avtalen at Borgestadklinikken til enhver tid skal ha et personale med kompetanse som er tilpasset tjenesten de skal yte. Det poengteres også at det skal vises respekt for pasienters integritet, noe som inkluderer religiøse og politiske tilhørigheter. Tilbudet ved Borgestadklinikken skal videre være tilgjengelig for alle pasienter innen målgruppen, også de med minoritetsbakgrunn. Det skal legges opp til brukermedvirkning og jobbes aktivt for å få på plass individuell plan der en slik plan er nødvendig (Helse Sør-Øst 2012). Selv om informantene ordlegger seg på ulike måter, og fokuserer på ulike sider ved det å være en del av spesialisthelsetjeneste, så formidler de at de aktivt forholder seg til sett med lover og reguleringer som en følge av samarbeidet. Om skiftet over i spesialisthelsetjenesten medførte endringer i rutinene og i mulighetene for frivillighet og hvordan den kristne profilen skulle komme til uttrykk, ble det formidlet ulike holdninger til. I Eriks kommentar om at de gikk

bort fra en Evangeliesenter-modell ligger det at fokuset på kristendom er blitt mindre, mens Jonas fortalte at han mente endringer i den kristne profilen først og fremst kom av at det før var mer et kall å jobbe på Loland. Morten fokuserte på at de skulle levere et godt faglig arbeide på spesialistnivå, noe som for ham også betydde at de ikke skulle drive et forkynnesarbeid. De skulle imidlertid møte pasienter i refleksjoner og gi svar ut fra det kristne verdigrunnlaget, som han trodde mange opplevde som verdifullt.

Sørlandet

Sørlandet, eller Agderfylkene, omtales ofte som bibelbeltet. Assosiasjoner til et traust bedehusmiljø og spesielt konservative kristne er vanlige. Sosiokulturell plassering får ringvirkninger. “Torstein,” som var tilknyttet Kristiansand Blå Kors-forening, fortalte at han var glad han bodde på Sørlandet og ikke andre steder der det er Blå Kors institusjoner, nettopp fordi kristendom er en del av kulturen der. Han utbroderte med å fortelle at “vi har opplevd vekkelse på Loland, at mange ble kristne på begynnelsen av 90-tallet og videre. Så her snakket vi samme språk, på institusjonene våre og her.” Dette mente han ikke nødvendigvis hadde vært mulig i andre deler av landet fordi man der kanskje var mer forsiktig med og for eksempel la frivillige komme inn og holde andakter. Torsteins tanker om kristendom på Sørlandet er ikke ubegrunnede. Tall som sosiologen Pål Repstad har presentert tyder på at det er dobbelt så mange som er regelmessig religiøst aktive på Sørlandet enn ellers. Med religiøst aktiv viser Repstad til deltakelse på kristne møter. Der det i resten av landet er 10% som sier de drar på kristne møter minst én gang i måneden, er det i Vest-Agder 23% som sier det samme. Aldersmessig er det de over 55 som er mest aktive. Selv om Repstad og de andre bidragsyterne i boken *Mykere kristendom* mener å kunne si at de kristne i Vest-Agder er litt mer konservative i omdiskuterte etiske spørsmål, mener de likevel at det er snakk om en liberalisering av kristendom på Sørlandet (Repstad & Henriksen 2005: 28-30).

Vekkelseskristendom og pietisme har stått sterkt på Sørlandet siden 1870-årene. Før denne perioden var spesielt sterkt troende en minoritet, de ble latterliggjort og regnet for å være kontroversielle i vel så stor grad som de er i dag. Tilbakegangen eller nedgangen fester Repstad til 1970 (Repstad & Henriksen 2005: 22, 23). Historisk var det først da den haugianske bevegelsen bredte om seg at det ble så stor bredde i det de kaller “omvendelseskristendom” at man kan snakke om en ny fase i kristenlivet på Sørlandet. Det var store vekkelse, og kristenfolket ble en massebevegelse på Vest- og Sørlandet. Hvorfor dette skjedde her, og ikke i andre deler av landet, har ikke Repstad noe entydig svar på. En

delforklaring kan likevel være at nye og mer individualistiske kristendomstyper ble inspirert og importert fra utlandet (Repstad & Henriksen 2005: 23, 25). Lettere er det å forklare hvorfor ulike former for kristendom fortsetter å stå sterkt, mennesker sosialiseres inn i kristne slekter og fellesskap. Et eksempel er når venner og søsken involverer seg i ungdomsarbeid og ungdomsgrupper. De kristne tilbudene i Agder er i tillegg så varierte at det sjelden er slik at man må velge mellom en bestemt form for kristendom eller ingen kristendom. Bredden sørger for religiøs mobilisering, det finnes noe for alle (Repstad & Henriksen 2005: 24). Det religiøse mangfoldet får ringvirkninger også når det gjelder kristne aktører som tilbyr bo- og omsorgstilbud til rusmisbrukere. I Kristiansand er det flere slike aktører, noe informantene mine forholdt seg aktivt til på ulike måter.

Kristiansand

Kristiansand er en by med religiøst mangfold, men kristne forsamlinger er i stort flertall. På en vandring gjennom byen er domkirken et tydelig referansepunkt. Man finner også en katolsk kirke, en metodistkirke, lokalene til menigheter som Salem og Filadelfia, samt rikets sal som er Jehovas vitners forsamlingshus. Der er også Blå Kors lokaler, Frelsesarmeen og Kirkens Bymisjon samt frikirker. I tillegg finner man forsamlingshusene til andre religiøse fellesskap. I Festningsgata ligger Masjid al-noor moskeen. I Vågsbygd, litt utenfor byen, ligger et buddhistisk tempel og det er etablert åndelig råd i Kristiansand for baha'ier (Løvland, Repstad & Tønnesen 2008: 29).

Pinsevennenes Evangeliesenter

Mine informanter beveger seg innenfor en større kontekst hva angår kristne virksomheter og kristne aktører innen bo- og omsorgsarbeid rettet mot rusmisbrukere. Dette ble tydelig allerede i det første intervjuet jeg gjorde. Før intervjuet med Erik og "Sondre" begynte, hadde Sondre nevnt at Evangeliesenteret drev en skole i en av bygdene et stykke fra Loland. Senere nevnte Erik, nesten i en sidekommentar, Evangeliesenteret som en kontrast til hvordan de på Loland presenterer det kristne innholdet til sine pasienter. Da jeg spurte om de også drev rusarbeid, for dette hadde jeg ikke forkunnskaper om, oppfordret Erik meg til å undersøke eller finne ut av det han kalte "Jesusterapi." Sondre fortalte, nesten litt undrende, at de ved Evangeliesentrene har "skremmende gode resultater [...] jeg tror de slår mange profesjonelle hvis man skal se på statistikker og sånt." Erik utdypet med å fortelle at på Evangeliesentrene må man gå på møter så og så mange ganger i uken, "så får du det åndelige på innsiden, kjenner på freden og blir bare utrolig glad. Hvis ikke det er *fake*. Det må være reelt." Sondre

kom med en kommentar på at det mange blir kritisert for er at de ikke tar høyde for diagnoser. Erik svarte med å si at det nok har gått litt galt noen ganger, uten å utdype noe videre.

Pinsevennenes Evangeliesenter er et rehabiliteringstilbud til rusmisbrukere som ble startet opp i 1983 av ekteparet Lise og Ludvig Karlsen. Virksomheten har som mål å “oppsøke, hjelpe og rehabiliterer mennesker i sosial nød på grunn av alkohol eller annen bruk av rusgift.” (siterte i Angell 1996: 16) Virksomheten er spesiell i at den ikke er basert på fagutdannet personale, men på personale som identifiserer seg med pinsevennenes lære. Religiøs forkynnelse og deltakelse er hovedvirkemidlene. Virksomheten karakteriseres som en sosial bevegelse innen pinsebevegelsen, og institusjonene som Evangeliesenteret driver minner om kollektiver i utforming. Tanken om frelse står sterkt i organisasjonen, det er daglig undervisning i “guds ord og bønn” i tillegg til praktisk arbeid som gårdsbruk og fiske (Angell 1996: 35, 38). Pinsevennenes Evangeliesenter som virksomhet fremstår slik som en kontrast til Loland og Borgestadklinikken, fordi det på Loland er et krav om at personalet må ha formelle og faglige kvalifikasjoner.

Andre kristne aktører i Kristiansand

Andre kristne eller åndelige aktører kom også opp i samtalen med Erik og Sondre. Vi snakket for eksempel om Anonyme Narkomane (NA) og tolvtrinnsprogrammet.⁴ Dette programmet har et tydelig kristent grunnlag, noe som blir tydelig i ulike formuleringer. Som for eksempel i ordlyden til trinn to og tre der det står at “vi kom til å tro at en makt større enn oss selv kunne bringe oss tilbake til sunn fornuft” og “vi tok en beslutning om å overlate vår vilje og våre liv i Guds omsorg, slik vi oppfattet ham” (www.na.org). I forbindelse med temaene NA og tolvtrinnsprogrammet trakk de frem noe som heter Celebrate Recovery. Dette, fortalte de, er et trinnprogram inspirert av tolvtrinnsprogrammet som er utviklet i USA. I området var det to menigheter eller forsamlinger som hadde startet opp dette. Disse holdt til på Iveland og i Kristiansand. I Kristiansand var de knyttet til en menighet som heter Salem.⁵ Jonas fortalte at noen hadde funnet ut at de ville gå på møter i Salem, da hadde han først lurt på hvordan det skulle gå når “du ikke er møtevant og kommer ned på et litt freskt møte med masse tjo hei og halleluja.” Det hadde imidlertid vist seg å gå veldig bra, de opplevde det som at “dette var

4 NA er en forkortelse som brukes aktivt både av Erik og Sondre, og av andre informanter, mens tolvtrinnsprogrammet er et selvhjelpsprogram. Trinnprogrammet ble opprinnelig konstruert av de som startet AA, og brukes i dag i mange selvhjelpsgrupper som for eksempel NA.

5 Planen var lenge å delta på et Celebrate Recovery møte i Salem siden flere av mine informanter refererte til dem, det fikk jeg imidlertid ikke muligheten til.

ekte, ekte folk, de traff noen som levde det.” Kirkens Bymisjon Kristiansand var en annen kristen aktør jeg visste hadde et ettervernstilbud i byen. De ble nevnt av flere informanter som en av de kristne aktørene, men ikke noe mer utførlig enn det.

Filadelfia Omsorgssenter

Sondre sa at han ville utfordre meg til å undersøke rundt Filadelfia Omsorgssenter, FOS⁶. FOS er en annen aktør som driver et omfattende rusarbeid i Kristiansand. Erik oppmuntret meg også til å undersøke om dem og fortalte at FOS var tett knyttet opp mot Filadelfiamenigheten. Også her, fortalte Sondre, opplever de “forferdelig gode resultater.” Han beskrev dem som “en slags vekkellesbevegelse som er veldig følelsesmessig engasjerte i Jesu evangelie.” Uten å utdype noe videre påpekte han at FOS gjør det på en annen måte enn Evangeliesentrene, selv om de også opplever at de fleste som kommer inn der “blir frelst, tar et kristent standpunkt og opplever at de greier å holde seg rusfrie med det.”

Som respons på denne utfordringen undersøkte jeg litt rundt FOS. Jeg fant fort ut at FOS ble startet opp i 1997 av noen medlemmer fra filadelfiamenigheten Kristiansand. FOS driver ulike tiltak. I Dronningens gate har de på torsdager en åpen kafe med bevertning, sang og vitnesbyrd. I Marvika har de en avrusnings- eller stabiliseringspost som bemannes av frivillige når det er noen som trenger tilbudet. Fordi det ikke er medisinsk personell som jobber der, er det bare lett avrusning som gjøres i Marvika. På Grendi i Bygland driver de omsorgssenteret Landeskogen. Landeskogen er døgnbemannet, og presenteres som et sted å lande på og begynne rehabilitering. I Tordenskjolds gate drives et bo- og ettervernstilbud. Det er også et bo- og omsorgssenter for kvinner i Marvika. Både på landeskogen, i Tordenskjolds gate og i Marvika følges beboere opp med individuelle samtaler, og deltar aktivt i menighetsfellesskapet Filadelfia i Kristiansand (www.filadelfiakristiansand.no).

Jeg fikk avtalt intervjuer med to ansatte hos FOS. En av dem, “Marianne,” fortalte meg litt om de daglige rutinene ved Landeskogen. Der er det slik, fortalte hun, at av kristne arrangementer så må de som bor der være med på morgensamlingene fra mandag til fredag hver uke. I tillegg så må de være med på et kristent møte i menigheten, en gang i måneden. Da kan de velge hvilke av Filadelfia sine møter de vil være med på. Det er obligatorisk deltakelse og det er ikke noe de er villige til å gi dispensasjon fra. Hun fortalte at de hadde fått en telefon fra en saksbehandler i et annet fylke som hadde spurt om det var slik at klienten

6 FOS var en forkortelse Erik og Sondre brukte aktivt.

hennes måtte delta på møter, da hadde Marianne sagt at ja det må alle. Hun fortalte at de alltid hadde enten et inntaksmøte eller en telefonsamtale med potensielle klienter der de fortalte om tilbudet de hadde. Dette for å få klarhet i om det tilbudet de har, er det rette tilbudet for den som søker seg til dem. FOS skiller seg fra Loland i at de bruker frivillige inne på institusjonene i større grad. Både på Landeskogen der de driver rehabilitering, og i Marvika der de har lokaler for de som trenger lettere avrusning, er det frivillige som bidrar. Dette, fortalte Marianne, trodde hun også var en av styrkene deres. At mange har et så sterkt personlig engasjement og jobber delvis betalt, men også uten å få betalt for det, fortalte hun at hun trodde var veldig imponerende for klientene og med på å gjøre at engasjementet deres ble opplevd som ekte og genuint.

Marianne fortalte meg også litt om forholdet mellom FOS og Filadelfiamenigheten i Kristiansand. Hun fortalte at de prøver å tilrettelegge slik at de som bor på Landeskogen kan velge hvilke kristne møter de vil delta på i menigheten, et alternativ var for eksempel ungdomsmøter. Jeg kommenterte at det jo er vanskelig å bygge seg opp et nytt, rusfritt nettverk. Til dette svarte hun at med tanke på verdigrunnlag så var dette synlig i hvordan de tilrettelegger for nettverksbygging da “vi har en hel menighet å kunne tilby.” Hun var nøye med å påpeke at det ikke er noen forskjell på de som ikke velger å bli med i menigheten med tanke på ettervernstilbudet deres. Men de ser, sa hun, at det ligger en stor ressurs i menighetsfellesskapet. Det ble imidlertid ikke presentert som ukomplisert, hun fortalte at det både er en utfordring for en rusmisbruker å åpne seg for et fellesskap, og at det å innby til vennskap for en menighet er “en lang vei å gå.”

2. Metode og teori

Problemstillingen min er altså: Hvordan kom religion til uttrykk i virksomhetene til Blå Kors i Kristiansand og Vennessla sommeren 2011? For å svare på dette har jeg formulert tre underspørsmål som har lagt føringer for hvilke metodiske verktøy jeg har benyttet meg av. Det første av disse er: Hvordan kommer religion til uttrykk i hva de ansatte, de frivillige og de som er knyttet formelt til organisasjonen sier? Det andre underspørsmålet er: Hvordan kommer religion til uttrykk i den daglige praksisen hos Blå Kors? Det tredje spørsmålet er: Hvordan kommer religion til uttrykk i dokumenter som handlingsplaner, vedtekter og verdidokumenter?

Underspørsmålene åpner for ulike undersøkelser og bruk av ulike metoder. Jeg valgte å gjøre et feltarbeid der deltakende observasjon, samtaler og intervjuer var de sentrale metodene. Før og etter feltarbeidet har jeg også lest fire sentrale dokumenter. Målet med å benytte både observasjoner, intervjuer og dokumenter som kilder og vinklinger for å besvare det samme hovedspørsmålet, var å få en så god innsikt og et så bredt bilde av praksisen i virksomhetene som mulig. Forskjeller i det som blir sagt, gjort og skrevet er vel så interessante som likheter, og en av målsetningene med fremgangsmåten var å få frem nettopp dette. Før jeg gir en presentasjon av hvordan jeg har brukt de metodiske verktøyene, er det imidlertid nødvendig med en kort utgreiing om hva jeg har sett og hørt etter når jeg har spurt om, lyttet etter og sett etter uttrykk for religion.

Hva mener jeg med religion

Spørsmålet om hvordan religion kommer til uttrykk impliserer at hva religion er, har vært noe avklart. Det har imidlertid blitt tydeligere definert først i arbeidet med materialet fra feltarbeidet. På mange måter har min fremgangsmåte i arbeidet med dokumentene, under feltarbeidet og i første del av etterarbeidet med materialet, vært intuitiv, pragmatisk og heuristisk. Jeg er vokst opp på Sørlandet, så da jeg skrev prosjektskissen og planla feltarbeidet var ulike erfaringer og minner derfra sentrale i hvordan jeg assosierte rundt religion. I dokumentene har jeg for eksempel sett etter referanser og begreper som kirke, menighet, åndelighet, Gud og Jesus, skapt og diakoni. På feltarbeidet hadde jeg en idé om at andakter, kristne sanger og møter, referanser til Jesus og Gud i samtaler, samt gjenstander som smykkekorser var ting jeg ville se og oppleve som uttrykk for religion. Dette fordi jeg mener slike verbale og ikke-verbale uttrykk kan sees som referanser til en religiøs

forståelseshorisont. Fra den faglige bakgrunnen som student i religionsvitenskap følger en oppmerksomhet på at religion ikke er noe som lar seg definere uten vanskeligheter. Samtidig har studiet ført til et overordnet perspektiv på religion som en menneskelig, sosial konstruksjon gjort i samspill med ulike kontekster. Dette har fått konsekvenser for hvordan jeg har registrert og kategorisert ulike utsagn og observasjoner. Både fordi jeg har hatt ulike religionsdefinisjoner og debatter om hva religion er i bakhodet, og fordi jeg hele tiden har vurdert hvordan disse uttrykkene er formet av ulike kontekster. Sørlandet som sosiokulturelt område med en høyere tetthet av aktive religiøse mennesker har også vært et perspektiv, samtidig som jeg har stilt spørsmålstegn ved hvorvidt samarbeidet med det offentlige har fått konsekvenser for hvordan de ulike virksomhetene kommuniserer med hverandre og hvordan dette påvirker de religiøse uttrykkene.

En tilnærming som i stor grad baserer seg på gjenkjennelse har sine begrensninger. Noe som fikk tydelige konsekvenser for meg, var mine assosiasjoner rundt kristendom og religion. I et intervju med ”Tore,” en av de ansatte på Loland, spurte jeg hvordan han tenkte at Lolands tilknytning til Blå Kors ble synlig for pasientene. Han svarte at pasienter ville merke tilknytningen til Blå Kors på alt fra logoer på innkallinger til skilt på institusjonens avdelinger. Ikke én gang i løpet av feltarbeidet, som på dette tidspunktet nærmet seg slutten, hadde det falt meg inn og se på logoen til Blå Kors slik den ble brukt på Loland som et potensielt uttrykk for religion. Dette til tross for at logoen er et blått likearmet kors, lett gjenkjennelig som et kristent symbol. For de som kommer til Loland uten forkunnskaper er det også et tydelig pek mot Blå Kors som eierorganisasjon. I et annet intervju med Morten, en informant fra Loland, ble jeg vist tre bilder som hang på veggen i institusjonens resepsjonsområde. Det var tre malte, eller tegnede, bilder som hang i en serie. Det første bildet viser et brunt frø og teksten “bli den du er.” Det neste bildet viser et menneske som står, men bøyer seg frem med armene rundt kroppen, og teksten “skapt.” Det siste bildet viser en blomst og har teksten “til å være.” Før han forklarte at bildene er ment å illustrere at ingen mennesker er skapt av Gud til å være rusmisbrukere, knyttet jeg heller ikke disse bildene opp mot kristendom. Dette til tross for at teksten som står skrevet på bildene er “bli den du er skapt til å være.” Begrepet “skapt” viser tydelig til en kristen forestilling om mennesket som skapt av Gud, en forestilling som ikke er ukjent for meg, og som også nevnes i dokumentet Blå Kors identitet. Slike opplevelser gjorde at jeg forsøkte å fjerne de mentale “skylappene” og være mindre selektiv i hva jeg skrev ned.

Jeg lyttet etter referanser til religion i det som ble sagt. Vokabularet som ble brukt av informantene mine var i stor grad som forventet, jeg registrerte referanser til korset, til særskilte bibelhistorier og til begreper som synd, nåde og tilgivelse. Det å kunne kjenne igjen slike referanser opplevde jeg som en styrke, og noe som fikk stor verdi i feltarbeidet. Religionsviteren Richard Johan Natvig (2006: 215) trekker også frem slik forkunnskap som positivt. I noen situasjoner gjorde dette at jeg tok referanser og kunne følge opp med spørsmål, men det er aktuelt å stille spørsmål ved hvor mange referanser jeg ikke har tatt, både muntlige og visuelle.

Sosiologen Meredith McGuire skriver i boken “Lived Religion” om hvordan individers religion sjelden passer inn i et mønster av religiøs tro og praksis som sammenfaller med standardiserte sosiologiske antakelser om individers religiøse verdener (2008: 3). Religion er ikke utelukkende det som formidles av religiøse overhoder, religiøse organisasjoner eller en religiøs gruppes talspersoner, men må knyttes opp mot individers uttrykk for, tanker om og holdninger til deres egen religiøsitet. Dette forutsetter at grensene for hva som skal eller kan inkluderes i en religion ikke tegnes opp på forhånd, men knyttes opp mot informanters utøvelse og forståelse.

Religionssosiologen Martin Riesebrodts prosjekt er å utvikle en universell religionsdefinisjon. På tross av at prosjektet hans skiller seg så sterkt fra McGuires og fra mitt, vil jeg likevel knytte meg opp mot hans definisjon. Dette fordi den er bred og kan favne mye. Riesebrodt definerer religion som “based on communication with superhuman powers and [...] concerned with warding off misfortune, coping with crises, and laying the foundation for salvation” (2010: xii). I min forståelse av religion, som er sterkt influert av denne definisjonen, er religion tillit til at kommunikasjon med overmenneskelige krefter kan hjelpe med å avverge motgang og ulykke, assistere i håndteringen av kriser og muliggjøre frelse.

Definisjonen åpner for ulike perspektiver på Blå Kors virksomheter. På den ene siden kan avrusning, behandling og rehabilitering sees som et forsøk på å avverge ulykke (død eller fengsel dersom misbruket fortsetter), assistere i håndteringen av kriser (behandle rusproblemet) og legge grunnlaget for frelse (å hjelpe den enkelte til og bli frisk og leve utenfor institusjon). På den andre siden kan Blå Kors virksomheter i lys av deres verdigrunnlag og foreningsvirksomhet sees som et forsøk på å hjelpe en stigmatisert gruppe, blant annet ved å formidle et kristent budskap, for slik og kunne leve et nytt liv som både rusfri og kristen.

Feltarbeid

Det finnes ikke litteratur som gir et helhetlig bilde av hvordan religion kommer til uttrykk i Blå Kors og ved Blå Kors sine virksomheter. Valget om å gjøre et feltarbeid var derfor lett. Dette fordi et feltarbeid innebærer systematisk innsamling av relevant data i felten, gjennom å oppsøke og studere fenomenet man interesserer seg for. Feltarbeid åpner for å bruke ulike metoder for innsamling av informasjon. Intervjuer, observasjoner og interaksjon med mennesker har vært sentrale metodologiske prinsipper for mitt prosjekt. Tidsrommet jeg hadde tilgjengelig for gjennomføring av feltarbeidet, var månedene juli og august 2011.

Tilgang

Jeg begynte tidlig å tenke på hvordan jeg skulle gå frem for å få kontakt med potensielle informanter, og for å få lov til å besøke relevante arenaer. Jeg var klar over at jeg nok måtte avtale tilgang til de ulike arenaene separat, men håpet at jeg kunne få hjelp av gamle og nye bekjente til å opprette forbindelser og få kontaktinformasjon til potensielle informanter. Det første fremstøtet jeg gjorde var å sende en epost til bysekretæren for Kristiansand Blå Korsforening, der jeg fortalte om prosjektet mitt. Fordi jeg er pårørende til en rusmisbruker som har vært klient på Loland, var familien min og jeg med på flere utflukter i regi av Blå Kors rundt tusenårs-skiftet. Bysekretæren var derfor en bekjent av meg og familien, så for meg var det å ta kontakt med ham et naturlig sted å begynne. Da vi senere snakket på telefon husket han meg godt og virket positiv og interessert. Vi avtalte at jeg skulle ringe når tiden for feltarbeidet nærmet seg. Gjennom senere samtaler med ham fikk jeg både høre om tilbud som skulle gå gjennom sommeren og kontaktinformasjon til potensielle informanter.

Bysekretæren fortalte at en ettervernsgruppe og en søndagsfrokost gikk, og skulle fortsette å gå, hele sommeren. Jeg fikk delta på begge disse møtene eller arrangementene gjennom hele feltarbeidet, og traff noen informanter der. Etter å ha møtt og snakket med ansatte og frivillige og fortalt om meg og prosjektet mitt spurte jeg flere om det var mulig å arrangere et intervju. Dette fikk jeg udelt positiv respons på, men i ett tilfelle førte en travel timeplan til at det ikke lot seg gjøre. Den første personen jeg sendte mail til og snakket med på Loland, var informanten jeg har kalt Erik. Bysekretæren hadde tipset meg om at jeg måtte prate med han. Vi avtalte et møte allerede den 6. juli, den andre dagen i feltarbeidet mitt. Dette møtet ble en samtale der en annen ansatt ble med. Fra begge to fikk jeg råd eller tips om andre jeg kunne snakke med. Jeg ble også invitert med på en retreat de kalte "Stille dag." Kontakten med andre ansatte på Loland ble opprettet på en lignende måte, men dette gikk ikke like fort, mye

på grunn av ferieavvikling. Jeg sendte først en mail der jeg presenterte meg selv og problemstillingen min. Denne mailen fikk jeg ikke svar på, men da jeg ringte og spurte om å få intervjuet dem fikk jeg positive svar fra alle. En av de ansatte spurte om ikke dette var noe Erik best kunne svare på, men jeg forklarte at svar fra forskjellige mennesker var viktig for prosjektet mitt.

Sosiologene Paul Atkinson og Martyn Hammersley (2007: 41) sier at i de fleste feltarbeid så er forhandlinger om tilgang en prosess som i større eller mindre grad må gjøres kontinuerlig. Det var også min opplevelse av feltarbeidet. Bysekretæren hadde gitt meg tilgang til ettervernsgruppen, men retningslinjene fra NSD sa at jeg måtte hente inn samtykke fra eventuelle pasienter eller brukere som var med på arrangementer jeg deltok på. Et resultat av dette var at jeg hver uke på ettervernsgruppen presenterte meg nøye med navn, fortalte hvorfor jeg var der, samt at jeg fastslo at det ikke var brukerne jeg ville studere, men de ansatte. Jeg presiserte at dersom noen opplevde det som ubehagelig at jeg var der så måtte de si fra til meg eller en av de som ledet gruppen, men jeg opplevde aldri at noen ga uttrykk for ubehag eller motvilje. En fortalte at han ble litt satt ut, men sa det på en slik måte at jeg ikke oppfattet det som ett problem for ham. Jeg sa meg aldri ferdig med å forhandle om tilgang til denne arenaen.

Tilgang handler ikke bare om tillatelse til å være et sted. Tilgang handler også om å bli inkludert i et fellesskap (Atkinson & Hammersley 2007: 43, 44). Dette skjedde i varierende grad. I størst grad følte jeg meg inkludert på søndagsfrokostene og på møter i Blå Kors, men dette var avhengig av hvem jeg satt sammen med og hvem jeg stelte i stand frokost med. Særlig "Oddvar," som var medlem i Kristiansand Blå Kors-forening og bidro på flere søndagsfrokoster, tok spesielt vare på meg. Han inviterte meg til å sitte sammen med ham på kveldsmøtene, og pratet mye med meg om sitt engasjement. De første møtene jeg var på, da jeg enda ikke var blitt kjent med ham, følte jeg meg i mer som en tilskuer og ikke en deltaker slik jeg gjorde senere. Et annet sted jeg i stor grad følte meg inkludert, var i ettervernsgruppen. Deltakelsen her eksemplifiserer også noen av de aktuelle problemstillingene jeg møtte på.

Ettervernsgruppen

Ettervernsgruppen var en gruppe som møttes en gang i uken i et rom i Gyldenløves gate som ble kalt Tabita-rommet.⁷ Det var ikke et stort rom, men det var plass til både frysebokser langs en vegg, kjøleskap, et piano og tre runde bord med stoler rundt. På veggen ut mot gaten var det to doble vinduer med hvite gardiner. Mellom vinduene hang et bilde i sort/hvitt av Jesus med foldede hender og blikket rettet oppover mot venstre.

Lederne av gruppen var Torstein og Jonas. Torstein var tilknyttet Kristiansand Blå Korsforening mens Jonas var ansatt på Loland.⁸ Jeg satt først ute på trappen med de som skulle være med på gruppen, mens Torstein og Jonas stelte i stand inne. Det var strålende sol og selv om dette var på kvelden var det fremdeles varmt. Jeg benyttet anledningen til å presentere meg og fortelle hvorfor jeg var der for de fremmøtte. Det var vel 5-6 personer, kjønnsfordeling var lik, og i alder så de fleste ut til å være i midten av tyveårene og opp til 35,

⁷ Senere samme uke fant jeg ut at det samme rommet også ble brukt som lokale for søndagsfrokosten.

⁸ De to som ledet denne gruppen hadde jeg et tidligere bekjentskap med fra perioden der familien min og jeg var tilknyttet Loland og perioden etter da vi fremdeles deltok på turer og andre arrangementer som Kristiansand Blå Korsforening stod for. Jeg har lurt på om dette bekjentskapet var med på å gi meg tilgang til ettervernsgruppen.

selv om noen som var der av og til var eldre. De var mer nysgjerrige enn skeptiske, men hovedsakelig var de fokuserte på hverandre. Etter en liten stund gikk vi inn for å begynne møtet. Da hadde Torstein og Jonas satt frem rundstykker, pålegg, kaffe, melk og brus. Vi satt oss ned, men før noen forsynte seg av maten sa Torstein et kort “signe maten. Amen.”

Vi brukte litt tid på å spise og småprate rundt bordene før gruppen startet opp. Da vi begynte, foreslo Torstein og Jonas at jeg presenterte meg først. Etter at jeg hadde fortalt om meg og prosjektet mitt fortsatte runden. Samtalene handlet i hovedsak om hvordan alle hadde hatt det den siste uken, om man strevde med tanker eller om ting gikk lett. Med unntak av en referanse eller to fra Torstein og Jonas om at de selv var troende, var det ingen som tok opp spørsmål, problemer eller tilhørighet til kristendom eller andre religioner. Det ble heller aldri trukket frem eller gjort til et tema, verken av lederne eller brukerne.⁹

Det var kvelder der Torstein og Jonas var på ferie eller bortreist i forbindelse med andre verv. Dette fikk konsekvenser for strukturen. Det korte “signe maten. Amen” falt for eksempel bort når Torstein ikke var der. Det virket også som om samtalene om hvordan det gikk med brukerne ble mer overfladiske. Når Torstein og Jonas var tilbake etter ferie endret formen på møtene seg tilbake. Særlig Jonas tok en rolle som autoritet og fortrolig overfor brukerne. Dette ble merkbart blant annet ved at brukerne snakket mer om utfordringer og ting de syntes var vanskelig. Det var også Jonas de ofte hadde blikkontakt med når de fortalte om seg og sitt. En av brukerne hadde valgt ikke å snakke om store utfordringer hun sto overfor, og kommenterte til Jonas da hun fortalte om dette at det ikke var noe hun ville si til hvem som helst eller fremmede.¹⁰

Ved én anledning ble tro et sentralt tema. Da jeg presenterte meg for en av de vikarierende lederne fortalte han at kristendom hadde vært særlig aktuelt i hans liv, og mye tid gikk til å snakke om det. Dette var den ene gangen i løpet av de to månedene jeg fulgte ettervernsgruppen der noen snakket utførlig om kristendom og hvilken betydning det hadde hatt i livet deres. Torstein fortalte meg også i et intervju at da ettervernsgruppen startet opp for tyve år siden så ble det bestemt at den ikke skulle ta form av et kristent møte med sang og

⁹ Jeg hadde ikke mange forventninger om hvordan ettervernsgruppen kom til å utarte seg, mye på grunn av lite forkunnskap. Jeg visste imidlertid at Torstein, som jeg kjente litt fra før, var en av lederne av denne gruppen. Jeg så for meg at referanser til kristendom kunne komme opp i samtaler. At det ikke skjedde gjorde senere spørsmål om de ansattes bevissthet på hvordan de handlet, aktuelle.

¹⁰ Ved flere anledninger stilte jeg meg spørsmål ved hvordan jeg påvirket gruppen. Det at strukturen endret seg ut i fra hvem som ledet gruppen fikk meg til å tenke at deres tilstedeværelse hadde særlig stor betydning for hvordan brukerne benyttet seg av gruppen.

andakt. Den skulle være et sted der man kunne snakke om hvordan man hadde det “her og nå.” I et intervju med Jonas fortalte han at selv om han tenkte på gruppen som mindre kristen enn for eksempel NA, så hadde det vært perioder der flere av de som benyttet seg av gruppen hadde vært kristne. I slike perioder fortalte han at det hadde vært mer prat om kristendom, fordi det var en aktuell del av hverdagen til brukerne.

Etiske problemstillinger og notatskriving

I og med at jeg har utført feltarbeidet mitt på arenaer der det enkelte ganger har vært med tidligere rusmisbrukere som er i eller har avsluttet behandling, har feltarbeidet hatt noen begrensninger eller betingelser. En slik betingelse var at når jeg deltok i ulike settinger, så måtte de som var til stede få vite hvem jeg var og hvorfor jeg var der. En problemstilling knyttet til deltakelse, er at når man blir kjent med de som beveger seg i miljøet man studerer så kan disse glemme at man er der som student. Fordi ettervernsgruppen var en arena der sensitive opplysninger kunne komme frem var det desto viktigere for meg at de som var der skulle være bevisst på min rolle og hvorfor jeg var der. Dette fordi jeg ville at de skulle kunne ta et valgt med tanke på hva de ville dele. Likevel var det her jeg følte meg minst utenfor, eller at rollen min ikke satt meg til side fra de andre i noen stor grad. Noen av grunnene til dette var kanskje at lederne inkluderte meg, at jeg var nært deltakerne i alder, eller at det å være der forutsatte at jeg deltok på samme måte som de andre.

De etiske retningslinjene fra NSD krevde at jeg innhentet samtykke og ikke skrev om pasienter eller brukere. Det var også et krav om taushetsplikt. Dersom jeg fikk sensitiv informasjon som pasienters sykdomshistorie skulle ikke dette skrives ned. Dette la føringer for hvordan jeg kunne gå frem for å registrere det som gikk for seg på ettervernsgruppen. Notatene jeg tok inneholdt aldri navn på deltakere, jeg skrev ikke om konkrete problemstillinger de tok opp og jeg noterte heller ikke ned hverken kjønn eller alder. Jonas poengtert også overfor en av brukerne at det som ble sagt på gruppen var taushetsbelagt, jeg måtte imidlertid ikke signere noen papirer. Jeg ble heller ikke tatt til side og fortalt at alt jeg hørte var underlagt taushetsplikt. Målet for deltakelsen var aldri å si noe om brukernes religiøse tilhørighet eller livssituasjon, så dette forandret ikke min måte å notere på i noen stor grad. Jeg fikk likevel et enda mer bevisst forhold til hva jeg skrev ned etter referansen til taushetsplikt fra Jonas.

Hvilke spørsmål eller tema jeg hadde i bakhodet mens jeg var med på ting, formet hva som til sist kom ned på papiret, både etter deltakelse på ettervernsgruppen og ellers. Dette fordi et

slikt fokus til en viss grad bestemmer hva man husker. Atkinson og Hammersley (2007: 142) påpeker at man bør forsøke å skrive notater så tidlig som mulig etter å ha observert. Dette fordi nøyaktigheten og detaljrikdommen i det man husker synker eller blir lavere jo lengre tid som går mellom observasjonen og nedskrivningen. Idealet er derfor å forsøke og ta notater mens man observerer. På tross av forsikringer om at mitt fokus var på elementer som kunne relateres til religion og til ledernes tanker og syn på religion, opplevde jeg likevel noen av deltakerne som skeptiske da jeg en gang tok frem notatboken min. Jeg ble så bevisst på blikkene, og kjente et så stort ubehag i forhold til å skulle skrive ned noe, at det endte med at jeg ikke skrev noe i det hele tatt. Etter en stund la jeg notatboken diskret ned i vesken igjen. Med tanke på at å ta notater i noen sammenhenger kan oppfattes som både forstyrrende og være med på å skape mistillit, er jeg glad jeg tok denne avgjørelsen. Det at jeg ikke følte det passet seg med en notatbok gjorde imidlertid at jeg flere ganger opplevde ting på ettervernsgruppen som jeg tenkte var viktig eller relevant for oppgaven min som jeg ikke fikk skrevet ned. I ettertid har jeg heller ikke klart å huske disse øyeblikkene på ny. Med tanke på de potensielle negative effektene av å skulle ta notater aktivt, tror jeg likevel det var en fornuftig avgjørelse å vente til etterpå med og skrive notatene. Problemet ble mindre aktuelt på ettervernsgruppen mot slutten av feltarbeidet, for da følte jeg behovet for notater var mindre. Med unntak av vissheten om at lederne var religiøse og at møtene gikk for seg i Blå Kors lokaler fant jeg få uttrykk for religion som jo var det jeg så etter. Om søndagsfrokosten sluttet jeg ikke å skrive detaljerte notater, for disse gikk så forskjellige for seg fra uke til uke.

Søndagsfrokost

Søndagsfrokosten ble holdt hver søndag fra klokken ni til elleve på formiddagen. Det var hovedsakelig medlemmer fra foreningen som stelte den i stand. De byttet på det slik at hver av de som var engasjerte gjerne hadde ansvaret for frokost én gang i måneden. Det gjorde at det ofte var forskjellige mennesker jeg møtte fra uke til uke, selv om Oddvar var med på mange frokoster. Det første vi gjorde når vi kom til lokalene i Gyldenløves gate var å sette på kaffe og stelle i stand mat. I juli måtte vi smøre brødsnivene selv, men i august startet møtene Lørdagskveld i Blå Kors opp igjen etter sommerferien. Det var bevertning på disse møtene, så etter oppstarten kunne vi hente rester derfra og servere disse på frokosten.

Frokostene var forskjellige fra hverandre, mye på grunn av hvem som var ansvarlig for å stelle i stand og hvem som dukket opp som gjester. På den første søndagsfrokosten jeg deltok på var det en eldre mann fra foreningen og en kvinne i midten av tyveårene som stelte i stand

til frokosten. Hun fortalte meg etter frokosten at hun hadde lett etter noe hun kunne gjøre som frivillig, og at søndagsfrokosten var det som hadde passet best. Hun var ikke tilknyttet Kristiansand Blå Kors-forening på noen andre måter. Under denne frokosten hadde vi ikke så mange gjester, men en av de som var der var nysgjerrig på hvordan det hadde vært å bo i Kristiansand under andre verdenskrig. Det ble til at han som kom fra foreningen fortalte mye om hvordan det hadde vært.

På frokosten helt i slutten av juli var det en voksen dame fra foreningen, Oddvar og jeg som stelte i stand til frokost. Denne gangen kom det flere gjester, og spesielt én av disse fortalte mye om hvordan hun snakket om sin kristendom til mennesker hun møtte. Senere i frokosten var det noen som spurte om ikke vi kunne synge litt, og damen fra foreningen oppmuntret til å finne frem sangbøkene. Noen gikk og hentet disse i Storsalen som lå vegg i vegg med Tabita-rommet. Senere fant jeg ut at sangbøkene var de samme som ofte ble brukt under møtene som gikk på lørdagene. Det ble sunget tre eller fire sanger før bøkene ble lukket. Dette var den første anledningen i løpet av feltarbeidet at det ble fellessang, og jeg valgte å synge stille med.¹¹ Ikke så lenge etterpå begynte vi å rydde og vaske opp etter frokosten.

Under én av søndagsfrokostene i løpet av feltarbeidet ble det holdt andakt. Denne søndagen var det et eldre ektepar fra foreningen som hadde ansvaret. De hadde tatt med egg slik at vi kunne lage til litt ekstra med eggerøre. Frokosten begynte stille, men med flere gjester enn vanlig. Litt ut i frokosten hentet en av gjestene inn noen ungdommer som gikk forbi på gaten, etter det gikk lydnivået i rommet merkbart opp. En av gjestene spurte ungdommene om de trodde på Jesus. Han fikk noen nølende svar, men mannen fra foreningen hørte at de snakket om dette og valgte å holde andakt.¹² Det tok tid før det ble stille nok i rommet til at han kunne snakke og bli hørt, så han hevet stemmen. Han leste litt fra Bibelen før han sa noen ord og avsluttet med en bønn der han ba for alle i rommet. Etter en av søndagsfrokostene mot slutten av feltarbeidet hadde jeg et intervju med Oddvar. Da snakket vi litt om søndagsfrokosten og det at det hadde vært andakt en gang da jeg var der, men ikke ellers. Han fortalte at for ham var det en avgjørelse han tok fra gang til gang. Dersom han tar opp noe og gjestene ikke er i

¹¹ Dette valget tok jeg både på grunn av min rolle som observatør og student på feltarbeid, der hensikten var å få et innsyn i og en forståelse av hvordan kristendom kom til uttrykk, og fordi jeg opplevde det som ubehagelig å være stille i en forsamling som sang. Å markere distanse til de jeg observerte var jeg redd for at ville påvirke hvordan frokosten utfoldet seg, valget om å synge med var derfor et jeg tok på alle møtene der det ble fellessang

¹² Det ble tydelig at om det faktisk blir holdt andakt på søndagsfrokosten er sterkt relatert til hvem det er som er ansvarlig for frokosten og hva som skjer i løpet av morgenen.

det rette humøret, sa han at han følte det ødela mer enn det gjorde godt. Litt av grunnen til dette mente han kunne være at han var for involvert med noen av de faste gjestene.

Deltakende observasjon

På søndagsfrokostene valgte jeg å hjelpe til med å stelle i stand til frokost på lik linje med de som hadde ansvaret. Målet med å delta på en slik måte var å få en aktiv rolle på frokosten, slik at jeg ikke skulle skille meg så sterkt ut fra de som var der som frivillige eller gjester. Noen forskjeller mellom meg og de jeg observerte var det imidlertid ikke mulig å viske ut. Jeg var for eksempel 24 år gammel, mens de som var engasjerte i foreningen stort sett var 60 år eller eldre. Andre forskjeller mellom oss kunne jeg tone ned. Jeg tok for eksempel aldri opp spørsmålet om min egen religiøse tilhørighet, selv om dette var noe jeg var forberedt på at kunne komme til å bli et aktuelt tema. Jeg hadde reflektert over hva jeg kunne svare, så når jeg fikk spørsmål om jeg trodde på Gud eller hvilken menighet jeg gikk i svarte jeg noe sånt som at “nei jeg er nok ikke det dessverre, jeg har aldri opplevd dette som sant selv.” Reaksjonene jeg fikk på dette var generelt aksepterende. Jeg fikk et smil eller en kommentar om at nei, det er jo ikke alle som gjør det.

Siden jeg ønsket å få innsikt i hvordan religion kom til uttrykk til vanlig, forsøkte jeg ikke å påvirke hvordan de oppførte seg med å komme med forslag til hva som skulle skje. Det er vanskelig å si noe om hvorvidt religion ble et tema i større eller mindre grad fordi jeg var der, men interaksjonen mellom gjestene og de som hadde ansvaret følte utvungen og naturlig. Informasjonen jeg fikk i samtaler og intervjuer, forsterket også dette inntrykket.

Intervjusituasjonen

Jeg gjorde sytten planlagte intervjuer i løpet av feltarbeidet. De hadde en varighet på alt fra tjue minutter til i overkant av en time. En diktafon var det mest sentrale redskapet i innsamlingen av informasjon fra intervjuene, men som religions- og kulturviter Trude Fonneland sier så var det også nyttig å ta notater for å få ned inntrykk, tanker og mer visuelle uttrykk (2006: 228). Det første intervjuet jeg gjorde, var jeg faktisk uforberedt på. Jeg hadde snakket med Erik som var ansatt i hybelavdelingen på Loland, vi hadde avtalt og truffes for å snakke om hvordan vi skulle gjennomføre dette. Hva jeg eventuelt kunne være med på og når det kunne passe med et intervju. På vei til avtalen ringte Erik og sa at han kom til å bli litt sen, men jeg kunne bare gå ned i Hus 1 og spør etter Sondre, så skulle han ta i mot meg. Da jeg kom til dette huset traff jeg Sondre, som var lett å prate med. Da Erik kom etter en kort stund

forsvant Sondre ut på kjøkkenet med noen jeg antok var beboere i hybelavdelingen, mens Erik og jeg satt oss i hovedrommet. Samtalen fløt lett, men det ble tydelig for meg at dette utartet seg som et intervju, ikke en samtale der vi planla senere intervjuer. Jeg fortet meg å finne frem diktafonen, men sto fremdeles uten intervjuguiden som jeg ikke hadde vært forutseende nok til å ta med. Intervjuet skjedde slik på hans premisser, men han nølte ikke med å fortelle. Temaet opptok ham og var noe han mente det måtte være mer fokus på. Etter noen minutter kom Sondre tilbake og satt seg ned sammen med oss. Dette møtet gikk altså fra å være et tenkt, kort planleggingsmøte, til å bli et gruppeintervju som tok i underkant av en time. Dynamikken mellom intervjuer og informant formes av vidt forskjellige forhold. Noe som stadig trekkes frem, er at hvor man møtes påvirker forholdet mellom den som studerer og den som studeres (Atkinson & Hammersley 2007: 114). I dette tilfellet traff jeg dem på deres arbeidsplass, som for meg virket både profesjonell, uformell og avslappet. Erik og Sondre beskrev også et nært samarbeid seg i mellom når det kom til det de kalte det “åndelige” tilbudet, som jeg tenker handler om religion. Selv om intervjuet ble utført på deres hjemmebane, og selv om de på sett og vis tok de ledende rollene i intervjuet, var dette likevel et produktivt, positivt første møte med feltet og intervjusituasjonen.

Uformelle intervju beskrives som en sentral del av etnografiske feltarbeid, dette var imidlertid noe jeg opplevde som vanskelig. Jeg kom ofte i prat med mennesker, jeg fortalte dem om feltarbeidet mitt og de kom med fortellinger om hvordan det hadde vært før og om ulike synspunktet. Samtalene var hyggelige, og lette å initiere. Problemet ble å huske hva som var sagt. Da jeg tok frem notatblokken var det en dame som sluttet helt å fortelle, hun mente jeg måtte snakke med noen andre. I andre situasjoner var jeg ikke i nærheten av blokken og fikk rett og slett ikke anledning til å skrive ned notater. Resultatet ble at jeg mange ganger skrev notater lenge etter at slike uformelle samtaler hadde funnet sted, noe som gikk ut over kvaliteten og detaljrikdommen.

Jeg gjorde ikke et poeng av å foreslå intervjuer utenfor arbeidsplassen eller dirigere hvorvidt det ble intervjuer eller gruppesamtaler. Jeg lot heller informantene komme med forslag til tid og sted.¹³ Da det neste intervjuet også viste seg å bli en gruppesamtale, var jeg i utgangspunktet positiv. Jeg hadde allerede opplevd gruppesamtale som noe produktivt der

¹³ Både på grunn av den tidlige positive opplevelsen, men og fordi det jeg ville snakke med informantene på Loland om, var hvordan religion kom til uttrykk på deres arbeidsplass. Man kan spekulere i om nærheten til arbeidsplassen har gjort at intervjuene dreide seg mer om religion på Loland, og i mindre grad om deres personlige religiøsitet.

samtalen fløt lett og jeg fikk gode svar på spørsmålene jeg stilte. Denne gangen skulle jeg snakke med to ansatte på Internatet, et bo- og omsorgstilbud Blå Kors Sør rehabilitering eier og driver. Da jeg kom dit ble jeg tatt godt i mot, men rommet vi skulle ha samtalen i må jeg i ettertid kunne si at i utgangspunktet ikke var helt egnet. Jeg ble sittende i en sofa som var lavere enn stolene de to ansatte brukte. I tillegg var pulten sofaen sto inntil mye høyere enn den. Jeg satt altså lavt, skulle snakke med to menn og var fremdeles usikker på rollen min. Da en av informantene så begynte å justere høyden på bordet med en bryter ble jeg bare mer usikker. Det følte som en litt frekk distraksjon og jeg ble litt satt ut selv om jeg i ettertid ser at dette var et forsøk på å tilrettelegge for meg. På dette intervjuet oppdaget jeg også at ikke alle spørsmålene mine ledet til utfyllende svar.

Intervjuguiden

Intervjuguiden min besto av fem til åtte hovedspørsmål, som jeg justerte og fulgte opp der det passet. Hovedspørsmålene grovt skissert opp spurte om hvordan den jeg intervjuet var kommet til å jobbe for Blå Kors; hvordan de tenkte at verdigrunnlaget eller kristendom kom til uttrykk og i hvilke situasjoner; dersom de samarbeidet med andre kristne aktører spurte jeg hvordan de gjorde dette; og jeg spurte dem om hvordan de tenkte at andre samarbeidspartnere oppfattet dem. Etter to intervjuer var det tydelig at intervjuguiden ikke passet alle arenaer. Jeg hadde utformet intervjuguiden med mine egne erfaringer i bakhodet, og det hadde vært med på å gjøre den for smal. Fonneland skiver at en intervjuguide ikke bør være en fast rekke spørsmål, men heller bør ta form av en grov skisse over temaer studenten vil snakke om. Intervjuguiden skal slik ta mer form av en ramme for samtalen (Fonneland 2006: 226). Dette var idealet jeg strakk meg mot, men det tok lang tid før jeg forsto hvordan jeg kunne åpne eller generalisere spørsmålene på en slik måte at det ble resultatet.

Noen ganger ga ikke spørsmålene spesielt utdypende svar, og i slike tilfeller var det sjelden stort rom for oppfølgingsspørsmål. Noe jeg forsøkte å gjøre var å legge mer av definisjonsmakten hos informantene. Min egen nervøsitet la imidlertid hinder i veien for meg. I et intervju ville jeg spørre hva Tore, en ansatt på Loland, tenkte at det kristne verdigrunnlaget til Blå Kors er og fører til, men formuleringen var så klumsete at spørsmålet ble et annet. Jeg spurte “hva betyr det egentlig for deg at Blå Kors har et kristent verdigrunnlag, hva betyr det kristne verdigrunnlaget?” etter en tenkepause fikk jeg som svar at “[det] betyr egentlig ikke så veldig mye for meg.” Til tross for det noe lukkede startstedet og en litt feil formulering, ledet dette likevel til en lang samtale om hvilken rolle religion kan

eller bør få spille i behandlingen. Et godt spørsmål viste det seg altså å være til denne informanten, men det skyldes mer Tores villighet til å fortelle enn min kompetanse som intervjuer.

Jeg fikk noen overraskelser i intervjusituasjonene, som for eksempel det at ordene religion og religiøs ble brukt relativt ofte. Mange kristne som jeg har snakket med i uformelle samtaler utenfor feltarbeidet har gitt uttrykk for en motstand mot slike begreper. Blant ansatte og frivillige opplevde jeg imidlertid at det ikke var slik. Dette kan skyldes at jeg selv brukte ordene i skrevet der jeg presenterte meg. Det var jeg som satt i gang samtalene, og slik definerte jeg noen av grensene.

Problemene med intervjuguiden ble aldri helt løst. Ofte følte jeg spørsmålene dekket et for lite område, uten at jeg så hvordan jeg kunne forandre på disse på en god måte. Følelsen av å “stange hodet veggen” var nesten konstant og jeg satt ofte med en følelse av og ha vært lite profesjonell i forsøket på å gjøre et feltarbeid, et ikke ukjent fenomen blant feltarbeidere (Atkinson & Hammersley 2007).

Lesing av dokumenter

Før jeg dro på feltarbeid hadde jeg funnet og lest dokumentene “Blå Kors identitet – verdidokument,” “Handlingsplan for Blå Kors Norge 2009 til 2011,” “Vedtekter for Blå Kors Norge” og ”Ethiske retningslinjer for Blå Kors Norge.” Dette var fire dokumenter jeg oppfattet som sentrale for organisasjonen. Det var etter å ha lest disse at spørsmålet om hvordan religion kommer til uttrykk i dokumentene ble formulert. Å finne et svar på dette spørsmålet har da også vært det innledende, overordnede målet når jeg har lest gjennom dokumentene. Jeg har sett etter flere ting. I starten var det begrepsbruk jeg så etter. Hvilke begreper brukes? Hvordan kommer kristendom til uttrykk? I noen dokumenter har det vært klart tydeligere referanser til en kristen kontekst og forståelseshorisont. En omtale av Blå Kors som felleskristent og en omtale av hjelp til mennesker i nød som sentrum i kristendommen og i Jesu gjerning er for eksempel direkte, tydelige uttrykk for kristendom i dokumentet Blå Kors identitet. Liknende referanser fant jeg også i noen av de andre dokumentene.

Etter å ha dannet meg et bilde av hvordan religion kom til uttrykk, forsøkte jeg å lese dokumentene med et bredere fokus. Jeg ville undersøke hvilke kontekster dokumentene plasserer Blå Kors Norge i. Et særlig fokus hadde jeg på det kontekstuelle forholdet mellom det jeg tenkte på som relativt sekulære instanser og Blå Kors. Dette fokuset var et resultat, både av min oppmerksomhet på hvordan ulike kontekster har betydning for hvordan religion

kommer til uttrykk, men og av en bevissthet på at Blå Kors har et omfattende samarbeid med ulike offentlige instanser. Jeg mener det er mulig å identifisere ulike kontekster og påvirkningskrefter, noen av disse er for eksempel forskningsinstitusjoner og TV-aksjonen. Midlene fra TV-aksjonen gikk i 2008 til Blå Kors, og dette forplikter med tanke på hvordan midlene derfra skal brukes. Forholdet til offentlige instanser blir også synlig når det poengteres at de vil bidra til å løse samfunnsproblemer i samarbeid med det offentlige (Blå Kors 2008a: 8). Andre kontekster som er vel så synlige er Den norske kirken og Blå Kors historie som avholdsorganisasjon. Jeg har også forsøkt å identifisere hvordan dokumentene legger opp til at religion skal komme til uttrykk ved ulike virksomheter.

Jeg har stilt spørsmålene på ulike stadier i arbeidet og av ulike årsaker. Før jeg dro på feltarbeid var målsetningen knyttet til et ønske om å gjøre seg kjent med organisasjonens verdigrunnlag, og å få et foreløpig inntrykk av hvor tydelig religion er til stede i organisasjonen. Jeg leste ikke dokumentene mens jeg var på feltarbeidet. I ettertid ser jeg at en det kunne vært produktivt, om så bare fordi det kunne minnet meg på å spørre informanter om deres forhold til, kunnskaper om og synspunkter på dokumentene. Etter feltarbeidet har dette arbeidet vært knyttet å se dokumentene og materialet fra feltarbeidet i lys av hverandre. Dokumentene må kunne sies å representere Blå Kors sentralt sine ønsker og idealer for hvordan organisasjonen skal se ut fra inn- og utsiden, mens materialet fra feltarbeidet gir et lite innblikk i hverdagen ved noen av organisasjonens virksomheter.

Etterarbeidet

Transkriberingsprosessen har vært en lang prosess som har krevd tålmodighet og nøyaktighet. Å finne frem til en måte å presentere materialet i notatene på, tok også lang tid. Jeg forsøkte å presentere opplevelsene tematisk, relatert til sted og til hvilke symboler jeg så hvor. Løsningen ble både kronologisk og tematisk. Eksempelvis ble åndelighet et sentralt tema i det første intervjuet jeg gjorde. I empiridelen av oppgaven har jeg derfor presentert det som kom frem her, men så valgt å utdype dette bildet med det som kom frem i senere intervjuer. For å gi en noe strukturert og oversiktlig presentasjon av mine opplevelser fra feltarbeidet har jeg fortsatt å bruke denne tilnærmingen.

Angående anonymisering av informanter, har det vært nødvendig å si noe om hvorvidt de var tilknyttet foreningen i Kristiansand eller institusjonen på Loland. Om noen informanter har det også vært nødvendig å gi noe mer informasjon om deres rolle på arbeidsplassen, den være seg foreningen eller Loland. Jeg har likevel gitt alle nye navn, unngått å si noe om alder og så

langt det er mulig unngått å si noe om stillingsbeskrivelsen til den enkelte. I noen tilfeller innser jeg at det vil være mulig for informantene å identifisere hverandre ut i fra beskrivelsene jeg har gitt. Håper er at en utenforstående ikke vil kunne gjøre det samme. Anonymiseringen av pasienter og brukere har vært enda strengere. Jeg har unngått gjenkjennende trekk, bare kjønn står igjen der de er nevnt. Jeg har forsøkt å utvise varsomhet i utvelgelsen av hva som skulle komme med.

Åpne ender og noen begrensninger

Utvelgelsen av de teoretiske perspektivene og bearbeidelsen av materialet skjedde vekselvis og om hverandre. Dette betyr at i beretningen om feltarbeidet har jeg hatt på meg såkalte “briller” som har lagt føringer for utvelgelsen av materialet som skulle med. Dette betyr at ikke alle kontekstene som er nevnt av informantene er utforsket videre. Materialet kunne også ha blitt brukt til å svare på andre spørsmål. Med tanke på mangfoldet av kristne aktører som tilbyr ulike bo- og omsorgstilbud til rusmisbrukere på Sørlandet, er det mange potensielle arenaer for et feltarbeid. Selv om hovedfokuset var på Blå Kors ville jeg besøke andre kristne aktører og intervju ansatte der for å få mer kontekstuell kunnskap og informasjon, men dette gikk bare til en viss grad. På FOS deltok jeg én gang på et lavterskeltilbud, en kafé med gratis mat og andakt som gikk ukentlig. Jeg fikk også snakket med to ansatte hos FOS om deres tilbud og om hvilke roller religion spiller i disse. En sammenligning mellom FOS og Blå Kors ulike virksomheter kunne vært interessant, for forskjellene var til dels store. Et slikt fokus ville imidlertid blitt for omfattende.

Gjennom feltarbeidet forsøkte jeg å opprette kontakt med Kirkens Bymisjon Kristiansand, men der holdt de stengt på sommeren. Da de startet opp igjen i midten av august lyktes jeg ikke i å opprette kontakt med noen av de ansatte der. Jeg hadde også lyst til å prøve å gå på et Celebrate Recovery møte i Salem. Å gå på møter hadde vært mulig, men fordi jeg fant ut av dette sent i feltarbeidet valgte jeg å prioritere de arenaene jeg allerede hadde knyttet meg opp mot. Ferieavvikling kom også i veien for deltakelse hos Blå Kors-foreningen i Vennesla. De hadde ferie gjennom store deler av feltarbeidet mitt, så det eneste jeg fikk gjennomført der var et intervju med en av de som ledet foreningen.

På mange Blå Kors arenaer opplevde jeg tidlig at det ikke var spesielt rom for mer generell deltakelse. Informanter som jeg snakket med åpnet ikke opp for det og jeg nølte med å spørre. Slik deltakelse ville dessuten vært problematisk. Selv om det nok kunne gitt ny og anderledes innsikt så ville jeg fått problemer med å overholde retningslinjene fra NSD på grunn av den

uforutsigbare deltakelsen. Ved andre av Blå Kors virksomheter i Kristiansand fikk jeg bare gjort enkelte intervjuer som ikke ble supplert med deltakelse. Grunnene til dette var forskjellige, på Mjåvann Arbeidstreningssenter hadde de ikke egne arrangementer eller punkter på timeplanen der kristendom kom til uttrykk, så deltakelse var ikke aktuelt. I tillegg var mannen som hadde særlig kontakt inn mot Blå Kors sykemeldt i perioden jeg var der. Jeg opplevde situasjonen på Internatet likedan. At det endelige fokuset ble på Loland behandlingssenter og Kristiansand Blå Kors-forening, er slik er resultat av at det var på disse arenaene jeg fikk samlet mest empirisk materiale gjennom intervjuer og deltakelse.

Teoretiske perspektiver

Jeg har valgt fem forfattere og fire perspektiver når jeg har satt de teoretiske rammene for analysen av empirien. Religionsviter Kim Knott og religionssosiolog Myfanwy Franks stiller tilgjengelig et teoretisk rammeverk som gjør det mulig å se på grensene mellom størrelsene “det religiøse” og det “sekulære” som flytende og foranderlige. Dette gjør de ved å se på forskjellige rom som sosiale, mentale og fysiske konstruksjoner. Religionsviter Catherine Bell gjør med sine perspektiv på ritual og ritualisering det mulig å se på dynamikken i ulike situasjoner og stille spørsmål ved hvordan de påvirker og påvirkes av de som deltar. Religionssosiolog Meredith McGuire åpner med sitt perspektiv på religion som noe levd og praktisert, for en mer nyansert undersøkelse av religion. Religionsviter Thomas Tweed sitt fokus på forskere og religiøse aktører som posisjonerte observatører av noe som finner sted på bestemte steder, til bestemte tider, fører på sin side til et mer bevisst fokus både på forskerens og empiriens potensiale og begrensninger.

Rom for kristendom

Knott og Franks ser på hvilke verdier som kommer frem og hvordan religion kommer til uttrykk ved et helsesenter i sin artikkel fra 2007. De har benyttet seg av etnografiske data for slik å kunne stille spørsmål knyttet til verdier og diskurser som spiller inn i samtidig, allmennpraktiserende medisin (Knott & Franks 2007: 224). Et perspektiv de mener kontekstualiserer artikkelen er at det sekulære og det religiøse ikke er to autonome, separate størrelser i “det moderne vesten,” men at det heller er snakk om et dynamisk forhold av kunnskap og maktrelasjoner. Dette fordi debatter og påstander er med på å formulere ideologiske posisjoner for så å teste og eventuelt autorisere dem. Grenser mellom noen posisjoner opprettholdes, mens nye posisjoner og verdier vokser frem, noe som betyr at man

kan se på ulike steder eller rom som dynamiske og ikke tilhørende kun én posisjon. Dette er også tydelig i den videre argumentasjonen. Medisin trekkes frem som et fagområde basert på ekspertise, kunnskap og byråkratisk organisasjon, og slik en arena som gjerne betraktes som særlig sekulær. Det er en vanlig holdning eller idé at religions roller innen for eksempel medisin er mindre betydningsfull i dag enn tidligere, både politisk og sosialt. Et syn på religiøst liv i dagens samfunn som de trekker frem er derimot at de mest mangfoldige uttrykkene finnes på de sekulære arenaene, utenfor de tradisjonelle religiøse byggene og samlingsstedene (Knott & Franks 2007: 225). Det er altså ikke snakk om sekulære eller religiøse steder, men steder der det religiøse og sekulære møtes i gjensidige påvirkningsforhold.

Knott og Franks har benyttet seg av det de kaller en “spatial methodology” eller en romlig metodologi. De argumenterer for den med å si at den lar dem undersøke steder i form av deres ulike dimensjoner, egenskaper og dynamikker. De poengterer videre at dette er en analytisk prosess som begynner etter at det empiriske materialet er samlet, og at den lar dem undersøke rom som “sites of contestation,” altså steder der motstridende ideologier møtes og kommer til uttrykk (Knott & Franks 2007: 226). Ved å se på rom som noe sosialt og mentalt konstruert mellom menneskene som beveger seg i det er det mulig å se på ethvert rom som arena for eksempel for religion, medisin og behandling uten at det fører med seg eller innebærer konflikter. Dette fordi det skapes rom for disse uttrykkene av de som beveger seg sammen i rommet. Enhver situasjon der en samtale om religion eller kristendom oppstår, kan sees som en situasjon der det skapes rom for religiøsitet mellom de som snakker. Det være seg samtaler mellom ansatte, mellom ansatte og pasienter eller besøkende.

Ritualer

Et syn på rom som noe som konstrueres mellom de menneskene som beveger seg i det, åpner også for å forstå noen handlinger og situasjoner som anderledes fra andre. Jeg skriver om religion, mer bestemt om ulike uttrykk for kristendom blant ansatte og frivillige tilknyttet Blå Kors sommeren 2011. Mange av disse uttrykkene for kristendom kan sies å forekomme i situasjoner som er ritualiserte eller minner om ritualer. Bell skriver om hvordan ulike forskere har sett på ritualer, jobbet med dem og analysert dem i boken fra 1997. Her skriver hun også om hvordan handlinger kan ritualiseres. Bells tilnærming til ritualer er at de er kulturelle og historiske konstruksjoner som blant annet er brukt for å differensiere mellom ulike typer og

grader av religiøsitet (1997: ix). Med dette som utgangspunkt ser hun blant annet på hva ulike ritualer kan tenkes å gjøre for og med de som deltar eller observerer.

Ritualer som arena for endring og kontinuitet

En teoretiker Bell trekker frem, er Clifford Geertz. Geertz har presentert et syn på religion som et symbolsystem som påvirker menneskers følelser og motivasjoner ved å stille tilgjengelig en helhetlig forståelse av tilværelsen. Religiøse symboler og symbolske handlinger i ritualer utgjør et system av verdier som både blir modell av de faktiske forhold, og en modell for hvordan det helst skal være (Bell 1997: 66). Ritualer blir altså en arena der deltakernes erfaringer settes opp mot, eller sees i sammenheng med, ulike idealer. Videre trekker Bell fram Maurice Blochs teori om at ritualer, blant annet ved å benytte seg av en formalisert og stilisert form for tale og oppførsel i spesielle situasjoner, kan utøve en form for sosial kontroll. Dette ved at de skaper situasjoner som “compel acceptance of traditional forms of authority” (Bell 1997: 70). I ritualer og ritual-lignende situasjoner og handlinger er det slik ofte mulig å identifisere hierarkiske posisjoner mellom deltakere.

Performance er et annet perspektiv på ritualer og rituelle handlinger Bell fokuserer på. Hun poengterer at innen performancemodeller får deltakerne aktive heller enn passive roller der formidlingen av verdiladde symboler også innebærer at de aktivt tolkes på nytt. Dette gjør at kulturelt liv kontinuerlig skapes av fellesskapet, men også at forandring kan sees som dynamiske prosesser som skjer i et aktivt levd kulturelt og sosialt samfunn. Bell presenterer synet på handling og dynamiske prosesser som en av styrkene med performancemodeller, nettopp fordi de muliggjør et slikt fokus på endring som noe som skjer hele tiden, heller enn noe som skjer med en passiv og statisk sosial gruppe (Bell 1997: 73). *Framing* er et annet aspekt ved performanceteorier Bell trekker frem. Begrepet viser til hvordan situasjoner, handlinger eller beskjeder kan sette opp et rammeverk som påfølgende handlinger eller utsagn må forstås ut i fra (1997: 74). Bell bruker en teateroppsetning for for å illustrere hvordan framing fungerer. Fordi den som snakker står på en scene, fordi det er billetter, sceneteppes og et manus man er kjent med så vet man at det er et teaterstykke (1997: 160).

I artikkelen “Performance” (1998) diskuterer Bell begrepet og hvordan det brukes av akademikere i diskusjoner og samtaler om religiøs aktivitet. Et poeng i denne artikkelen er det mangfoldet av handlinger som performancebegrepet brukes om. I religionsstudier sier hun, er “the language of performance [used] to stress the execution of a preexisting script for activity [...] or the explicitly unscripted dimensions of an activity in progress” (Bell 1998: 205. 206).

Performance kan altså anvendes om handlinger og aktiviteter som er regelstyrte, om impulsive handlinger og om reaksjoner på andre handlinger. Sentralt i dette perspektivet er også en analytisk orientering mer lojal mot menneskelig handling, og at det kan brukes om et bredt spekter av handlinger, både religiøse og sekulære (Bell 1998: 207).

Ritualisering

Som en innledning til kapittelet om ritualisering nevner Bell at begrepet ritual bærer med seg assosiasjoner til spesielle handlinger som skiller seg fra hverdagslige handlinger, og som er knyttet opp mot det som oppfattes som “hellig” i tradisjoner og organisert religion (Bell 1997: 138). Videre sier hun at hun vil fokusere på handlinger i et annet perspektiv. Ved å benytte seg av ulike eksempler der handlinger er ritualiserte i varierende grad, vil hun illustrere en generell prosess der ritualisering blir en fleksibel og strategisk måte å handle på. Hun presenterer seks kategorier med viktige kjennetegn eller egenskaper ved ritualiserte handlinger, der enhver handling som er ritualisert kan ha ett eller flere av disse kjennetegnene eller egenskapene. Det trenger heller ikke være snakk om religiøse handlinger for at man skal kunne snakke om slike egenskaper. Videre hevder hun at gjennom å utforske disse egenskapene og hvordan de brukes er det mulig å se dimensjoner i betydningen og virkningen av rituelle handlinger (Bell 1997: 138).

Gradsforskjeller og kontraster er sentrale i Bells videre diskusjon av ritualisering. Hun trekker frem formalitet som et trekk ved ritualer som også kan anvendes på andre handlinger for å gjøre dem rituallignende eller ritualiserte. I en situasjon som er preget av formalitet er det gjerne kontrasten til uformelle situasjoner som understreker en situasjons anderledeshet. Handlinger mellom mennesker styres av regler, både uttalte og uuttalte. Det varierer hvor tydelige disse reglene er. Mellom nære venner er reglene ofte mer flytende og kodene for korrekt sosial oppførsel blir ikke fremtredende. Situasjonen er derimot en helt annen under en gudstjeneste eller opplesningen av en bønn. En gudstjeneste er anderledes fra en samtale mellom venner nettopp fordi språket som benyttes og reglene som styrer handlingene er tydeligere. Bell påpeker at en måte å kjenne igjen formalitet på nettopp er de mer eller mindre strengt orkestrerte handlingene og språket som brukes (Bell 1997: 139). I situasjoner som preges av aspekter av formalitet formidles det også ofte informasjon om hierarki, identitet og sosial posisjon. Det som gjøres og sies i slike formelle situasjoner styres av regler for tale og handling. Dette kan være med på å gjøre det vanskelig for en tilskuer, deltaker eller tilhører å protestere eller gjøre opprør mot det som formidles. Det betyr imidlertid ikke at handlinger

som preges av formalitet er statiske. De endres når normene i ulike samfunn endres. Eksempelet Bell bruker er praksisen med å åpne dører for andre. Før var det noe menn gjorde for kvinner, nå er det den som kommer til døren først som holder den åpen for de som kommer bak (Bell 1997: 140, 141).

At man hevder ikke å ha endret tradisjoner er en annen måte å ritualisere handlinger på. Eller som Bell sier, et sterkt redskap for legitimering. Hun påpeker at det kan være snakk om en nær identisk repetisjon av handlinger, eller tilpasning av handlinger og situasjoner som knyttes til eldre tradisjoner. Det kan også knyttes til nye handlinger som bygger på, eller påpeker forbindelser til, eldre etablerte tradisjonelle praksiser (Bell 1997: 145). Bell bruker høsttakkefesten i USA som eksempel der høytiden er knyttet opp mot historier om hvordan nybyggere og indianere kom sammen i en eldre periode. Det samme ser man ofte i debatter og taler der samtidige praksiser legitimeres med at det "alltid har vært slik" eller i eldre tradisjoner som er lagt grunn for hvordan ting gjøres i dag.

Bell definerer en annen ritualiseringskategori som *invariance* eller uforanderlighet. Dette betegner handlinger som utføres likt fra gang til gang der dette markeres gjennom disiplin og repetisjon. Hva som vektlegges varierer. Det kan være hvordan handlingene er koreografert som er viktigst, utøvernes selvkontroll eller rytmen i repetisjonene. De faktiske utøverne blir mindre viktige, mens gruppens myndighet er det som er av betydning. Hun påpeker videre at et resultat av å kontrollere handlinger og fokusere på disiplin, er å forme personer i henhold til gruppens retningslinjer og vilkår (Bell 1997: 150). Hun bruker AA møter som et eksempel på *invariance* fordi møtene holder seg til et fast program. Det resulterer i at møtene i stor grad utføres likt fra gang til gang, uavhengig av hvem som deltar, når møtet er, og om de samme personene kommer på mer enn ett møte.

Mangfold

I likhet med Knott, Franks og Bell fremmer også McGuire synet på religion som noe dynamisk som endres i samspill med ulike kontekster. McGuire har et særlig fokus på individer og deres praksis når hun diskuterer hvordan man kan unngå å tegne opp for skarpe grenser mellom ulike religiøse tilhørigheter. Et fokus på praksis, og ikke normativt definert religionsutøvelse, mener hun vil gi bredere innsikt i individers religiøse liv. Levd religiøst liv trenger i følge henne ikke være logisk konstruert eller virke sammenhengende og enhetlig, men må være fornuftig og gi mening i hverdagen. Det viktige er at praksisen gir en følelse av å få til noe eller av man når ønskede mål. Slik blir det mindre viktig hvorvidt det er en

overensstemmelse mellom institusjonelt formulert religion, og religion slik det leves (McGuire 2008: 15). Med prinsippet om at alle religioner er sosiale konstruksjoner til grunn, mener McGuire man må innse hvor misledende det er å presentere noen religiøse tradisjoner som enhetlige, uforanderlige, rene eller autentiske. Tvert i mot mener hun man vil oppdage at religion som noe levd er gjort opp av spredte, komplekse og foranderlige blandinger av tro og praksis (McGuire 2008: 185, 200).

Observasjoner i tid og sted

Med McGuires perspektiver til grunn er det tydelig at å studere normert religiøs praksis tilknyttet kirkesamfunn, vil gi et for smalt bilde av individers religioner. I et prosjekt som mitt der det bare har vært mulig å delta på aktiviteter og samlinger som fant sted til bestemte tider og på faste plasser, er Tweeds beskrivelse av teoretikeren som reisende i et foranderlig landskap aktuell. Som fortolker av hendelser er det nødvendig å reflektere over ens egen skiftende posisjon. Posisjon er da både relatert til fysisk plassering i et rom og til sosiale posisjoneringer.¹⁴ Hvor studinen står, bestemmer hva hun får med seg. Kjønn og alder legger føringer for hvem hun kan prate med og hvem som vil prate med henne. Hvem hun snakker med former bildet hun får, og bakgrunnen hennes har betydning for utviklingen av spørsmålene hun stiller. Den og de som studeres er heller ikke statisk, men i evig forandring. Teoretikeren er altså en posisjonert observatør i og av et bevegelig landskap, og av bevegelige aktører, mens teorier i følge Tweed er målbevisste vandringer og observasjoner fra steder (2006: 11, 13). Tweed vektlegger blant annet bevegelse, som her viser til at de som er til stede alltid kommer fra et sted og er på vei til et nytt sted. Observasjonene er derfor tid- og stedfestede. Man møter altså aldri religion generelt, men kontekstuelle uttrykk for religion. Virkeligheten man beskriver er midlertidig og evig foranderlig (2006: 54, 55).

¹⁴ Da jeg satt bakerst i rommet så jeg mindre av scenen enn jeg gjorde da jeg satt fremst. Når jeg satt fremst i rommet så jeg mer til forsamlingen, men måtte snu ryggen til dem for å se scenen. Sosialt skilte jeg meg ut på grunn av min alder, min skoloring og min hensikt med å være der, men jeg var lik dem i nasjonalitet og regional tilhørighet.

3. Empiri

Mitt empirikapittel er delt i fire. I den første delen har jeg presentert dokumentene og hvordan kristendom kommer til uttrykk i disse. I den neste delen har jeg skrevet om hvordan ansatte fortalte at religion kom til uttrykk på Loland og om deres tanker, erfaringer og syn på kristendom slik de formidlet dette til meg. I den neste delen har jeg fortalt om opplevelsene fra deltakelsen og intervjuene med medlemmer i Kristiansand Blå Kors-forening. I den siste delen har jeg tatt for meg Stille dag, en retreat for pasienter på Loland som fant sted på et særegent sted, sent i feltarbeidet.

Dokumentene

Fire dokumenter vedtatt av Blå Kors på nasjonalt plan er “Blå Kors identitet – verdidokument,” vedtatt under generalforsamlingen mai 2008, “Handlingsplan for Blå Kors Norge 2009 til 2011,” “Ethiske retningslinjer for Blå Kors Norge,” vedtatt ved landsstyret for Blå Kors 23. sept. 2009 og “Vedtekter for Blå Kors Norge,” vedtatt 14. nov. 2008. Dokumentene var gjort virksomme i 2008 og 2009, og selv om noen er erstattet av nye dokumenter i 2012 så var de gjeldene da jeg var på feltarbeid. Under feltarbeidet oppdaget jeg i Kristiansand Blå Kors-forening sine lokaler et jubileumsskrift for Loland Behandlingscenter. Dokumentet tar for seg de første 50 årene institusjonen ble drevet. Jeg har valgt å legge dokumentet til listen fordi det forteller noe om den historiske konteksten Loland står i.

Blå Kors identitet – verdidokument

Dokumentet “Blå Kors identitet – verdidokument” er forfattet av Landsstyret og vedtatt på en generalforsamling. I dokumentet presenterer landsstyret hva de ønsker at Blå Kors skal være, hva som er organisasjonens offisielle menneskesyn og verdier, samt en sammenfatning av deres selvforståelse. De innleder med ytringen:

Landsstyret vil i dette verdinotatet uttrykke hvordan vi forstår den utviklingsprosessen Blå Kors er inne i og hvilke verdier vi anbefaler blir lagt til grunn for byggingen av Blå Kors som organisasjon og bevegelse (Blå Kors 2008a: 2).

Selv om det gis uttrykk for at “landsstyret” synes de er kommet et godt stykke på vei i prosessen med å “øke helhet og sammenheng i Blå Kors som organisasjon,” så påpeker de at det også eksisterer spenninger og uklarheter med tanke på hvordan ulike deler av organisasjonen praktiserer verdiene Blå Kors er forpliktet på (Blå Kors 2008a: 2). I en

oppsummering av det de anser for å være Blå Kors utfordringer og ting de vil endre, er et punkt at det er en svak involvering fra ansatte og brukere i Blå Kors som organisasjon (Blå Kors 2008a: 2). Etter å ha presentert noen av utfordringene, går de over til å snakke om mål. Et mål er at de vil “[l]egge organisatorisk til rette for at et felleskristent Blå Kors også blir en felles arena for kristne kirkesamfunn og organisasjoner i deres arbeid med diakonale utfordringer”(Blå Kors 2008a: 3). De vil også “bruke Blå Kors samlede kompetanse på rustemaet enda mer målbevisst i strategiske allianser med andre aktører” (Blå Kors 2008a: 3). Videre står det at et mål for Blå Kors er å “[...] fremstå som en samarbeidsorganisasjon for hele kristenheten i Norge når det gjelder rusrelatert diakoni: forebygging, behandling, oppfølging”(Blå Kors 2008a: 4). Visjonene for Blå Kors i 2013 presenteres. En av disse er at “vi har utviklet en mer fruktbar og enhetlig praksis i våre virksomheter når det gjelder forholdet fag og tro eller den eksistensielle dimensjonen i behandling og oppfølging” (Blå Kors 2008a: 4).

I kapittel to, som har overskriften “Blå Kors menneskesyn og organisasjonsverdier,” presenteres organisasjonens verdigrunnlag (Blå Kors 2008a: 5). Det innledende avsnittet presenterer en forståelse av hva som er organisasjonens grunnleggende motivasjoner. Forståelse av ordet diakoni som tjeneste, både som “hjelp til mennesker i nød” og som “sentrum i kristendommen og sentrum i Jesu gjerning” trekkes frem her. Det poengteres også at “Jesus [gjenopprettet] den freden og helheten som “synden” og “døden” har ødelagt.” (Blå Kors 2008a: 5). I det neste avsnittet trekkes det en linje mellom Den norske kirke og et grunnleggende syn på mennesker: “Sammen med hele Den norske kirke tror vi i Blå Kors at mennesket er skapt til å leve i fire grunnleggende relasjoner: til Gud, til seg selv, til sin neste, til verden og skaperverket” (Blå Kors 2008a: 5). Disse relasjonene omformuleres så til en teologisk relasjon, personlig relasjon, økologisk relasjon og en sosial relasjon. Avhengighetsproblemer sees som et resultat av brutte relasjoner, og målet er å hjelpe mennesker til å leve våkent og sant i alle relasjonene samtidig. I dette delkapittelet poengteres et behov for at ansatte strekker seg etter de samme målene som settes for pasientene. Det skal også gjelde for organisasjonen som helhet (Blå Kors 2008a: 6). Resten av kapittelet er viet til å utdype hva generalsforsamlingen legger i de ulike relasjonene.

Under overskriften “Relasjon til Gud” presenteres mennesket som “skapt av Gud som kjærlighetens og gledens kilde” med livet som gave. Videre er det en del av menneskers verdighet at de har et ansvar for å ta vare på denne gaven. Dette presenteres også som utgangspunktet og motivasjonen for Blå Kors oppgave som er formulert til “å stå sammen

med og kjempe for mennesker som er rammet [...] av rusrelaterte livsproblemer.” Videre poengteres det at “å stå sammen med” også betyr at medarbeidere og brukere står på lik fot (Blå Kors 2008a: 6). Det trekkes frem det at det stilles høye krav til faglig kvalitet, noe som inkluderer “kvalitet i arbeidet med den åndelige og eksistensielle dimensjonene i menneskelivet” (Blå Kors 2008a: 6). Videre står det at respekt for det enkelte menneskets integritet er sentralt og at hver enkelt oppmuntres til å “mobilisere og uttrykke sin egen forståelse” og treffe egne valg når det jobbes praktisk med det som omtales som “den åndelige dimensjonen” (Blå Kors 2008: 6).

I avsnittet med overskriften “Relasjonen til meg selv” nevnes et kristent menneskesyn som utgangspunktet for Blå Kors bidrag til å utvikle en motkultur til forholdet til alkohol og rus i samfunnet (Blå Kors 2008a: 7). Under overskriften “Relasjon til nesten” er fokus på utviklingen av Blå Kors videre i samspill med brukere, pårørende og ulike organisasjoner som Rusmisbrukernes interesseorganisasjon (RIO), samt “den praktiske relasjonen til kirkesamfunn og kristne organisasjoner, herunder Norges kristne råd” (Blå Kors 2008a: 8). Avsluttende i dette avsnittet presenteres en villighet til å bidra til å løse samfunnsproblemer i samarbeid med det offentlige. Dette med den forutsetningen at både organisasjonens og det offentliges egenart og interesser både utvikles og respekteres (Blå Kors 2008a: 8). Det avsluttende kapittelet i dokumentet har overskriften “Sammenfatning av Blå Kors selvforståelse” og dokumentet avsluttes med setningen “Blå Kors setter himmel og jord i bevegelse for å hjelpe mennesker med rusrelaterte livsproblemer og forebygge disse” (Blå Kors 2008a: 11).

Vedtekter for Blå Kors Norge

Gjennom fem kapitler tar dette dokumentet opp ulike sider ved driften av Blå Kors. Det første tar for seg generelle bestemmelser, og det er her det kristne grunnsynet vies oppmerksomhet. Allerede i den første setningen påpekes det under overskriften “Grunnlag og formål” at Blå Kors er en felleskristen, diakonal organisasjon hvis mål er å fremme rusfrihet i samfunnet og at Blå Kors Norge er en del av det internasjonale Blå Kors (Blå Kors 2008b: 1). Under overskriften “Blåkorsidéen” står det at “virkelig frigjøring for alle mennesker fås gjennom tro på Jesus Kristus” og “at kristen nestekjærlighet viser seg i forpliktende fellesskap mellom mennesker.” Under overskriften “Medlemskap” står det at alle som støtter opp under Blå Kors formål og verdier kan bli medlemmer, det er også åpent for at “kirkesamfunn, menigheter, organisasjoner, bedrifter m.m. kan søke om kollektivt medlemskap i Blå Kors

Norge” (Blå Kors 2008b: 1). Resten av dokumentet handler om de mer organisatoriske sidene ved driften.

Inn i en ny tid. Handlingsplan for Blå Kors Norge 2009 til 2011

Handlingsplanen er generell og gjeldende for alle Blå Kors virksomheter, både foreninger og andre, i perioden 2009 til 2011. Dette dokumentet er delt inn i elleve kapitler der en visjon for Blå Kors i 2013, organisasjonenes verdiforankring, forholdet til ansatte og medlemmer, samt behandling, forebygging og forskningens rolle i organisasjonen presenteres.

I innledningen står det at organisasjonene Rusfri og Blå Kors har gått sammen til én organisasjon. Senere står det at et resultat av sammenslåing med Rusfri er at “arbeidet inn mot menigheter og kristne organisasjoner [styrkes]” (Blå Kors 2009a: 5). Målet om å rette seg inn mot ulike kirkesamfunn og menigheter kommer frem flere ganger gjennom dokumentet. Noen av målene for perioden er for eksempel å utvikle nettverk innen kristne miljøer, et ønske om at “kirker, menigheter medlemsorganisasjoner og individuelle medlemmer aktivt engasjerer seg i forebygging og diakonalt arbeid” og at verdien av frivillig arbeid skal bli synlig i kirken for slik å trekke til seg flere medlemmer (Blå Kors 2009a: 3-5).

Ett av målene til Blå Kors er å hjelpe mennesker i nød gjennom diakonal innsats, og da særlig de som lider på grunn av rus (Blå Kors 2009a: 3). Dette utdypes når visjonene for Blå Kors i 2013 listes. Der står det at et mål er “en fruktbar og enhetlig praksis i virksomhetene når det gjelder forholdet fag og tro og den åndelige/eksistensielle dimensjonens plass i behandling og oppfølging” (Blå Kors 2009a: 3). Det presenteres ikke en motsetning mellom begrepene fag og tro her, begrepene knyttes heller sammen i det neste punktet. Der står det at Blå Kors ønsker en “levende læringsdialog” med andre aktører på feltet rusomsorg, og da både diakonale- og forskningsinstitusjoner (Blå Kors 2009a: 3). Det gjentas igjen at kristendom er grunnlaget for arbeidet Blå Kors gjør og at dette forplikter organisasjonene til å “møte mennesker med respekt og omsorg.” De trekker også frem behovet for å fremme avhold og rusfrihet som verdier, både i kirken og i samfunnet (Blå Kors 2009a: 3). At den “åndelige/eksistensielle dimensjonen i sterkere grad er integrert i det faglige utviklingsarbeidet” og at “den kristne dimensjonen finner gode uttrykk i vårt arbeid” er også målsetninger som nevnes i dette kapitlet (Blå Kors 2009a: 4-5). Det gis ingen videre utdypning med tanke på hva som legges i disse begrepene.

Etiske retningslinjer for Blå Kors Norge

Dette dokumentet tegner opp noen retningslinjer for hvordan det som blir uttrykt i “Vedtakter for Blå Kors Norge” og i “Blå Kors identitet – verdidokument” skal implementeres ved de ulike virksomhetene.

Dokumentet er sortert inn i åtte punkter der de de ansattes fremferd, både overfor organisasjoner og personer utenfor Blå Kors, og overfor brukere og pasienter, er temaer som tas opp. Det trekkes blant annet frem at det forventes at medarbeidere viser respekt for mennesker de møter gjennom sitt arbeid og at det ikke skal diskrimineres på noe grunnlag, blant annet religionstilhørighet. Alkoholbruk er et punkt, og her poengteres det at medarbeidere ikke skal innta noen rusmidler i arbeidstiden. Videre oppfordres medarbeidere til måtehold eller avhold på fritiden (Blå Kors 2009b: 1,2).

Jubileumsskrift for Loland Behandlingscenter

Under en av søndagsfrokostene i Tabita-rommet vandret jeg inn i Storsalen. Storsalen er en møtesal, så det er høyt under taket. Det er vinduer som slipper inn dagslys, og bakerst i rommet er det et publikumsgalleri. Fremst i rommet er det en forhøyet plattform med en trapp opp i midten. Der er et orgel og et stort maleri, som jeg på grunn av stedet og følelsen i rommet tenkte at forestilte Jesus. Ned fra tribunen hang en fane med teksten “Hans banner over meg er kjærlighet.”¹⁵ Dette har jeg senere lært at gjerne omtales som Blå Kors motto. Teksten er hentet fra Bibelen, fra Salomons høysang. Bakers i salen er det noen bokhyller som er festet til veggen. Her var sangbøker både fra Evangeliesenteret og fra Kristiansand Blå Kors-forening, men også en bunke med hefter. Ved nærmere ettersyn viste dette seg å være et jubileumsskrift for Loland behandlingssenter, noe som ble særlig interessant for meg fordi jeg til da hadde sett få bindeledd mellom foreningen i Kristiansand og Loland. Jeg var sammen med Oddvar om søndagsfrokosten denne dagen, så jeg spurte han om det var mulig å ta et eksemplar til meg selv. Han svarte bekræftende på dette.

Heftet er et skrift for Loland behandlingssenters 50 års jubileum som ble feiret i 1997. Det begynner med en kort innledende presentasjon av behandlingssenterets arbeidsoppgaver, avdelinger og tilknytning. Både til Sørlandet krets av det Blå Kors, og Vest-Agder fylkeskommune. Gjennom dokumentet er behandlingssenterets historie sentral. Det fortelles

¹⁵ Da jeg så ordtaket bet jeg meg merke i ordene, men det var først i bearbeidelsen av materialet at jeg ble klar over dets mer generelle bruk i Blå Kors og ikke bare i foreningen i Kristiansand.

om bestyrere, nybygg, utvidelser av kapasitet og om ulike behandlingsopplegg. Forfatteren av dokumentet er Stein Arild Mushom, men redaksjonen besto også av fire andre menn som ble valgt av “ledelsen og styret,” uten at det presiserer hvilken ledelse og styre det er snakk om.

Noen begreper kjenner jeg igjen fra feltarbeidet og arbeidet med de andre dokumenter knyttet til Blå Kors. Allerede på side to, der det snakkes om Loland behandlingssenter i 1997, nevnes det at “[på] alle avdelingene er det en målsetting å gi klientene en helhetlig behandling som ivaretar fysiske, psykiske, sosiale og åndelige dimensjoner.” Disse fire dimensjonene nevnes ytterligere tre ganger, på side 42, 43 og 48. Da i forbindelse med en beskrivelse av behandlingsprogrammet og i et avsnitt om tilbudet til gravide og småbarnsforeldre.

Gjennom dokumentet kommer det andre referanser til et kristent verdigrunnlag på Loland. Det fortelles for eksempel at en prost signet først Loland, nå K1, og siden vernehjemmet, nå K2, da avdelingene ble åpnet (Mushom 1997: 14, 26). Kapitlene er ikke nummererte, men på side 40 begynner et kapittel som går over to sider med overskriften “Det åndelige tilbudet.” Her forteller forfatteren om ulike kristne tilbud beboere på Loland behandlingssenter har hatt gjennom årene. Det fortelles blant annet om bibeltimer som gikk annenhver uke og mye besøk til Loland utenfra. Blå Kors fokus på å “hjelp enkeltmenneske [...] i deres forhold til Gud” trekkes frem og forfatteren forteller at mange ble frelst, men også at mange ikke ble det (Mushom 1997: 40). Interessant er det at forfatteren forteller om nær kontakt mellom Øvrebø Blå Korsforening¹⁶ og Loland behandlingssenter, og at det i hele Sørlandet krets foreninger var “forbedere” som hadde bønneansvar for et pasientrom hver.¹⁷ Når forfatteren tar for seg ettervernet ved Loland forteller han at “kontakten med kameratklubbene¹⁸, BlåKorsforeningene og andre interesserte mennesker utvikles til å bli en viktig brikke i ettervernsarbeidet” (Mushom 1997: 25). Historisk knytter altså dette dokumentet Loland opp mot foreningsvirksomheten både i Øvrebø, Vennesla og Kristiansand.

Kommentar

Det er to ting dokumentene gjør, eller ikke gjør, som jeg finner særlig relevant for min forståelse av hvordan Blå Kors legger opp til at religion skal kunne komme til uttrykk ved de ulike avdelingene og tiltakene. Det første er at det i dokumentene ikke gjøres et skille mellom

¹⁶ Denne foreningen fikk jeg ingen referanser til gjennom feltarbeidet så jeg mistenker at den er lagt ned.

¹⁷ En av informantene mine refererte til denne ordningen da han fortalte at det lenge kom pakker til bestemte pasientrom.

¹⁸ Kameratklubben i Kristiansand var avviklet da jeg var på feltarbeid. Møtene som tidligere bare var for menn var åpne for alle og gikk annenhver torsdag som Torsdagskveld i Blå kors.

Blå Kors som hovedorganisasjon og dens underorganisasjoner. I dokumentet Blå Kors identitet går de for eksempel gjennom de fire relasjonene som de mener alle mennesker er skapt til å leve i. Rus og avhengighetsproblemer forstår de som resultater av brutte relasjoner, og derfor ser de arbeid med disse relasjonene som sentrale for deres arbeid. De påpeker imidlertid at dersom de skal hjelpe mennesker, så må også de som jobber i Blå Kors som frivillige eller ansatte strekke seg mot de samme målene (Blå Kors 2008: 5, 6). Målet om å leve sant i alle relasjonene er altså det samme, uavhengig av hvordan man er knyttet til organisasjonen. Det gjør at selv om de enkelte organisasjonene har egne verdidokumenter, gjør eierforholdet til Blå Kors det slik at deres dokumenter bygger videre på Blå Kors verdidokumenter og handlingsplaner. I dokumentet fra borgestadklinikken “Virksomhetsidé” står det for eksempel under overskriften “Virksomheten tror” at “[d]e kristne verdiene er sentrale i vår kulturarv og er en naturlig plattform og bygge på. I vår diakonale virksomhet er den kristne nestekjærlighet et viktig begrep” (Borgestadklinikken – Blå Kors Sør BA 2010: 3). Det står også at de ønsker å komme mennesker i møte i deres livssituasjon, noe som innebærer at de vil skape åpenhet for spørsmål om verdivalg og meningen med livet. Der er samtaler om tro et naturlig element. Det uttrykkes også at institusjonene skal sørge for at de har kompetanse til å møte etiske problemstillinger og spørsmål “av livssynsmessig karakter” (Borgestadklinikken – Blå Kors Sør BA 2010: 3). Dette er utsagn som er i tråd med det som uttrykkes i de to dokumentene fra Blå Kors Norge.

Det andre som dokumentene gjør, er knyttet til hvordan det i dokumentene ikke konstrueres eller settes opp noen skiller mellom “fag og tro.” Tvert om gir de i handlingsplanen uttrykk for at de ønsker at “forholdet mellom fag og tro” skal komme til uttrykk i en fruktbar og enhetlig praksis, og at den åndelige dimensjonen skal få plass i behandling og oppfølging (Blå Kors 2009: 3). I Blå Kors identitet sier de også at de

stiller [...] de strengeste krav til faglig kvalitet i vårt arbeid. Det inkluderer kvalitet i arbeidet med den åndelige og eksistensielle dimensjonen i menneskelivet, både hos medarbeiderne i organisasjonene og i forhold til de som søker Blå Kors for hjelp og assistanse (2008a: 6).

Kvalitet i behandling og i arbeidet med den åndelige dimensjonen i behandling likestilles og skal ivaretas. Det legges imidlertid ikke noen bestemte føringer for hvordan dette skal gjøres, det er altså opp til virksomhetene å utvikle modeller for hvordan den åndelige dimensjonen skal ivaretas i behandling.

Loland

Det som kjennetegnet de delene av feltarbeidet som handlet om eller fant sted på Loland, var at de hovedsakelig besto av intervjuer. Jeg snakket med ansatte fra alle avdelingene, K1, K2 og hybelavdelingen. Alle informantene mine var menn, noen i lederstillinger, andre ikke. Alle informantene ga uttrykk for en kristen tilhørighet, men noen formidlet holdninger til egen tro som sterkere enn andre. Intervjuene handlet om hvordan religion kom til uttrykk, hva de la i sentrale begreper, hvordan de tenkte pasienter og beboere registrert institusjonens tilhørighet til Blå Kors, hvordan de følte andre aktører forholdt seg til dem, og om forholdet til ulike samarbeidspartnere ble preget av verdigrunnlaget til Blå kors på noen måte. I tillegg kommer alle digresjonene som er en naturlig del av samtaler, disse har til tider fått frem vel så relevante perspektiver. I det følgende har jeg forsøkt å gi en presentasjon av de rutinene, handlingene, utsagnene og verdiene relatert til religion som de ansatte formidlet til meg. Noen perspektiver har fått mer plass enn andre, og noen perspektiver har fått komme til uttrykk i andre deler av denne oppgaven.

Rom for religiøse uttrykk på Loland

Det første intervjuet i feltarbeidet ble gjort på Loland. Jeg hadde avtalt å treffe Erik for å snakke om prosjektet mitt, men møtet tok mer form av en gruppesamtale da en av de andre ansatte også ble med i samtalen. Jeg og Erik satt oss ned i et stort åpent rom midt i huset. Fra rommet var det en åpen dør ut til en veranda, det var åpent inn til et kjøkken og til en gang som gikk gjennom huset. Det var andre der, jeg hadde hilst på fler og man kunne høre dem inne på kjøkkenet da vi begynte intervjuet. Selv om det ikke var folk som gikk gjennom rommet under samtalen så ga dette likevel en følelse av åpenhet. Vi skulle ikke snakke om noe som måtte holdes skjult eller noe man ikke snakket høyt om. Erik og jeg satt oss ned ved et ovalt bord. Før intervjuet begynte hadde jeg fått inntrykk av at temaet religion i rusomsorgen var noe som engasjerte og opptok Erik og Sondre, men at de ikke hadde snakket mye direkte om religion eller kristendom. Dette ble også til en viss grad tydelig gjennom intervjuet der de begge brukte begreper som “åndelighet” for å beskrive noe jeg tenkte på som religion eller kristendom.

Innfallsvinkelen til spørsmålet om hvordan religion kom til uttrykk ble at Erik fortalte at en prosentdel av stillingen hans var som “åndelig, etisk veileder eller institusjonsprest,” men dette fortalte han, hadde ikke en egen tittel. Erik fortalte om fire poster de hadde utviklet som stillingsprosenten hans omfattet. Disse, sa han, var i hovedsak knyttet til K1. Det første han

trakk frem var andakt som han fortalte var ukentlig, frivillig og varte i rundt ett kvarter. Den neste posten han fortalte om var at han hadde en del undervisning om temaer i “skjæringspunktet åndelighet/etikk.” Takknemlighet, ærlighet, kjærlighet og toleranse var eksempler han trakk frem for å eksemplifisere. Siden undervisningen er obligatorisk, sa han, er den ikke utpreget kristen selv om han fortalte at han er tydelig overfor dem han underviser om at han selv står i en Blå Kors tradisjon og at det er det han underviser ut fra. Den tredje tingen han trakk frem som en del av arbeidsoppgavene var noe han kalte “Stille dag.” En gang i måneden drar han og noen ansatte og brukere eller pasienter til en gård som er gjort om til et retreatsenter for å ha litt undervisning om et bibelsk emne, få rom til stillhet, spise en god lunsj og snakke litt til om forskjellige ting før man drar tilbake til Loland. Han fortalte at forrige gang hadde de hatt om Gud som far og hva det betyr. Det fjerde og siste han trakk frem var en frivillig bibelgruppe som gikk hver fjortende dag. Han fortalte at de hadde forsøkt med en livssynsgruppe, men at de som ble med selv relaterte til og spurte om kristendom så det hadde gått ut. Emner som tilgivelse, liv etter døden og kjærlighet trakk han frem som aktuelle i denne bibelgruppen. Da han kort skulle oppsummere nevnte han at han også inviterte til samtale, og at det av og til er noen som vil ha åndelig veiledning.

Den åndelige dimensjonen

Begreper som “det åndelige,” “åndelighet” og “den åndelige dimensjonen” var begreper Erik og Sondre introduserte og fortsatte å bruke aktivt gjennom det første intervjuet på Loland. Erik fortalte for eksempel at undervisningen, som er obligatorisk, finner sted i løpet av pasientenes første fjorten dager på Loland. Da er de med i en velkomstgruppe der de blir fortalt om rutinene på Loland, og der i blant også en time om “den åndelige dimensjonen” og hva det er. Vider trakk han frem spørsmål som “er vi åndelige vesener?” “fins det noe liv etter døden?” og “hva betyr det, ånd, sjel og legeme?” “skal vi bare snakke om sjel og legeme, eller skal vi snakke om ånd, sjel og legeme?” Dette, fortalte han, brukte de tid på å definere. De snakket også om tre andre dimensjoner i undervisningssituasjonen. Disse var den fysiske dimensjonen som han knyttet opp mot søvn, mat og medisiner, den sosiale dimensjonen som handler om nettverk, og den psykiske dimensjonen som handler om tanker og følelser.

Erik snakket videre om at hvis man stykket opp de ulike dimensjonene så har mennesker en åndelig del i seg som han mener vi må komme til rettes med, og at det var innfallsvinkel for å snakke om fred med de som deltok. Han sa også at fred ofte er tema både på “Stille dag” og i bibelgruppen. Det var mens Erik snakket om fred at Sondre kom inn i rommet. Han satte seg

ned i en stol mellom oss og lyttet før han kom med innspill. Erik knyttet fred opp til det han kalte å være i Guds nærhet: “Så har du det åndelige i bønn, lovsang og i å være stille. I å være i Guds nærhet så kan man oppleve den freden.” Fred mente han også var en sentral opplevelse mange har hatt når de har vært med på Stille dag og at det er freden han selv som kristen “er ute etter hos Gud.” Her skjøt Sondre inn og sa at han også hadde merket seg at mange fortalte de opplevde denne freden og at det kanskje kunne komme av settingen, at det “handler om å skape et rom der man får lov.”

Åndelighet ble også satt opp mot “mening.” Sondre siterte et sitat, “rusmisbruk tilfredsstillende misbrukerens lengsel etter å oppleve livet som meningsfullt, slik tilkjenner misbruket et behov for en meningsfylt tilværelse.” Det var dette, sa Erik, at han tenkte var den åndelige dimensjonen. Hvis man tok imot den pakka så er det noe som gir livet mening. Noe som kan forklare ting som har skjedd og ting som skjer og skal skje. Noe som kan skape mening i det meningsløse. Denne søken etter noe meningsfullt relaterte de også til det å ha det vanskelig. Dette ble også brukt som begrunnelse for hvorfor åndelighet trenger en plass i behandlingen av rusavhengige. Sondre ga uttrykk for at rusmisbrukere kan finne en slik mening i rusen, men når den tas bort så sitter rusmisbrukeren igjen uten de gode følelsene. Rehabilitering gir ikke alltid de gode følelsene før etter en 3-5 år hevdet han, og da kan den åndelige dimensjonen gi livet mening slik at man kan stå i det løpet.

Åndelighet

Det ble flere ganger tydelig at hva begrepene åndelig eller åndelighet betyr eller viser til, ikke var noe helt avklart. I intervjuet jeg hadde med Sondre fortalte han at han hadde tenkt på det selv når han skulle snakke med sine pasienter og i velkomstuken. Han fortalte at det er lett å si at det har med kristendom å gjøre, men når man gjør åndelighet til en generell ting så blir det vanskeligere, nettopp fordi man forbinder det med religion. Han sa også at det ofte var lettere for de pasientene som selv er religiøse å forstå hva som menes med det åndelige og hva som skiller ånd og sjel, men at det blir vanskeligere for de som ikke er det. Noe som bidrar til forvirringen er det at så mange ulike grupper og mennesker kaller forskjellige ting for åndelig eller åndelighet. Det mente han kunne gi inntrykk av at åndelighet er en merkelapp man setter på det man ikke kan forklare.

En lengre samtale om hvordan man kan definere det åndelige kom i det andre intervjuet med Erik som ble gjort på kontoret hans. Kontoret var lyst og trivelig, på veggen hang sinnsro-bønnen som Erik og hadde fortalt meg at han likte særlig godt. Sinnsro-bønnen knyttet jeg fra

før både til kristendom, og til selvhjelpsgruppen NA. Der avslutter de møtene med å be bønne sammen. Bønnen går “Gud gi meg slik sinnsro at jeg formår å godta de ting jeg ikke kan forandre, mot til å forandre de ting jeg kan og forstand til å se forskjellen.” Jeg så ikke andre bilder eller gjenstander som jeg knyttet opp mot kristendom.

I dette intervjuet brukte vi mye tid på å snakke om det åndelige på forskjellige måter. De tre bildene med teksten “Bli den du er skapt til å være” som henger på den ene veggen i resepsjonen relaterte han for eksempel til en bibelsk sammenheng og det at man er skapt i guds bilde, men ikke til å bli rusmisbruker. Visjonen er at “du skal på en måte leve ut ditt fulle potensiale.” Å leve ut dette potensiale handler også om å “komme i en rett sammenheng, og da er det ikke bare snakk om det psykiske, fysiske og sosiale, men også det åndelige, for menneske er ånd, sjel og legeme.” Samtidig så var han klar på at det åndelige er “aspekt i et menneske som er veldig vanskelig definerbart.”

Erik fortalte at han i velkomstgruppen bruker en time på å undervise om hva den åndelige dimensjonen i behandlinga er. At det åndelige ikke alltid er lett definerbart var han og klar på, for å illustrere eller forklare brukte han en modell han kalte “verdisirkelen.” Verdisirkelen er en modell med tre ringer. Den ytterste ringen kalte han “Livsrommet” og til denne sirkelen la han økonomi, jobb, skole, helse og nettverk. Innenfor livsrommet er det en sirkel han kalte “Livskvalitet.” Til denne sirkelen la han frihet til å handle, trygghet, egenverd og livskvalitet relatert til helse. Han resonerte videre med at selv om man mangler jobb kan man fremdeles ha selvfølelse og egenverd, selv om man ikke har en trygg økonomi kan man fremdeles være fri til å handle og selv om man har dårlig helse kan man ha god livskvalitet. På den andre side sa han, så kan man ha alle disse tingene og ha dårlig livskvalitet, føle seg ufri og ha en dårlig selvfølelse eller føle at man har lite egenverdi. Derfor, sa han, “tenker vi oss at det er en sirkel lenger inn.” Denne sirkelen kalte han “Livskilde.” Der det viktigste for hvert menneske er. For rusmisbrukere sa han, har gjerne rusen vært der. For andre er det kanskje kjærlighet. Han sa han tenkte på det som verdier, men at det fremdeles er et spørsmål om hvilke verdier. Her kunne kjærlighet være et alternativ, men spørsmålet blir så, “hva er kjærligheten da? Er det et fysisk begrep? Det kan det og være, men ikke først og fremst. Kjærlighet det er noe åndelig.” Kjærlighetens kilde mente han alle har inne i seg, og kilden var han tydelig på at for ham er Gud.

Undring over hvordan mennesker, i motsetning til dyrene, kan styre impulsene sine og møter mange har hatt med en “åndelig virkelighet,” mente Erik at ikke kunne forklares bare med

begreper om en menneskelig sjel og følelser. Han argumenterte for at det er mer enn det. For å illustrere brukte han en meditasjon som eksempel. Der sa han, ville man lære å slappe av ovenfra og ned, så ville man kunne si at ok, man registrerer at man tenker. Tankene kommer og går og man kan velge å feste seg med en eller ikke. Så kan man gå fra tankene og ned i følelsene. Man kan registrere at følelsene er der, men man kan ikke gjøre noe med dem. Men så sa han, er man mer enn tanker og følelser. Hva og hvor er det, spurte han, og hva er viljen da? “er viljen en del av det åndelige, eller er viljen en del av følelseslivet? Men så tenker jeg, viljen sitter jo i det innerste i personligheten din. Det er viljen som gjør det mulig å handle i henhold til verdier heller enn begjær.” Verdier er det som gjør at man ikke bare handler ut i fra et begjær, de er noe som er lagt dypt ned i personligheten og som han fortalte at han tenker er åndelig.

Hvilke kristendommer

Informantene mine hadde ulike meninger om hva det kristne verdigrunnlaget kunne tilføre behandlingsopplegget. I et intervju med “Mathias,” en ansatt på Loland, ble det et tema hvordan han tenkte det kristne innholdet i tilbudet skulle bli tydelig overfor pasientene. Mathias fortalte helt i begynnelsen av intervjuet at de kristne verdiene var noe de hadde et fokus på, først senere gikk han mer inn på hva dette innebar. Som en respons på at jeg fortalte at jeg hadde inntrykk av at man gjerne ikke skriver om religion i rusbehandlingen i Norge, svarte Mathias at man kanskje er “litt redd for [...] nærmest sånn vekkelse. Det eneste som løser en fra problemene er en kristen omvendelse og frelse og disse begrepene her.” En telefon avbrøt samtalen vår på dette tidspunktet, men da den var avsluttet poengterte Mathias at han anså det for å være viktig at “når vi snakker om Gud så snakker vi om Gud.” Å åpne for å definere Gud slik man selv vil, slik det gjøres i AA og NA, mente han kunne gjøre at man mister gudsbegrepet og gudsinnholdet. Samtidig så er det bare på arrangementene og tingene som pasientene må velge selv at dette blir et tema.

At det er noen tilbud der ulike kristne tema tas opp mente Mathias at pasientene ofte er klar over når de kommer til Loland. Når de søker seg til Loland eller får plass der undersøker de eller vet fra før at Blå Kors er en kristen organisasjon der de kan etterspørre “veiledning om åndelige behov” Hvordan pasientene skal møtes dersom de etterspør slik veiledning var noe Mathias fokuserte på. Han sa at han spurte kandidater om livssyn på jobbintervju. Ikke på grunn av at de som ansettes må slutte seg til et bestemt livssyn, men fordi han er interessert i å vite hva den ansatte “tenker om de kristne verdiene og de kristne spørsmålene og den åndelige

veiledningen som pasienten kanskje kan komme til å etterspørre.” I slike situasjoner poengterte han at om den ansatte ikke kan snakke om slike temaer så må han eller hun kunne vise pasienten videre til noen som kan.

Mathias fortalte at han så på det som et like stort problem når det hadde vært ansatte som “har vært veldig brennende kristne [...] som på en måte ikke har klart å holde det tilbake når de kanskje skulle ha gjort det.” Mathias begrunnet disse motforestillingene med at pasientgruppen gjerne har hatt en ekstrem adferd og generelt er preget av at de har lett for å bli avhengige. Noen av disse mente han og kunne ha erfaringer med noen som presset hardt på for å frelse de og som “har sagt at dette er veien og den eneste veien og det vil bare bli bra. Og så blir det ikke bra.” I noen tilfeller mente han dette kunne kalles en form for overgrep. For ham var det viktig at pasientene skulle møte noe annet: “det skal være noe de etterspør selv fordi de kjenner at de har bruk for det. Og så skal de møte vise forstandige mennesker som kan veilede de fremover.” Senere i intervjuet kom vi inn på denne tematikken igjen. Mathias fortalte at det hadde vært tilfeller der personer som hadde holdt andakter for pasienter i fellesstuen hadde fokusert på eget tidligere liv som misbruker og hvordan alt forandret seg da de var blitt frelst. Mathias hadde opplevd det slik at det andaktsholderne fortalte var at “det var nesten bare å folde hendene og så kommer det [materielle] deisende ned.” Dette skurret slik for ham at han hadde nektet å ta inn slike andaktsholdere flere ganger. Nettopp fordi han var redd det kunne bli en form for overgrep.

Det Mathias gjerne ville formidle videre var det han selv opplevde som det viktigste med troen. Han fortalte at slik han opplevde det var det sjeldent troen styrte ham utenom vanskeligheter, men den ga en trygghet som kunne gjøre det lettere å stå i en vanskelig periode. Uavhengig av om perioden varte noen minutter eller strakk seg ut over flere år. Han snakket også om at han opplevde det som at det er “noen løfter, hvis man skal ta det på alvor, som strekker seg langt utover de kampene man har.” Dette ga ham en trygghet som han så for seg at man kunne formidle videre, men uten at det skulle bli noen “hærlighetsteologi.” For ham var det viktig at den enkelte husket sin egen rolle i møte med vanskeligheter og i at disse lot seg løse.

Jeg hadde to intervjuer med Tore, en av de ansatte på Loland. I likhet med Mathias var Tore påpasselig med hva som skulle formidles til pasientene med tanke på kristendom. I det første intervjuet var det særlig forestillinger om det han kalte “en veldig aktivt tilstedeværende gudskraft [...] som kan gjøre ting for deg og som du skal gjøre noe for” han satte

spørsmålstegn ved og var skeptisk til. Både fordi han mente folk kunne bli skuffet, men og fordi den enkelte får ansvaret for de virkningene troen har eller ikke har i livene deres. Han satte også spørsmålstegn ved hvor tilgjengelig denne gudskraften egentlig er, om det er en reel gudskraft som griper inn, eller om det kan være andre ting som er med på å løse problemer. Tore så likevel stor verdi i å være det han kalte “aktivt troende.” Både fordi det kunne gi en trygghet på egen identitet, og fordi grunnlaget eller “bygggestener i forhold til å ha en etikk som er logisk” allerede er på plass. Et slikt etisk grunnlag fortalte han at han syntes det var vanskelig å finne utenfor religion.

Det første intervjuet ble avbrutt, men vi møttes igjen til et nytt intervju. Da kom vi igjen inn på tematikken knyttet til hvordan religion eller kristendom kan spille en sentral rolle i tenkning rundt etikk. Jeg foreslo human-etikk og humanisme som alternativer til kristendom, men der mente han at det mangler tydelige svar fordi de “må ta noe for gitt på et eller annet sted.” For ham hadde det verdi og betydning at den “kristen etikken bygger på at Gud, noe metafysisk, kommer inn og gir verdi [til menneske].” Han resonerte videre med at man kan si at menneske har verdi, men da er det et valg man har tatt og man kan hele tiden spørre hvorfor. Man kan bestemme seg for at mennesker har mer verdi enn dyr, men da er det ikke noe ved menneskene som gjør at de skiller seg ut. Om akkurat dette er noe som formidles videre til pasienter snakket vi ikke om, men han presiserte at dette var viktig for ham.

I det andre intervjuet jeg hadde med Erik snakket vi lenge om åndelighet, og han fortalte at han mener det er nødvendig å jobbe med det åndelige. Han påpekte imidlertid at når han snakker med de som er nye på Loland så snakker han ikke direkte om kristendom, da snakker han mer generelt for å få dem til å tenke på dette. Han hevder at man ikke slipper unna å jobbe med det åndelige, men stiller spørsmålstegn med hvilken åndelighet det skal være. Dette fordi det i Norge ikke har vært legitimt eller et miljø for å snakke om kristendom eller åndelighet i rusbehandling. Skal man snakke om åndelighet må det være det han kaller en humanistisk åndelighet, noe han ga uttrykk for at han mener er en stereotyp samfunnet har. At en slik åndelighet skal være verdinøytral sa han videre at er noe vås. Han påpeker imidlertid at en bestemt form for åndelighet ikke skal påtvinges noen, men at de, altså pasientene, er nødt til å forholde seg til at de er åndelige vesener. Litt senere dreide samtalen seg inn på hva det snakkes om på de ulike andaktene og bibelgruppene. Jeg hadde spurt om det var noen bibelfortellinger som gikk igjen på slike møter, men han fortalte at det var det ikke. Som et eksempel på at hva som blir tatt opp knyttes opp mot det som skjer i livene til den enkelte, fortalte han at det under en andakt hadde kommet opp at to personer som begge var troende

hadde hatt sterke tilbakefall. Da hadde de snakket om hvordan man skulle få det til hvis ikke “troen, altså kristentroen eller troen på Gud eller Jesus får praktiske implikasjoner som hjelper oss i livet, hva skal vi gjøre med troen.” Dette tenkte han, var litt av kjernen. Man kan teoretisere så mye man vil, kunne Bibelen frem og tilbake, men “hvis ikke det kommer inn i livet og gjør en forskjell sann at du kan velge det gode og få mer livskvalitet, hva skal du med det da?”

I en samtale med Sondre forsøkte jeg å spørre hvordan han definerte åndelighet. Dette fordi han selv hadde uttrykt en bekymring for hvordan vi skulle snakke om det når vi hadde så ulike posisjoner. Jeg som ikke troende og han som sterkt kristen. Vi kom ikke frem til noen definisjon av åndelighet, men vi snakket litt om hvorfor og når noen etterspør det kristne. Dette relaterte han til noe vi hadde snakket om tidligere, at det ikke er når man har det godt at man “spør etter meninga med livet [...] men når alt går til helvete og ting ikke er så greit så” I slike situasjoner mente han at mange kanskje var villige til å prøve ting de ikke ville prøvd ellers. Han fortalte at mange han kjenner har vendt seg den veien og bedt til Gud, og at mange var blitt skuffet. Jeg foreslo at det kristne eller åndelige kunne være en ramme, eller noe å støtte seg til, men at det ikke nødvendigvis gjør slik at vanskelighetene forsvinner. Han var for så vidt enig, men samtidig så sa han at det å ha noe å støtte seg til kanskje kunne gjøre at noen av vanskelighetene forsvinner fordi det “er jo på en måte et legemiddel, det kan ta brodden av noe.”

Andakt

Selv om det var forskjellige holdninger til kristendom i behandlingen, hva det kunne tilføre og hvordan det skulle formidles, så trakk alle informantene frem ukentlige andakter som en viktig del av hvordan religion kom til uttrykk på Loland. Under intervjuet med Mathias fikk jeg beskrevet hvordan en ordinær andakt gikk for seg. Han fortalte at både ansatte og pasienter på K2 hadde tilbud om andakt tre dager i uken, mandag, onsdag og fredag i et kvarter fra klokken elleve.¹⁹ Han fortalte at det som regel er en ansatt som har ansvaret for andakten, som begynner med en sang. Han beskrev andakten som en tradisjonell andakt som kunne sammenlignes med Blå kors møter og andre kristne møter. Med bibellesing og et

¹⁹ På k1 er det tilbud om andakt en dag i uken, på K2 er det tilbud om dette tre dager i uken. Jeg fikk ikke anledning til å delta på en slik andakt. Jeg fikk ikke tilbud om det og jeg spurte heller ikke. Andakten var, slik mine informanter beskrev den, en integrert del av hverdagen på institusjonen der man ikke kunne vite hvem som ville komme fra gang til gang, noe som også ville gjøre det vanskelig å hente inn samtykke. Rammene jeg jobbet innenfor fra NSD gav ikke rom for deltakelse uten eksplisitt innhentet samtykke.

andaktsord der den som holder andakten sier litt om hva dette betyr for ham eller henne og så en bønn helt til slutt.

Mathias fortalte også at en Blå Kors gruppe i Vennesla var oppe og holder møte en gang i uken og at disse møtene er populære. I et intervju med “Ivar,” en som var engasjert i Blå Kors i Vennesla og som jobbet litt på K2, ble jeg fortalt at en besøkskomité hadde hatt møter oppe på K2 en gang i måneden. Dette var imidlertid lagt på is fordi de som drev det var blitt gamle. De hadde pleid å ta med seg kaker og “hatt litt sånn åndelig samvær og sang og musikk.” At Ivar jobbet litt på K2 ble ikke presentert som grunnen til at disse besøkene var på K2. Dette mente han hadde med alder å gjøre. Menneskene som er på K2 er eldre og nærmere de som kom fra Blå Kors i alder.²⁰ Han fortalte at inntrykket fra K1 var at det hadde vært dårlig oppmøte på møter som gikk på kveldstid, og det mente han var fordi pasientene der er yngre enn på K2. En annen faktor han trakk inn var at det hadde vært vanskelig å finne en kveld som passet fordi det hele tiden skjedde noe.

Andaktene var tett knyttet opp mot Stille rom på K1, et eget rom som var bygget nettopp for dette formålet. Etter et intervju på Loland i midten av august viste Morten meg rommet. Når man kommer inn hovedinngangen i resepsjonen er dette rommet rett frem og litt til venstre. Jeg hadde gått forbi rommet flere ganger, men fordi døren var igjen hadde jeg ikke bitt meg merke i det. Jeg hadde fått referert til et rom oppe på K1 som ble brukt til andakter, men ikke sett det før nå. Rommet hadde hvitmalt vegger med mørke, naturbrune stoler. Det var en rad stoler midt i rommet og flere stoler langs den bakerste veggen som var mot resepsjonsområdet. I front av rommet, som var den innerste langveggen, var det en høy benk i tungt tømmer som det lå både bilder og bøker på. Midt på veggen var et enkelt glassmaleri av et kors. Bildet hadde sterke farger i rødt, grønt og blått.

²⁰ Et av funnen fra Angells doktoravhandling er også at kontakten mellom Loland og Kristiansand Blå Kors-forening var mindre på midten av 90-tallet, enn den hadde vært tidligere. Dette relaterte han til flere ting, men to av disse var at møteholdere fra foreningen var så mye eldre enn pasientene at de ikke var interessante for pasientene, og at møteformen ikke “traff” pasientene (Angell 1994: 105).

Stille rom:

Hvor Stille rom ble bygget var ikke tilfeldig. I intervjuet med Erik fortalte han at de hadde bestemt at dette rommet skulle være plassert sentralt i institusjonen. Det var et poeng at man skulle se inngangen til rommet og bildene på veggen når man kom inn i resepsjonsområdet. I et intervju med Tore fortalte han at “alle vet hva det rommet er.” Han mente at selv om en besøkende kunne komme og ikke legge merke til rommet, så ville en pasient legge merke til at dørene åpnes og lukkes og registrere at det holdes andakter der inne.

På utsiden av rommet hang de tre bildene med teksten “bli den du er skapt til å være.” Morten, en av de andre ansatte på Loland, snakket litt om meningen bak teksten. Han relaterte den til at alle er skapt av Gud, men at ingen er skapt til å bli rusmisbrukere. Han poengterte og at målet med oppholdet på Loland er å komme til rettes med noe og leve ut sitt potensiale.

Bli den du er skapt til å være:

Bønn

Bønn ble et tema i ulike intervjuer med ulike informanter. I begynnelsen av et intervju med Torstein, en av informantene fra Kristiansand Blå Kors-forening, snakket vi om noen av virksomhetene til foreningen da han utbrøt “tenk på all den forbønnen.” Han fortsatte med å fortelle at selv om foreningen ikke er inne i virksomhetene som driver behandling så bryr de seg. De ønsker å støtte pasienter og brukere som får hjelp av Blå Kors på ulikt vis. En av måtene de bidrar på, er gjennom bønn. Dette hadde foreningen i byen også felles med foreningen i Vennesla. Mannen jeg snakket med derfra, Ivar, fortalte at de hadde en bønnegruppe hver mandag. Bønnegruppen hadde flere som spurte om forbønn som de så satt opp på lister som gruppen fulgte når de ba for de som hadde spurt om det hver uke.

Bønn og forbønn kom opp i flere intervjuer. Mathias fortalte at det på rommet der de holder andaktene ligger en bok. Der kan de som vil skrive dersom de vil bli bedt for på andakten. Han fortalte også at de som har bedt om bønn sjelden er tilstede på andakten. I et intervju med

Sondre kom vi inn på bibelgruppen som holdes hver fjortende dag. Han fortalte at på slutten av bibelgruppen så ber de sammen. Han nevnte at noen ganger har de som kommer på denne bibelgruppen bedt om forbønn fra andre brukere. I det andre intervjuet jeg gjorde med Erik satt vi oss på kontoret hans og der hadde han Sinnsro-bønnen hengt synlig opp, noe jeg bet meg merke i fordi vi i den første samtalen kom vi inn på temaet åndelighet i selvhjelpsgruppene AA og NA. Da fortalte Erik at han selv brukte denne bønnen, og han fortalte entusiastisk at han syntes det er en fantastisk bønn.

Endringer

Hvordan ansatte på Loland fortalte at de tenkte kristendom kommer til uttrykk overfor pasienter, var sterkt knyttet sammen med de frivillige, planlagte aktivitetene som gikk regelmessig. Erik fortalte at det er i de ukentlige andaktene, i bibelgruppen, på retreatdagen som gjerne kalles Stille dag, i undervisningen i velkomstuken og i samtalene Erik inviterer til, at pasientene møter de ulike uttrykkene for kristendom. Slik har det imidlertid ikke alltid vært. I flere intervjuer kom det frem at det har skjedd endringer i hvordan kristendom kommer til uttrykk.

Jonas fortalte om møter på kveldene som gikk ut. Årsaken til dette sporet han til engasjement hos de som jobber på Loland. Kveldsmøtene ble organisert på frivillig basis av ansatte, men da pasientene ikke benyttet seg av tilbudet og de ansatte som sto for organiseringen prioriterte annerledes, så forsvant tilbudet. Disse møtene ble holdt i det felles oppholdsrommet. Et annet fast arrangement Jonas fortalte gikk ut, var ti-kaffe andakt. Da var det en felles pause rundt klokken ti på formiddagen der alle samlet seg til kaffe i det felles oppholdsrommet. Som en avslutning på denne pausen fortalte han, var det en kort andakt. Dette forsvant, ikke på grunn av andakten, men fordi hele strukturen med fellespause rundt klokken ti forsvant.

Erik fortalte at da han ble ansatt på Loland var det fremdeles slik at det var andakter på morgenen for ansatte og pasienter. Da var heller ikke den delen av stillingen hans som relaterte til det som gjerne ble omtalt som den åndelige dimensjonen, adskilt fra de andre posisjonene han fylte. Andaktene fortalte han, gikk de bort fra fordi mange ikke var kristne og opplevde det som ubehagelig.²¹ Det var andaktene for personalet som forsvant først, deretter

²¹ Den eneste grunne som blir gitt for at noen syntes dette var ubehagelig var at de ikke var kristne. Hvorvidt de tilhørte andre religioner eller ikke var religiøse ble ikke nevnt i dette intervjuet. Det var også en problemstilling informantene mine sjeldent tok opp. Når andre religiøse tilhørigheter ble et tema var det gjerne relatert til islam og fokusert rundt regler for mat.

forsvant andaktene for pasientene og til slutt også møtene på kvelden. Han fortalte at det ble slik at andaktene ble for vanskelige, både for ansatte og pasienter “[ingen] ville [...] ha det inn i sitt område, for avdelinga [...] ligna et sykehus. Og da dette kom enda nærmere og ble et sykehus, kom over i spesialisthelsetjenesten, så ble dette enda mer synlig.” Løsningen, fortalte han, kom etter mange fruktløse diskusjoner. Da ble det startet opp igjen frivillige andakter på et eget rom som var satt av til den typen bruk, Stille rom. Da rommet ble planlagt bygget kom de frem til at de ville ha det sentralt i institusjonen og valget falt på resepsjonsområdet.

Kristiansand Blå Kors-forening

Der materialet fra Loland i stor grad er gjort opp av intervjuer, er det motsatt når det kommer til materialet fra foreningen. Der var det flere muligheter til å delta. Jeg har vært med på kristne møter på lørdagskvelder, en torsdagskveld og en søndagskveld. En tirsdag formiddag ble jeg med på et kvinneforeningsmøte og på søndager var jeg med på å stelle i stand til frokost. Gjennom observasjonene har jeg undersøkt hvordan kristendom kom til uttrykk, hvilke symboler som brukes, hva som formidles når, og hvordan kristendom formidles. Jeg har også sett etter forbindelser og bevegelser mellom virksomheter og foreningen. I tillegg til observasjonene har jeg gjort intervjuer. Informantene fra foreningen var alle medlemmer, det var to menn og en kvinne. De var engasjerte i søndagsfrokosten og på andre måter.

Lørdagskveld i Blå Kors

“Lørdagskveld i Blå Kors” er et kristent møte som holdes av og for Kristiansand Blå Kors-forening i Gyldenløves gate, hver lørdag fra klokken åtte. I juli måned var det en pause i møtene, så det første møtet jeg deltok på ble holdt lørdag 6. august. Dette var åpne møter, men jeg hadde forhørt meg hos Torstein om at det var greit at jeg dro på møtene.²²

Møtene ble holdt i Lillesalen i Gyldenløves gate. For å komme til salen går man ned trappen, isteden for opp som når man skal til Tabita-rommet eller Storsalen. Da jeg kom inn i rommet var det fullt. På rekker og rader på hver side og innover i lokalet satt det eldre mennesker som snakket med hverandre. Jeg ble litt forskrekket og gikk inn på toalettet for å samle meg litt.

²² Senere har jeg stilt spørsmålstegn ved min egen fremgangsmåte, det kunne vært et alternativ å presentere meg for hele forsamlingen slik at alle samtidig fikk vite om meg. Innen jeg avsluttet feltarbeidet hadde imidlertid ordet gått slik at de aller fleste, om mulig alle, viste både hvem jeg var og hvorfor jeg var der.

Da jeg våget meg inn i salen gikk jeg ned noen trinn for å komme på bakkeplan med bordene. Rett til venstre for meg så jeg at det var noen ledige plasser på det nærmeste bordet. Jeg forhørte meg og fikk vite at det var ledig, så jeg satte meg der. I den andre enden av lokalet var det et opphøyet område der det var en talerstol. Til høyre for talerstolen sto et orgel, og helt til venstre på plattformen var det et piano. Midt på veggen, opplyst av to spotter, var et kors med teksten “Jesus lever” over.

Når jeg så ut over salen så jeg fort at det var en del flere kvinner der enn det var menn. Ellers var det mange eldre par der. Jeg var den yngste der og det gjorde at jeg skilte meg ut, noe som bidro til at det var lett å komme i prat med dem jeg delte bord med. Jeg fortalte om prosjektet mitt til de jeg kom i snakk med, og en dame var veldig interessert. Vi endte opp med å prate ganske mye om de begrepene man bruker når man snakker om religion. Hun likte for eksempel ikke begreper som religiøs, men hun var mer komfortabel med begreper som åndelighet.

En mann hadde denne kvelden rollen jeg har kalt ordleder. Fra den opphøyde plattformen introduserte han kveldens program for oss. Han fortalte at en person fra foreningen skulle åpne møtet, at en tilreisende dame skulle synge for oss, og at en tredje person var kveldens hovedtaler. Etter dette satte han i gang fellessang. Det ble sunget tre sanger felles, jeg sang med, og disse ble hentet ut fra et sanghefte fra Evangeliesenteret. Han som åpnet møtet hadde Guds kjærlighet som tema.

Kveldens musikalske innslag kom fra en liten, energisk dame, “Gunhild.” Hun blandet sangene hun fremførte med egne vitnesbyrd der hun fokuserte på livet sitt som kristen. Hun kommuniserte godt med de som var i salen, jeg hørte “takkk Jesus åh takkk Jesus” fra flere kanter mens hun delte sine vitnesbyrd. Flere ganger begrunnet hun sine valg av sanger med at de kommuniserte noe hun hadde opplevd eller følt selv. Hun fremførte tre sanger og mellom dem delte hun små fortellinger om opplevelser hun hadde hatt. Da hun hadde sunget de tre sangene var det tid for mat og kaffe, som hadde stått på bordene under hele møtet. Før noen forsynte seg sang foreningen bordverset “Gledens herre vær vår gjest, ved vårt bord i dag. Gjør vårt måltid til en fest, etter ditt behag. Amen” og måltidet ble avsluttet med at man sang andre del av bordverset “For de gaver som du gir, takker vi deg Gud. Du som hører før vi ber, priset være du.”

Da møtet begynte igjen var det Gunhild som sang. Hun gjorde det samme denne gangen som før maten, blandet sanger med vitnesbyrd og fortalte om hendelser. Hun fortalte en historie

om hvordan hun hadde vært og handlet og hadde dyttet handlevognen fra seg da hun skulle gå. Handlevognen hadde fått sånn fart og var på vei rett mot et vindu. Hun så for seg at vognen skulle gå rett i vinduet, men så fortalte hun, kom Guds hånd ned og stanset handlevognen.

Kveldens hovedtaler snakket om en kjærlig Gud som han gav fem former. Jeg fikk ikke skrevet ned alle de fem, men han snakket om håpets Gud, troens Gud, kjærlighetens og løftenes Gud.²³ Dette var også en tale som fenget forsamlingen på samme måte som Gunhilds vitnesbyrd hadde gjort det. Etter hovedtalen åpnet ordlederen for vitnesbyrd fra salen og det var tre stykk som tok til ordet. De var alle kvinner. For den første var vitnesbyrdet, eller budskapet, kjærlighet. Hun sa noe slikt som “jeg elsker dere alle sammen.” Etter henne tok Gunhild til ordet igjen og sang. Når hun avsluttet sangen reiste en av de andre damene i salen seg. Hun snakket fort, både på innpust og utpust, men ikke slik at jeg forstod hva hun sa. Jeg fikk assosiasjoner til tungetale, for når hun tok pauser snakket Gunhild.²⁴ Tre ganger gjentok de dette mønsteret. Etter dette avsluttet ordlederen møtet og sa noe om at i dag hadde Den Hellige Ånd vært blant oss, noe jeg tok som en bekreftelse på at inntrykket mitt var riktig.

Samlingsfest i Blå Kors

Samlingsfest i Blå Kors ble holdt én gang i løpet av feltarbeidet, i slutten av august. Denne kvelden var det en dame som hadde rollen som ordleder. Møtet begynte med en kort bønn før hun som var ordleder fortalte at hun hadde en gave til oss. Hun hadde kjøpt gripekors, små kors i pusset tre, som hun fortalte at man skulle holde i når man ba. Dette håpte hun kunne hjelpe til å samle tankene og konsentrasjon om bønnen. Hun delte ut et kors til alle i salen før hun tok ordet igjen og fortalte om kveldens program. Hun bemerket at denne gangen ble rekkefølgen litt annerledes fordi kveldens hovedtaler, som var bysekretæren, skulle tale før maten. Hun fortalte også at det var felleskoret som skulle stå for kveldens musikalske innslag. Da felleskoret gikk opp for å synge var det tydelig at det manglet mange fra salen, som hadde vært helt full. Felleskoret sang tre sanger og bysekretæren akkompagnerte på trekkspill. Når de gikk ned sang vi en sang felles før bysekretæren talte. Han begynte med en bønn før han begynte sin tale. Først snakket han litt om det han kalte avkristningen av Norge, hvordan vi nå

²³ Jeg valgte ikke å ta notater på møtet, jeg kjente ikke de menneskene jeg satt sammen med, og selv om jeg presenterte meg som student og fortalte at jeg var der for å gjøre et feltarbeid følte jeg likevel at notatboken trakk til seg oppmerksomhet eller at menneskene rundt meg ikke var helt komfortable.

²⁴ Jeg har vært vitne til tungetale en gang før og da var det også slik at en dame pratet slik at jeg ikke forstod, mens en annen dame tolket det hun hadde sagt.

er på “oppløpssiden” og at han håpte man skulle få litt ekstra krefter til å “ta del i arbeidet for Jesus.” Han brukte en del tid på å snakke om Blå Kors generelt, om hvordan arbeidet som gjøres er viktig og hvordan de bruker TV-aksjonsmidlene. Han tok opp både Barnas hus som skulle åpne i september 2011, søndagsfrokosten og ettervernsgruppen.²⁵ Da fortalte han om hvordan ettervernsgruppen fungerer og om en av brukerne som det har gått veldig bra med. Han fortalte også om det store oppmøte på en av søndagsfrokostene og avsluttet med å si at arbeidet som gjøres i Blå Kors er stort og viktig. Noe han sa flere ganger gjennom talen sin var “o herre frels, o herre la det lykkes. O herre jeg ber deg, frels nå. O herre jeg ber deg. La det lykkes nå.” Særlig når han snakket om at mennesker må frelses sa han dette. Talen avsluttet han med en ny bønn før han ønsket oss en god kveld videre.

Vi sang “Gledens herre” før noen forsynte seg av maten. Denne gangen var det ulike søte bakverk i tillegg til smørbrødene. Mens vi spiste sendte de rundt kollekten og det var flere med bordet der jeg satt som gav. Etter maten sang vi det andre verset i gledens herre før felleskoret gikk opp for å synge.

Mellom to av sangene felleskoret sang, tok en av sangerne ordet og kom med et vitnesbyrd. Han snakket om hvordan Jesus er en himmelsk los som leder ham gjennom livet og inn i evigheten en dag. Han trakk noen paralleller til Paulus og romerbrevene, blant annet hvordan Jesus hadde reddet disiplene ved å stilne en storm. Å gå fra dette livet og inn i evigheten så han også på som et opprykk, noe bedre enn dette livet. Etter dette vitnesbyrde sang felleskoret igjen, de sang totalt tre sanger før foreningen sang til slutt og samlingsfesten ble avsluttet.

Torsdagskveld i Blå Kors

Torsdagskveld i Blå Kors gikk annenhver torsdag, og en gang i løpet av august måned. I et intervju fortalte en informant meg at dette møtet før bare var for menn, kvinnene i foreningen stelte i stand mat til dem på det gamle kjøkkenet, men de fikk bare stå helt bak i lokalet og følge med. Informanten fortalte at han hadde blitt irritert over dette, for han visste det var mange av kvinnene som gjerne skulle vært med på møtene. De siste årene var også møtet åpnet for kvinnene, og nå var det et ordinært, kristent møte i Blå Kors. Strukturen var lik som

²⁵ Jeg har senere spurt meg selv om han tok opp ettervernsgruppen fordi jeg hadde vært med på den, eller om det hadde vært tilfelle uavhengig av min tilstedeværelse.

på lørdagskveldene og samlingsfesten, men avslutningsvis så stilte alle seg frem på gulvet og holdt hverandre i hendene mens de sa noe, som jeg ikke fikk skrevet ned, i kor.

Kvinneforeningsmøte

Kvinneforeningen møttes en tirsdag i måneden. I august møttes de i Lillesalen. Det var rundt ti kvinner på det møtet jeg deltok på, og jeg hadde sett noen av dem på andre møter i Blå Kors. Det var tydelig at en av damene hadde ansvaret for møtet, og hun ble litt forfjamsset når jeg kom. Etter at jeg hadde presentert meg for dem, jeg sto og snakket om meg selv og prosjektet mitt, kommenterte en av damene på at jeg var så ung.

De begynte møtet med at hun som hadde ansvaret fortalte oss om hva som skulle skje før vi sang en fellessang fra en gammel sangbok i sort skinn. I boken sto det Blå Kors Kristiansand. Før vi sang så ga jeg uttrykk for at jeg ikke kunne synge, men de forsikret meg om at det var jeg ikke alene om. Hun som hadde ansvarsrollen spilte på piano mens vi sang de første sangene, men hun sa at dette var noe hun ikke likte. Hun kunne ikke høre oss mens hun spilte.

Det var bare én tale til forsamlingen. Hun som hadde denne hadde vært misjonær i Afrika i mange år. Hun fortalte om hendelser der hun hadde følt at noe beskyttet henne. Hun fortalte også om hvordan det hadde vært å komme tilbake til Norge. En ensom opplevelse fordi hun hadde vært så lenge borte. Så da hun fant Kristiansand Blå Kors-forening opplevde hun det som veldig godt.

Det var ikke lagt opp til bevertning på dette møtet. Alle hadde med seg sin egen niste. Det var likevel litt annerledes denne dagen fordi hun som snakket til foreningen ikke hadde vært med før. Derfor hadde de smurt et lite fat med smørbrød. Før maten sang vi, som på alle andre møter, Gledens herre før noen spise. Jeg snakket ganske lenge med damen som var hovedtaler. Hun fortalte om hvordan hun hadde dratt først til England og så til Afrika helt alene og mot alles anbefalinger. Hun fortalte også om hvordan hun hadde lært seg både engelsk, swahili og zulu bare ved å lytte til de rundt seg.

Etter maten sang vi det andre verset i Gledens herre før det ble solgt lodd til et lite lotteri der medlemmene hadde tatt med seg premier. Slik jeg forstod det var det lotteri på annet hvert møte i kvinneforeningen. Jeg måtte dra tidlig fra dette møtet på grunn av et intervju jeg hadde avtalt med en informant før jeg fikk vite om kvinneforeningen, så hvordan møtet sluttet vet jeg ikke.

Fritid og frivillighet

På grunn av deltakelsen på Søndagsfrokosten var det fra begynnelsen av tydelig for meg at noen medlemmer av foreningen valgte å engasjere seg utenom den kristne møtevirksomheten. Etter hvert som jeg lærte foreningen å kjenne oppdaget jeg at det var flere aktiviteter eller verv man kunne bidra med. Noe flere gjorde var å engasjere seg i foreningens ulike kor. Andre var med i ulike lag eller grupper som på omgang tok seg av bevertningen på møter, et annet engasjement var knyttet til det å dra til fengslet for å holde andakt én gang i måneden.

Korene

På alle møtene i Kristiansand Blå Kors-forening var det enten noen fra foreningen eller utenfor som var hentet inn for å stå for sang. På flere møter var det et felleskor og Brødrekoret, kor som var gjort opp av medlemmer fra foreningen, som sang. Noen av de mannlige sangerne gikk igjen i begge korene, mens noen bare var med i felleskoret eller Brødrekoret. Flere av de som var med i felleskoret spilte instrumenter. "Bente," en av informantene mine, spilte et streng-instrument som minnet om en lapsteel, et gitarlignende instrument som hun hadde liggende på fanget. Det var også en på gitar og en på trekkspill. De brukte et eget sanghefte, noen av sangene kjente jeg igjen fra sangbøkene som ble brukt når det var fellessang, men andre var særegne for korene.

I intervjuet med Bente fortalte hun at medlemskapet i Blå Kors kom nettopp gjennom koraktivitet. Hun deltok i et annet kor tidligere og så ble de inviterte til å synge for foreningen i Kristiansand. Der likte de seg så godt at de begynte å gå på møter der. Hun fortalte og at selv om hun ikke var med i noen kor eller gikk på møter utenfor Blå Kors, så gjorde mannen hennes det. Han sang i et kor i den lokale menigheten deres, men de gikk ikke på møter der fordi det ikke skjedde like mye med møter og lignende som i Blå Kors.

Beverting

På alle møtene i Kristiansand Blå Kors-forening lå det serviettduker på bordene, fat med smørbrød, det sto kaffekanner klare og det var dekt opp med asjett og kaffekopp til hver person. På noen av møtene var det blomster på bordene. Jeg la merke til at det helt fremst i salen var noen som ikke satt med border, men på stoler i en halvsirkel. Det var de som satt der fremme som gikk rundt mens vi spiste og sjekket at alle hadde mat og at det var nok kaffe. Etter at vi hadde spist gikk de rundt og samlet inn fat og kopper. Dette fikk jeg i intervjuet med Bente vite at var noe som gikk på omgang. Det var ulike grupper som på hvert møte sto

for bevertningen og oppryddingen etterpå. Hun var også selv med i en slik gruppe. Mitt inntrykk fra dette intervjuet var at for Bente så var det å involvere seg i dette arbeidet likestilt med det å hjelpe til på frokosten.

Søndagsfrokost

I intervjuet med Bente snakket vi litt om hennes tanker rundt søndagsfrokosten. Hun fortalte at hun syntes det var givende å være med på frokosten. Dette fordi man da får inn de menneskene hun mente Blå Kors egentlig burde hjelpe. Hun fortalte at hun ofte opplevde gjestene som veldig takknemlige, noe som var med på å gjøre dette vervet givende for henne. Under frokosten vi stelte i stand til sammen nevnte hun at hun syntes det var viktig at de som kom som gjester også fikk med litt “åndelig føde,” ikke bare maten. Når jeg spurte henne om utsagnet under intervjuet knyttet hun det opp mot at det var få av gjestene fra søndagsfrokosten som man så igjen på møtene i foreningen. Hun fortalte at hun syntes det var “viktig at de kommer inn under hørelsen.” Når jeg spurte hva hun mente sa hun at “hvis de hadde kommet på et møte og kanskje fikk et gudsord.” I likhet med Oddvar fokuserte hun på at man må se ting litt an på disse frokostene, at noen ganger hvis man trakk frem en bibel eller ville synge så kunne det hende at noen ville dra derfra. Mot slutten av intervjuet snakket vi om hvordan eller hvorfor kristendom kan bli viktig for noen. Da sa hun “du har en du kan gå med problemene til og for fremtiden så er det jo liv og død. Og så har han jo sagt kom til meg alle dere som har tungt og bære så skal jeg gi dere hvile.” Dette mente hun var den tryggeste grunnen man kunne ha.

Stille dag

Noe flere informanter fra Loland trakk frem når de snakket om hvilke tilbud de hadde som handlet om religion, var en retreatdag som ble holdt en dag i måneden. Denne retreaten kalte Erik Stille dag og jeg ble invitert med i den første samtalen vi hadde. Stille dag innebærer at tolv pasienter og to til tre ansatte drar bort fra Loland for å ha litt undervisning om det Erik kalte “åndelige tema,” slappe av alene, spise en god lunsj og snakke om erfaringer fra dagen. Formålet med denne dagen beskrev Erik som å “tørre og kjenne på stillheten og det som er inne i deg.”

Retreaten jeg deltok på fant sted sent i august. Vi dro i to biler i ni-tiden på morgenen. Da vi kom frem etter en liten time i bil strakk alle litt på bena før vi gikk inn. Vi befant oss på en gammel prestegård med jorder og skog på alle kanter. En parkeringsplass skilte prestegården

og kirken. Overfor hovedhuset lå røde bygg i hestesko med en hage på plassen mellom dem. Midt i hagen var det en fontene med rennende vann som hørtes når man nærmet seg, ellers var det helt stille der. Vi fikk senere vite at hun som eide og drev stedet ville at nettopp stillhet skulle være et nøkkelord ved retreaten.

Rommet vi brukte var lyst med hvite vegger, tak og tepper. I en halvsirkel som fulgte langveggen på høyre hånd og veggen rett frem sto det klart stoler til oss. Langveggen på venstrehånd holdt noen sentrale symboler. Der var et noe abstrakt maleri av en mann, i denne konteksten knyttet jeg motivet til kristendom og tenkte at det skulle være Jesus. Det var og et lavt bord med en liten krukke, papirlapper og telys fremfor bildet. Oppsettet kunne minne om en altertavle i en kirke. Fremfor benken sto en stol adskilt fra de andre og på gulvet lå noen flate stener med telys på.

Det var Erik som hadde rollen som leder. Han tok stolen som sto alene med fronten vendt mot halvsirkelen av stoler. Han begynte med å presentere timeplanen for dagen før han startet en presentasjonsrunde der han også ville vi skulle si litt om hvilke forventninger vi hadde. Han begynte med seg selv og ga ordet videre til meg før de andre som var der fikk ordet etter tur. Hun som eide stedet var med oss da, og hun var kanskje den av oss som presenterte seg mest grundig. Hun fokuserte både på sin egen sykdom og på sin opplevelse av Gud og hvordan hun tror Gud er kjærlighet. Hun fortalte også en del om stedet der vi var.

Etter introduksjonsrunden gikk damen som eide retreaten ut. Erik delte så ut et hefte til alle sammen. Der sto sinnsro-bønnen²⁶ og en fortelling fra Bibelen samt noen oppgaver. Erik leste fortellingen fra Bibelen høyt, det var den om den bortkomne sønn. Denne fortellingen handler om en sønn som velger å ta ut arven sin og forlate sin far. Han ødsler bort arven i det fortellingen kaller et "vilt liv" og kommer hjem til sin far fattig og nedtrykt. I fortellingen var det farens uforbeholdne kjærlighet han fokuserte på. Han trakk noen direkte linker mellom denne farens ubetingede kjærlighet til sin sønn og Guds kjærlighet for alle mennesker. Han sammenlignet så dette med de forbeholdene han hadde erfart hos sin egen far og de erfaringene han tenkte at de som var der kanskje hadde hatt selv. Han fortsatte med å si at hos den himmelske far så var det ingen fordommer uansett hva man hadde gjort, hvor mange feil eller hvor mye urett man hadde begått. Etterpå spurte han hva vi tenkte. En sa at han var skeptisk og at det hørtes mer ut som schizofreni da hun som eide stedet sa at hun hørte Guds

²⁶ Fordi bønnen brukes aktivt i for eksempel AA og andre selvhjelpsgrupper antok jeg at flere av de som deltok var kjente med bønnen fra før.

stemme. Han fikk ikke så mye respons på det han hadde sagt om Gud og uforbeholden kjærlighet eller som tilgivende Gud. Han gikk videre til å dele ut rom da det var tydelig at han ikke fikk noe mer ut av gruppen.

Vi skulle være på rommene i rundt en time. Erik poengterte at det var frivillig. Om vi ville det kunne vi godt gå en tur i skogen eller sitte ute, men han ville at alle skulle være alene og kjenne på stillheten. Vi samlet oss igjen etter den stille timen for lunsj i en lys spisestue før vi gikk opp i andre etasje igjen. Han begynte med å fortelle alle hva vi skulle gjøre den neste timen. Først skulle vi snakke om hvordan vi hadde hatt det, så skulle vi be Fader vår og de som ville det kunne skrive bønner på små lapper for å legge i krukken og tenne lys. Til slutt så skulle han holde en liten nattverd. Han poengterte hele tiden at det var frivillig. Det eneste han ville at alle skulle gjøre var å våge å være alene og kjenne på stillheten.

Han ville gjerne vite hva vi syntes først, men etter en gjennomgang så fikk alle som ikke ville være med muligheten til å gå. Det var flere som valgte å forlate rommet, men vi var fremdeles kanskje seks personer igjen. Vi reiste oss og ba Fader vår i ring. Etter bønnen tente de fleste små lys, og det var flere som valgte å skrive noe på små lapper som ble lagt i den lille krukken. Erik deltok ikke, men betraktet de som gjorde det. Det hele foregikk i stillhet og det føltes som om å snakke eller lage mye lyd ville være et overtramp. Etter dette ba Erik en bønn over lappene i krukken og så sa han at det var det anledning til å ta i mot nattverd, men på dette tidspunktet forlot jeg rommet.

4. Analyse

Når jeg ser det empiriske materialet i lys av de analytiske perspektivene, er det tydelig at institusjonen på Loland og Kristiansand Blå Kors-forening ikke kan vurderes som kun sekulære eller religiøse steder. Det er menneskene som beveger seg i rommene og de kontekstene menneskene står i som former hva som kan komme til uttrykk hvor. Rom for religion skapes av mennesker i dialog med hverandre. Et resultat av dette er at religion kommer til uttrykk i handlinger og på steder som er ritualiserte og satt til side fra mer hverdagslige handlinger. Selv om jeg mener det er mulig å kjenne igjen noen tendenser, er det ikke slik at alle jeg har truffet er enige om, eller har liknende holdninger til, religion. At prosjektet er posisjonert og formet av kontekstene informantene og jeg står i, er også viktige premisser jeg tar opp.

Rom

Loland markeres som en del av Blå Kors på ulike vis, et eksempel er skilting på institusjonen. Når man kjører opp på gårdsplassen vil man på inngangspartiet til bygget på høyre hånd se logoen til Blå Kors. Det samme er tilfellet når man kommer til resepsjonen som ligger på venstre hånd. En av informantene fortalte at logoen er på alt av papirer som sendes ut, mens en annen informant fortalte at pasienter ofte vet at Loland er en Blå Kors-institusjon. Knott og Franks (2007) hevder i sin artikkel at ethvert rom kan være arena for både sekulære og religiøse verdier. På Loland er det spesielt to formelle faktorer som er med på å definere stedet som en slik arena. For det første er K1 og K2 på Loland en del av spesialisthelsetjenesten. Denne tilknytningen fører med seg krav, for eksempel til det faglige nivået på behandlingen. For det andre er det Loland tilknyttet Blå Kors Norge, noe som knytter stedet opp mot et sett verdier og et ideal om at verdiene skal ligge til grunn for og komme til uttrykk i behandlingen. Dette er med på å gjøre Loland til et sted der grensene mellom det “sekulære” og “religiøse” ikke alltid er markerte, men glir over i hverandre.

Andre visuelle uttrykk for religion er bildene med teksten “bli den du er skapt til å være” og Stille rom som er plassert sentralt i resepsjonen. Plasseringen av disse elementene var i følge flere informanter tiltenkt. Tore påpekte også at “alle” vet hva rommet brukes til. Rommet var imidlertid ikke gammelt, før tilbudene om andakt forsvant ble disse holdt i felles oppholdsrom. Erik fortalte at andaktene ble vanskelige for ansatte og pasienter, og at ingen ville ha det inn på sine områder. Først etter flere diskusjoner som ikke fikk konkrete resultater

ble det bestemt at de skulle bygge et Stille rom for andakter, og at det skulle plasseres i resepsjonen. Knott og Franks perspektiv er at “det sekulære” og “det religiøse” ikke er autonome størrelser som eksisterer uavhengig av hverandre. Det er heller snakk om et dynamisk forhold der ideologiske posisjoner formuleres og testes, noe som resulterer i at noen slike posisjoner forsvinner, andre bekreftes, mens nye posisjoner vokser frem. Dersom vi vurderer holdninger til religiøse uttrykk som ideologiske posisjoner, er det tydelig at hvordan kristendom skal komme til uttrykk er et spørsmål som er besvart, testet og reformuleres.

Endringsprosessene informantene mine snakker om kan sees som eksempler på at posisjoner mellom behandling, fag og religion er undersøkt og prøvd ut gjentatte ganger. Da andaktene forsvant fra de felles oppholdsrommene, kan dette sees som et resultat av at flertallet av ansatte og pasienter ikke lenger ønsket en tilstedeværelse av religion i felles oppholdsrom. Motstanden mot å ta det religiøse inn på sine områder kan tolkes som en måte å tegne opp grenser på, mens kompromisset der man ble enige om å bygge et eget rom, for slik å gi plass til det religiøse er en formulering av en ny posisjon. Tore ga uttrykk for at han syns det var greit når det var “på dette nivået.” Han var skeptisk til å blande religion og behandling og syns det var positivt når religion var noe man selv måtte oppsøke. Dette var en holdning jeg møtte på hos flere informanter. Ingen ønsket å presse religion på noen og flere formulerte det slik at dersom man presset på for hardt kunne det nesten blir et overgrep, noe alle ønsket å unngå. Synet på religion som noe som skulle kunne komme til uttrykk og være tilgjengelig for de som ønsket det, så altså ut til å ha bred støtte blant de ansatte, selv om noen ga uttrykk for at det kunne vært et litt større fokus på det religiøse tilbudet og det de har å tilby.

En fortolkning av det jeg observerte da jeg var med på Stille dag er at ulike posisjoner ble testet. En måte motstand mot religion ble formulert på, var ved ikke å svare på spørsmål om innholdet i dagen som handlet om kristendom eller “åndelighet,” men heller fokusere på praktiske ting som tildelingen av rom. Å si at en religiøs opplevelse høres ut som schizofreni kan også være en måte å markere motstand på. Det som ble formidlet da Erik ba om tilbakemeldinger, kan likevel komplimenters av andre former for tilbakemelding. I samtale med en av de som deltok ble jeg fortalt at han hadde deltatt flere ganger og at han nyttiggjorde seg av tilbudet. Han ga imidlertid ikke tilbakemelding til Erik da han spurte om det. Å benytte seg av tilbudet gjentatte ganger mener jeg må kunne tolkes som støtte, selv om det ikke blir gitt uttrykk for en slik støtte i en gruppe. Det samme gjelder andre tilbud med kristent innhold, det at noen benytter seg av det er med på å opprettholde tilbudet.

Kristiansand Blå Kors-forening eier flere lokaler i Gyldenløves gate, men sommeren 2011 var det spesielt to rom som ble brukt av foreningen. Jeg tenker da på Tabita-rommet der søndagsfrokosten ble holdt og Lillesalen i kjelleren der foreningen samlet seg til kveldsmøtene. Lokalene og rommene ga religion plass på ulike måter. Noe de hadde felles, var adressen og bygningens utside. Fra utsiden ble lokalet markert som tilhørende Blå Kors på tre måter. Når man nærmet seg lokalene i Gyldenløves gate så man teksten “Blå Kors” i blått på hvit bakgrunn, høyt oppe på veggen. Når man kom til inngangspartiet så man tre ting. Over døren var et hvitt skjold, med et blått likearmet kors og Blå Kors logo. På et skilt som stakk ut fra bygningen gikk skjoldet igjen og under sto det Blå Kors. Til høyre for døren var det et utstillingsmonter med det blå likearmede korset øverst, og et ark med informasjon om den aktuelle ukens program, hvem som taler og hvem som er ansvarlig for å stelle i stand lokalet til møtet. Fra utsiden skal det altså godt gjøres ikke å kjenne igjen lokalet som tilhørende Blå Kors.

Inne i lokalene var det færre gjenstander eller symboler som markerte en tilhørighet til Blå Kors, men fanen med teksten “hans banner over meg er kjærlighet” er for de med noen kunnskaper om Blå Kors et slikt bindeledd. Rommene markeres imidlertid som kristne på flere andre måter. Bildene som henger i Tabita-rommet og i Storsalen, samt korset i Lillesalen er dekor som besøkende og deltakere vil kjenne igjen som kristen. Det at rommene hyppig brukes som lokaler for kristne møter gjør også at de som benytter rommene vil tenke på dem som Blå Kors sine lokaler, som steder der de kan treffe likesinnede og få høre ulike kristne budskap. På ettervernsgruppen var det imidlertid nærmest et poeng for lederne å ikke holde andakt eller la møtene ta form av kristne møter. På søndagsfrokosten var formidlingen av kristne ståsted, andakter og kristne sanger personavhengig, men det var rom for det dersom gjester eller ansvarlige ga uttrykk for at de ønsket det. Tabita-rommet blir slik noe forskjellig for de ulike gruppene som benytter seg av det. Hvorvidt religion eller kristendom blir et tema eller kommer til uttrykk i handlinger og samtaler er avhengig av menneskene som til en hver tid bruker, og slik konstruerer rommene mellom seg.

Ritual og ritualisering

Når og i hvilke situasjoner religion kom til uttrykk på Loland var i følge informantene knyttet til en ukentlig og månedlig timeplan. Et eksempel er andakter for ansatte og pasienter som holdes én gang i uken på K1, og tre ganger i uken på K2. Å være med er frivillig, andakten holdes på egne rom og det gis opplysninger om når og hvor de holdes på forhånd.

Informantene beskriver andakten som en vanlig andakt med bibellesning, litt om hva teksten betyr for den som holder andakten og en bønn til slutt. I følge informantene ledes de av ansatte, men én fortalte at han nylig hadde latt en beboer lede andakten på bibelgruppen. Sentralt for hvordan en andakt ritualiseres, er en struktur som er fastlagt på forhånd, det Bell kaller *invariance* (1997: 150). En slik struktur kan identifiseres på ulike nivåer. Andakter er for eksempel satt sammen på en relativt lik måte, noe som gjør at de likner hverandre uavhengig av hvem som leder og deltar. Det er dette som gjør at en ansatt på Loland kan si at andakten er “en helt vanlig andakt egentlig.” Andakten begynner med at andaksleder leser en tekst før hun sier noe om hva denne teksten betyr for henne. Teksten det fokuseres på er ofte hentet fra Bibelen eller en andaktsbok. Andakten avsluttes med en bønn som gjerne begynner med “Kjære Gud” eller “Kjære Jesus” og slutter med “I Jesu navn amen.” Unntakene er når det brukes etablerte bønnen som Sinnsrobønnen eller Fader vår, som likevel ikke gjør noe med påstanden om at det er snakk om en etablert, fast struktur. Bell hevder at faste strukturer er med på å sosialisere medlemmer inn i en gruppe, og bruker skole og AA som eksempel (1997: 150). Andakten er på liknende måter regulert av etikette, man er der på tiden og forstyrrer ikke den som snakker uten god grunn. Det er altså tydelige regler for handling, noe som sammen med struktureringen er med på å sette andakten, og andre ritualiserte handlinger, til side fra andre, mer hverdagslige handlinger. Fordi andakten ikke forandrer seg i stor grad, selv om forholdene til den enkelte som benytter seg av tilbudet gjør det, fremstår den som uavhengig og tidløs i form. En andakt kan også sees om en øvelse i å bruke kristendom og kristen fortellinger for å sette sine egen opplevelser inn i en større kontekst, fordi fortellingene hele tiden brukes for å tolke og gi mening til erfaringene til den som leder andakten.

Stille rom utgjør en fast ramme for samlingen på K1. Innramming er i følge Bell det som gjør at vi kjenner igjen handlinger som noe bestemt, og er et perspektiv Bell trekker frem i drøftingen av performance. For å illustrere dette bruker hun en teaterforestilling som eksempel (1997: 74, 160). På samme måte som en scene skaper forventninger hos et publikum kommer trolig den som oppsøker Stille rom med noen forventninger om hva han eller hun vil møte der. Kjennskap til hvordan rommet brukes gjør at en person som blir med for første gang, og for tiende gang, vil kjenne igjen handlingene som kristne. Bibler og sangbøker markerer noe kristent som rammen for samhandling og kommunikasjon, samtidig som rommets plassering på institusjonen gjør at distansen fra det som hovedsakelig er fokus, å behandle rusavhengighet, forblir liten.

I Kristiansand Blå Kors-forening var andakter, korte og lange, en del av kveldsmøtene. På flere møter tok hovedtalen utgangspunkt i egne opplevelser som han deretter så i forbindelse med et bibelvers eller en frase fra en sang, andaktsbok eller bønn. Andre ganger gikk sammenligningen andre veien, det ble tatt utgangspunkt i en bibelfortelling som så ble brukt for å belyse en opplevelse eller hendelse. Bell knytter sin diskusjon opp mot Geertz religionsdefinisjon for å belyse hvordan religiøse symboler og symbolske handlinger i ritualer utgjør et system av verdier som blir modeller av de faktiske forholdene, men også en modell for hvordan det helst skal være (Bell 1997: 66). Et eksempel på hvordan symboler kan brukes aktivt, kom da et av medlemmene i et vitnesbyrd fortalte at Jesus er kapteinen som styrer skuta. Dette er en metafor for at Jesus er rettesnoren i livet, den som leder en unna synd og hjelper en til å ta de rette valgene i livet. Jesus er idealet som eget liv sees i lys av. Dette trengte han ikke si eksplisitt fordi han sto på scenen i Lillesalen da han sa det, han holdt Bibelen i hånden og i bakgrunnen var korset og teksten “Jesus lever” opplyst. På samme måte som Stille rom utgjør rammen for andakten på K1, er Lillesalen og møtet i foreningen rammen for vitnesbyrdet. Rommet som konstrueres mellom de som treffes der er preget av at de har kristendom som felles referanseramme.

Struktureringen av kristne møter i Kristiansand Blå Kors-forening sine lokaler åpner for at aktører kan komme med innspill og slik forme det som formidles. Performanceperspektivet som Bell trekker frem i sin diskusjon av ritualer og ritualisering (1997) gir deltakere aktive heller enn passive roller, noe som også blir tydelig her fordi møtestrukturen legger opp til at medlemmene i foreningen skal delta på ulike måter. Alle deltok for eksempel i fellessangen, men noen sanger sang de høyere til. De fulgte de samme reglene, og flere deltok ved å komme med vitnesbyrd. Noen meldte seg frivillige til å si noen ord i begynnelsen av møtet og flere var engasjerte i ulike kor. Den impulsive, muntlige responsen “åh Jesus, takk Jesus” fra salen under taler til forsamlingen kom ofte fra flere deltakere. Bell trekker frem synet på forandring som dynamiske prosesser som skjer i fellesskapet som noe særlig positivt med performanceperspektivet (1997: 73). Oppmøte og deltakelse på møtene bidrar til slike prosesser. En taler som blir godt mottatt, får gode skussmål og trekker mange til møter vil for eksempel bli invitert igjen, mens en som ikke engasjerer eller kommuniserer godt til foreningen, ikke vil bli det. Dette kan man også si om andaktsholdere på Loland. Den ansatte jeg snakket med på K2 poengterte at andaktsholdere som fokuserte for mye på frelse som løsningen på alle problemer, ikke ville bli invitert på nytt fordi han syntes dette var problematisk med tanke på hvem de snakket til.

Jeg deltok på fire forskjellige arrangementer i Lillesalen. Lørdags- og Torsdagskveld i Blå Kors, Samlingsfest i Blå Kors og et Kvinneforeningsmøte. Av disse møtene fulgte de tre førstnevnte en mer eller mindre fast struktur. Oppmøtet var på mellom 70 og 110 personer, inkludert de som hadde ansvar for å stille i stand mat til møtene. Kvinneforeningsmøtet skilte seg ut i forhold til de andre. De fremmøtte var få, rundt 10 kvinner, og selv om strukturen var relativt lik de andre møtene, så var den likevel mer avslappet. Bell trekker frem formalisme som en måte å ritualisere handlinger og påpeker at det er kontrasten til uformelle handlinger som understreker situasjonens anderledeshet. Mer formelle settinger oppleves som mer ritualiserte (1997: 139). Dersom man ser møtene i foreningen i lys av hverandre er det de som samler et generelt utvalg av foreningsmedlemmene adskillig mer formelle enn møtene som bare samler noen av kvinnene. Strukturen og formaliteten gjør på ulike måter at de som er der innretter seg noen fastsatte regler for hvordan man fører seg. Dersom man er uenig i det som formidles skal det godt gjøres å protestere. Møtene er formaliserte, blant annet ved at de benytter seg av en form for stilisert tale og oppførsel, vitnesbyrd og taler til forsamlingen relateres for eksempel sterkt til Bibelen og en personlig tro. På kvinneforeningsmøtet var det derimot mulig for kvinnen som ledet møtet å uttrykke misnøye med å måtte spille på pianoet mens vi sang. Hun som talte til kvinneforeningen satt mens hun snakket. Hun brukte sitt eget liv og sin egen tro, uten å trekke inn symboler eller konkrete fortellinger fra Bibelen. Hun fokuserte også på foreningen som et sosialt sted det var godt å komme til fordi hun hadde et begrenset nettverk i byen. Hun var slik friere i måten hun snakket på.

Interaksjon mellom mennesker er styrt av sosiale regler i større eller mindre grad. Mellom venner blir ofte reglene mindre tydelige, mens formelle situasjoner derimot fører med seg et sterkere fokus på reglene. I ulike situasjoner formidles det også ofte informasjon om sosiale roller, identitet og hierarki. Denne informasjonen blir gjerne tydeligere formidlet i formelle situasjoner enn i uformelle. På samlingsfesten, som samlet rundt 100 mennesker, var det for eksempel en dame som var ordleder, men hun refererte tydelig til et av de mannlige foreningsmedlemmene og vendte seg til ham for å få råd. En annen mann, som ikke hadde noen formell lederrolle på noen av møtene, førte seg på sin side som en autoritet. Bysekretæren ble referert til som en autoritet da noen ga uttrykk for at de følte seg heldige som hadde ham som åndelig leder. På kvinneforeningsmøtet var det derimot en kontinuerlig dialog om hvordan de skulle gjøre ting mellom flere av dem. Selv om det var noen elementer eller ting de gjorde som var styrt av vane eller regler, jeg tenker da på sang, bordbønn og den

overordnede strukturen på møte, så var det likevel mindre formelt og mer rom for prat mellom dem.

Stille dag ble ritualisert på flere måter. Jeg har valgt å fokusere på den performative dimensjonen og på formalisering. Gjennom dagen var det et gjennomgående fokus på at de som var med også skulle gjøre noe. Om det var å “kjenne på stillheten,” tenne lys, skrive små lapper, stå og be fadervår sammen med de andre eller være med på nattverd så fokuserte Erik på at de som var der skulle delta aktivt. Det var også implisitt slik at det var en rett og en gal måte å gjøre det på. Det var ingen som snakket mens vi tente lys eller skrev lapper, og da noen valgte å forlate rommet fremfor å delta, ble dette gjort på en rolig og stille måte. Performanceperspektivet kan brukes om både regelstyrte og impulsive handlinger, samt om reaksjoner på andre handlinger. Deltakelse i nattverd, i bønn og i det å tenne lys kan vurderes som regelstyrte, fordi det ble gjort på bestemte måter. Når Erik på slutten av dagen åpnet opp for tilbakemeldinger kan kroppsspråk sees som en form for reaksjon på dette. Å sitte henslengt i stolen med beina strakt fremfor seg og armene i kors over magen signaliserer noen holdninger, mens å sitte oppreist og med hendene i fanget signaliserer noe annet. At dagen var formalisert til en viss grad ble tydelig fordi vi fulgte regler for handling og en timeplan som Erik definert. Dagen var delt opp i timer eller enheter som på ulike måter var preget av formalisme. Selv om den enkelte kunne velge å delta eller ikke i noen av de mer direkte rituelle handlingene som nattverd og tenning av lys, og slik markere sine grenser, så var anledningene for dette tegnet opp av Erik. Han fortalte hva vi skulle gjøre i løpet av dagen og når den enkelte sto overfor valg mellom å delta eller og la være. Han åpnet opp for tilbakemeldinger og protester eller kritikk ble møtt med forståelse og forklaringer. Selv om noen ga uttrykk for misnøye, så handlet og snakket de likevel på en respektfull måte til Erik, og de avbrøt ikke andre når de snakket.

Mangfold og praksis

Dersom man studerer individers religion vil man i følge McGuire ofte finne vidt forskjellige praksiser og forståelser. Både på Loland og i Kristiansand møtte jeg for eksempel informanter som så på sitt arbeide eller sin frivillige innsats som en form for religiøs praksis. Jonas fortalte at da han begynte å jobbe på Loland så var det litt som “ett kall.” Det å kunne være en kristen i hverdagen for noen appellerte. Morten, en av de andre ansatte på Loland, fortalte også at for ham hadde det alltid vært viktig å være en bevisst kristen, men påpekte at det ikke trengte å være evangeliserende i enhver sammenheng. Andre informanter hadde en litt annen

innstilling. Tore fortalte for eksempel at det kristne verdigrunnlaget ikke betydde mye for ham og at han alltid hadde vært skeptisk til å blande religion og behandling. Han påpekte imidlertid at han syntes det var greit når det var på et slikt nivå som på Loland, og at han syntes det var viktig at de hadde kvalifiserte personer som kunne snakke med pasienter om religiøse spørsmål. Arbeidet på Loland kan altså sies å være en form for religiøs praksis for noen, mens andre ikke har den samme holdningen. De samme prinsippene gjelder også for medlemmene i foreningen som velger å engasjere seg på ulike måter. Å delta i kor eller å stille i stand til søndagsfrokost og til møter er ulike engasjementer som ble beskrevet som former for religiøs praksis.

På samme måte som kulturer hele tiden er i endringsprosesser som en følge av gjensidig påvirkning og interaksjon med andre kulturer og eksterne påvirkningskrefter, er individer det. Religion som noe menneskeskapt preges av dette, og kan derfor ikke vurderes som en transhistorisk essens (McGuire 2008: 190, 192). Ulike mennesker på Loland har også blitt influert av møter med andre kulturer og perspektiver. To ansatte på Loland fortalte om vidt forskjellige bakgrunner. Erik hadde vært i Asia som misjonær, jobbet som pastor i Norge, og jobbet under en leder på Loland som var katolikk og opptatt av gestaltterapi, som Erik mente var influert av New Age. Mathias fortalte at han hadde sin kristne bakgrunn fra bedehusmiljøet. Ansatte på Loland kom dit med ulike historier og de utvikler og går inn i nye fellesskap og kontekster hele tiden. Slik fortsetter den enkeltes forbindelser, relasjoner og omstendigheter å påvirke hverdagen på Loland. Den enkelte bringer med seg tankegods og forståelseshorisonter som kommer til uttrykk på ulike måter. McGuire påpeker også at individer kan være engasjerte i flere grupper der noen, men ikke nødvendigvis alle, er kongruente eller samsvarende. Hver persons identitet påvirkes av disse gruppene, men er ikke bestemt av dem (2008: 209)

Hvordan individer praktiserer sin religion følger forandringer i den enkeltes liv, forhold og situasjoner. Hver oppsøker miljøer og aktiviteter som fremmer trivsel, og som han eller hun tenker eller føler at er meningsfulle (McGuire 2008: 209). To ansatte på Loland fortalte om ulike måter å engasjere seg på. Sondre la en del frivillig arbeid ned på Loland. Han arrangerte reiser fordi han mente det kan ha en særlig positiv effekt gjennom ringvirkninger som mestringsfølelse, nettverksbygging og kontaktskaping mellom de som reiser sammen. Han dro også opp på Loland for å hente beboere i hybelavdelingen dersom han skulle på møter det ikke var satt opp kjøring til. Jonas fortalte om en tid da han hadde hatt et slikt engasjement for jobben, han hadde arrangert kristne kveldsmøter og nærmest bodd på Loland i perioder sa

han. Dette forandret seg, både fordi han opplevde at tilbudet ikke ble like mye benyttet som før, men også fordi han fikk egen familie. Det som er av betydning for hvilke praksiser individer vektlegger er knyttet til en følelse av at det virker, man når mål (McGuire2008: 15). Dette reflekteres også i fortellingene informanten mine delte med meg.

I dokumentet Blå Kors identitet formidles det at de ulike virksomhetene har vært fragmenterte og at dette er noe de forsøker å forandre på. Torstein fortalte at han følte distansen mellom foreningen og de ulike virksomhetene var mindre nå enn før fordi kunnskapene om hva som skjedde hvor var større, og fordi de møttes i styresammenheng. Kontakten mellom foreningen og institusjonen opplevde jeg likevel som sterkt personavhengig. Torstein var for eksempel med på ettervernsgruppen, Ivar var med i Blå Kors-foreningen i Vennesla, mens Tore fortalte at det en gang hadde vært snakk om et samarbeid med foreningen i Kristiansand i forbindelse med jobbintervjuer, noe som ble mulig på grunn av personlige bekjenskaper. I samme dokument står det at Blå Kors ønsker større involvering i organisasjonen fra ansatte og brukere. Dette var noe også Bente etterlyste, mens Oddvar mente at det ikke var noe man kunne forvente. Slike eksempler viser at individers eller lokale gruppers ideer ikke er miniatyrer av holdninger som er formulert sentralt (McGuire 2008: 6). I dokumentet snakkes det også om at de ønsker å utvikle en mer enhetlig praksis i virksomhetene når det gjelder fag og tro. Inntrykket fra feltarbeidet var imidlertid at hvordan praksisen i ulike virksomheter ble utformet i stor grad var personavhengig. Informantene trakk heller aldri frem nasjonale retningslinjer eller praksis fra andre institusjoner som bakgrunn for hvordan de hadde valgt å løse problemstillinger. Virksomhetene var altså ikke begrenset til en sentralt formulert løsning. Ansatte hadde mulighet til å benytte seg av ulike praksiser som kan relateres til vidt forskjellige kilder der religion, som kan være spesielt viktig, likevel bare er en av flere slike kilder (McGuire 2008: 209).

I dokumentene presenteres det en tanke eller et standpunkt om at mennesker er skapt av Gud som kjærlighetens og gledens gave, og at Blå Kors oppgave er å ta vare på denne gaven. Flere informanter formidlet dette perspektivet på ulike måter. Morten og Erik påpekte at man ikke er skapt til å bli rusmisbruker og at noe de forsøker å gjøre på Loland er å la pasientene få leve ut sitt potensiale. Sondre snakket om kristendom som noe godt som han gjerne ville gi videre, Oddvar spurte meg hvorfor mennesker er gode og svarte at selv mente han det var fordi Gud styrer våre liv, Erik fortalte at for ham var kjærligheten noe åndelig og at kjærlighetens kilde er Gud. Selv om det som formidles får ulike språklige innpakninger kan man likevel si at det som formidles er utbredte holdninger innen kristne miljøer i Norge. En

slik tilhørighet trekkes også frem i dokumentene. Når det kom til formuleringer som er mer særegne for Blå Kors opplevde jeg imidlertid ikke et liknende samsvar. Relasjonene og dimensjonene i behandling vies oppmerksomhet i både identitet og i jubileumsskriftet, men det var bare i samtale med Morten, Erik og Sondre jeg opplevde at vokabularet sammenfalt med det i dokumentene. Med tanke på at Eriks ansvarsområder er knyttet til det religiøse innholdet i tilbudet på Loland, og at Sondre jobber tett med Erik og har noen oppgaver i kjølvannet av samarbeidet, er dette i tråd med McGuires perspektiver. Dette fordi det blir tydelig at hvordan religion praktiseres av individer er sterkt influert av kontekstene de står i.

Posisjoneringer og bevegelser

Feltarbeidet mitt består av observasjoner, deltakelse, samtaler, intervjuer og betraktninger gjort i løpet av en periode som strakk seg over to måneder sommeren 2011. Hendelsene som sammen utgjør feltarbeidet mitt er gjort på steder og til tider som er avtalt og fastsatt på forhånd. De kveldene og dagene jeg tilbrakte i Blå Kors lokaler, kom som en følge av at det var på disse tidspunktene de som var tilknyttet Blå Kors på ulike vis, møttes der. Det samme gjelder for retreaten. Deltakerne kommer fra ulike kontekster, samles for en stund på et bestemt sted før de etterpå går hver til sitt. De er i bevegelse, på vei fra et sted til et annet. Feltet er slik i kontinuerlig forandring, det består av hendelser som er manifestasjoner i tid og rom.

Hvor jeg har vært i rommet, samt min faglige og private bakgrunn, har vært avgjørende for hva jeg har fått med meg. Da jeg satt bakerst i møtesalen fikk jeg et imponerende visuelt bilde av alderen til de som var der. Grå hoder med varierende hårtetthet vitnet om et gjennomsnitt over pensjonsalder. Da jeg på Stille dag lot min private bakgrunn som ikke-troende regjere og valgte å gå ut da det ble holdt nattverd, gikk jeg glipp av et ritual som helt sikkert kunne gitt meg et interessant innblikk i hvordan religion kom til uttrykk. Da jeg lot min rolle som student dominere på noen av de kristne møtene, gikk jeg derimot glipp av samtaler som kunne gitt meg et bredere bilde av motivasjoner for å delta. Samt informasjon om foreningens tidligere virksomheter og innsikt i hvordan hverdagen i foreningen var før og nå. Tweed (2006: 15) beskriver sikten i et feltarbeid som vandring langs en kronglet sti der utsikten noen ganger skjemmes av sandstormer, fjell eller skyer. Han sier også at det som hindrer sikten ikke alltid er midlertidig. Det er alltid noen veier som forblir utforsket. Et eksempel på dette er valget av teoretiske perspektiver. Et sterkere fokus på for eksempel kjønn, historie, politikk, offentlighet eller lovgivning ville belyst andre aspekter ved det empiriske materialet og gitt

andre svar. Å gjøre feltarbeid ved Blå Kors institusjoner i andre regioner ville også fått frem andre perspektiver og problemstillinger.

Kontekstene jeg står i, spesielt som student i religionsvitenskap og mine personlige relasjoner, har vært avgjørende for hvilke spørsmål jeg har stilt og hvordan jeg har gått frem for å besvare disse. Tweed beskriver teorier som observasjoner fra steder, eller posisjonerte representasjoner av et foranderlig terreng (2006: 13). Den samme beskrivelsen kan brukes om samspillet mellom meg og feltet jeg har studert. Jeg er posisjonert, formet av en fagtradisjon og av mine erfaringer. Feltarbeidet er gjort opp av korte innblikk i hverdager der informantene er posisjonerte på liknende måter. De beveger seg og handler i ulike sammenhenger. Kontekstene informantene står i er preget av deres ansvarsoppgaver, forpliktelser og ikke minst av menneskene de samarbeider og jobber med på ulike måter. Blant de ansatte på Loland som var informanter for meg, var det både ledere og andre uten slike ansvarsområder, det samme var tilfelle i foreningen. Det har hatt betydning for kommunikasjonen mellom oss og for hvordan de har forstått prosjektet mitt og mine målsetninger. Et daglig fokus på behandling av rusmisbruk, planer, økonomi, ansettelser osv. medfører én måte å vurdere hendelser og samtaler på. Et fokus på å undersøke religion i ulike kontekster, undersøke sine egne ståsteder, fordommer og kunnskaper om religion i et kritisk perspektiv gjør at man vurderer hendelser anderledes. Der jeg har sett samtaler og observasjoner i lys av mitt prosjekt, har informantene sett mitt prosjekt i lys av sine ulike kontekster og forståelseshorisonter. Deres posisjoneringer og bevegelser har slik hatt betydning for hvordan de har forstått mitt prosjekt, for deres grunner til å gå med på å snakke med meg og deres forestillinger og tanker om hva det endelige resultatet skulle bli.

Avsluttende kommentar

Problemstillingen jeg har forsøkt å finne svar på i denne masteroppgaven er hvordan religion kom til uttrykk i Kristiansand Blå Kors-forening og på Loland sommeren 2011. Konklusjonen min er at religion, som tillit til at kommunikasjon med overmenneskelige krefter kan hjelpe med å avverge motgang og ulykke, assistere i håndteringen av kriser og muliggjøre frelse, kommer til uttrykk i rom som på ulike måter og i større eller mindre grad er satt til side fra andre rom, og at uttrykkene for religion der ritualiseres på ulike måter. Hvordan religion kommer til uttrykk er avhengig av menneskene som beveger seg i de aktuelle rommene. Dette fordi det finnes et mangfold av tanker om, holdninger til, og opplevelser av og med religion. Selv om alle, på hver sine måter, er kristne.

Referanser

- Aas, Inger Johanne. 2009. *En hellig, alminnelig, sekulær barmhjertighet – samtidsanalyse av Kirkens Bymisjons diakonale profil*. Oslo: Diakonihjemmet høyskole.
http://brage.bibsys.no/diakon/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_9734/1/Inger%20Johanne%20Aas.pdf 10.10.2012
- Angell, Olav Helge. 2011. *Kyrkja som velferdsaktør. Religiøst forankra institusjonsversemd i helse- og sosialsektoren: Institusjonsdiakonien i Noreg*. Oslo: Diakonhjemmet høyskole. http://idtjeneste.nb.no/URN:NBN:no-bibsys_brage_15962 17.10.2012
- Angell, Olav Helge. 1996. *Ennå er det håp? Ei evaluering av Pinsevennenes Evangeliesenter*. Oslo: Diakonhjemmets høyskolesenter.
- Angell, Olav Helge. 1994. *Misjon eller terapi i rusmiddelomsorga? Tradisjon og modernitet i religiøse behandling sinstitusjonar*. Oslo: Diakonhjemmets høyskolesenter.
- Angell, Olav Helg & Anne Birgitta Pessi. 2010. Co-operation in welfare? Inter-organisational relationships between public welfare authorities and the majority churches at the local level in Norway and Finland. *Diaconia: Journal for the Study of Christian Social Practice*. 11, s. 62-81. Gøttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Angell, Olav Helge & Anne Schanche Selbekk. 2005. *Kirke og helse. Kartlegging av diakonalt helsearbeid innen Den norske Kirke*. Oslo: Diakonhjemmets høyskole.
- Anonyme Narkomane. *Hvordan det virker*. <http://www.na.org/?ID=ips-nr-nr-how> 06.11.2012
- Atkinson, Paul & Martyn Hammersley. (1983) 2007. *Ethnography. Principles in practice*. London: Routledge.
- Bell, Catherine. 1998. Performance. *Critical Terms for Religious Studies*, red. M. C. Taylor, s 205-224. Chicago: University of Chicago Press.
- Bell, Catherine. 1997. *Ritual. Perspectives and Dimensions*. New York: Oxford University Press.
- Blå Kors. 2009a. *Inn i en ny tid. Handlingsplan for Blå Kors Norge 2009 til 2011*. Oslo, Blå Kors Norge. erstattet av ny handlingsplan
- Blå Kors. 2009b. *Etiske retningslinjer for Blå Kors Norge*.
<http://www.blakors.no/admin/common/getImg2.asp?Fileid=1668> 10.10.2012
- Blå Kors. 2008a. *Blå Kors identitet- verdidokument*. Oslo: Blå Kors Norge
<http://www.blakors.no/admin/common/getImg2.asp?Fileid=1293> 10.10.2012.
- Blå Kors. 2008b. *Vedtekter for Blå Kors Norge*. Oslo: Blå Kors Norge
<http://blakors.no/?CatID=1161> 23.08.2012
- Borgestadklinikken – Blå Kors Sør BA. *Rus-og avhengighetsrelatert behandling i spesialisthelsetjenesten*.

- <http://www.borgestadklinikken.itumkunde.no/borgestadklinikken/vedlegg/Presentasjon-BK-ba-spesialist.pdf> 31.10.2012
- Borgestadklinikken – Blå Kors Sør BA. 2010. *Virksomhetsidé og etiske retningslinjer for ansatte i Borgestadklinikken – Blå Kors Sør BA.*
<http://www.borgestadklinikken.no/files/Virksomhetside-Etiske-retningslinjer.pdf>
06.11.2012
- Christensen, Benita Cecilie. 2011. *Mellom skapelse og kall. En undersøkelse av utvalgte diakonale institusjoner i Norge og deres teologi- og samfunnsforståelse.* Oslo: Universitetet i Oslo. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-30106> 10.10.2012
- Ekroll, Erling, Grevstad, Ole Martin og Solberg, Anette Johnsen. 2009. *Fra splittelse til hel organisasjon, hvordan verdibasert ledelse har påvirket Blå Kors de siste 10 årene.* Oslo: Handelshøyskolen BI.
<http://www.blakors.no/admin/common/getImg2.asp?Fileid=1404> 10.10.2012
- Filadelfia Omsorgssenter
http://www.filadelfiakristiansand.no/filadelfiakristiansand/vedlegg/Filadelfia_Omsorgssenter_11.pdf 18.10.2012
- Fonneland, Trude. 2006. Kvalitative metoder. Intervju og feltarbeid. *Metode i religionsvitenskap*, red. S. E. Kraft & R. J. Natvig, s 222-242. Oslo: Pax forlag.
- Grindheim, Jan Erik. 2007. *Diakonale sykehus i helsesektoren.* Oslo: Handelshøyskolen BI.
http://brage.bibsys.no/bi/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_5003/1/2007-01-grindheim.pdf 06.11.2012
- Hamran, Olav, Arne Olav Hageberg & Elmer Laahne. 2006. *Himmel og jord i bevegelse. Blå Kors i hundre.* Oslo: Forlaget Press.
- Helse Sør-Øst, 2012. Avtale om levering av tjenester innen tverrfaglig spesialisert rusbehandling(TSB). Skien.
<http://www.helsesorost.no/pasient/avtale/rusbehandling/Documents/Rammeavtale%20Borgestad%20%202012.pdf> 06.11.2012
- Helse Sør-Øst, 2008. Ytelsesavtale for 2008. Skien. <http://www.helsesorost.no/pasient/avtale/Documents/TSB%202011/Borgestadklinikken%20TSB%202011.pdf> 18.10.2012
- Isachsen, Knut. 2003. *Fra Heroin til halleluja. Om religiøse overgangsritualer i Evangeliesenterets behandling av rusmisbrukere.* Oslo: Universitetet i Oslo.
- Jensen, Arnold. J. 1959. *Kristiansands Blå Kors gjennom 50 år: 1909-1959.* Kristiansand.
- Knott, Kim & Myfanwy Franks. 2007. Secular values and the location of religion: A spatial analysis of an English medical centre. *Health and Place*. 13, 1. S 224-237 New York: Elsevier <http://dx.doi.org/10.1016/j.healthplace.2006.01.001> 01.11.2012

- Lhote, Pascal G. E. 2008. *Tro og Profesjonalitet: sosialarbeider på jobb i en kristen institusjon*. Oslo: Diakonhjemmet høyskole. <http://hdl.handle.net/10642/289> 24.10.2012
- Løvland, Anne, Pål Repstad & Elise Seip Tønnesen (red.). 2008. *Gud på Sørlandet*. Kristiansand: Portal forlag
- McGuire, Meredith B. 2008. *Lived Religion. Faith and Practice in Everyday Life*. New York: Oxford University Press.
- Mushom, Stein Arild. 1997. *Loland Behandlingscenter. 50 år 1947-1997*. Kristiansand: Kristiansand Trykkeri.
- Natvig, Richard Johan. 2006. Religionsvitenskapeleg feltarbeid. *Metode i religionsvitenskap*, red. S. E. Kraft & R. J. Natvig, s 203-221. Oslo: Pax forlag.
- Neff, James Alan, Claytin T. Shorkey & Liliane Cambraia Windson. 2006. Contrasting faith-based and traditional substance abuse treatment programs. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 30, 1. S 49-61. New York: Elsevier. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jsat.2005.10.001> 10.10.2012
- Nilsen, Ann Christine & Mydland, Trond Stalsberg. 2008. *Prosjektrapport 1/2008. Evaluering av prosjektet Enter. Et ettervernstilbud ved Kirkens Bymisjon Kristiansand*. Kristiansand: Agderforskning. http://www.agderforskning.no/reports/pro_01_08_eval_entra.pdf 10.10.2012
- Pardini, Dustin A, Thomas G. Plante, Allen Sherman & Jamie E. Stump. 2001. Religious faith and spirituality in substance abuse recovery: Determining the mental health benefits. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 19, 4. S 347-354. New York: Elsevier. <file:///C:/Users/Tina/Documents/Fag/rel-3053/religious%20faith%20and%20spirituality.htm> 31.10.2012
- Rakli, Espen. 2011. *Fra visjon til handling*. Oslo: Diakonhjemmet høyskole. http://www.nb.no/idtjeneste/URN:NBN:no-bibsys_brage_28896 05.11.2012
- Repstad, Pål & Jan Olav Henriksen (red.). 2005. *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Richard, Alan J. David C. Bell & Jerry W. Carlson. 2000. Individual Religiosity, Moral Community, and Drug User Treatment. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 39, 2. S 240-246. Blackwell Publishing. <http://www.jstor.org/stable/1387506?origin=JSTOR-pdf> 31.10.2012
- Riesebrodt, Martin. 2010. *The Promise of Salvation. A Theory of Religion*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Tweed, Thomas. 2006. *Crossing and Dwelling. A Theory of Religion*. Cambridge: Harvard University Press.